M

I G

ANALYSIS LOGICA IN EPI-STOLAM AD HEBRÆOS.

AVTHORE D. ROBERTO ROL-loco Scoto, Miniſtro Ieſu Chriſti, & Re-ctore Academiæ Edimburgenſis.

Acceſſit breuis & vtilis tractatus de Iuſtificatione eodem Authore.

GENEVÆ

Apud Iacobum Stœr,

M. DCX.

EXIMIO VIRO ET AMICO SVO SVMME DILIGENDO ET OBSERuando GVLIELMO SCOTO Ab Elie, HENRICVS CHARTERIS S. & G. per Chriſtum.

VANTI interſit iuuentutem cum humanioribus ſtudiis, & politiori literatura, vna etiam imbibere eminentiam illam cognitionis Chriſti, tu optimè noſti, Vir eximie, qui ſæpiuſculè ſolitus es prædicare ſordere omnia iſta humana, humanam prudentiam, induſtriam, eruditionem, artes etiam ipſas & ſcientias, imò noxia eſſe & exitioſa, ſi à cognitione Chriſti ſeparentur. Quo mihi videntur fœliciores, & non Deo tantùm, ſed & Præceptoribus magis obligati, qui ab ijs, ri-
cum Apoſtolo loquar, didicerun

stum. Professus est iam olim Alexander magnus se Aristoteli, à quo puer formatus est, nõ minus quàm patri Philippo debere, cùm ab hoc quidem viuendi, ab illo verò rectè viuendi accepisset initium. Tantam ille gratiam retulit præceptori suo, qui communibus naturæ nostræ tenebris inuolutus veram rectè viuendi rationem, nec ipse tenuit, nec alios docere potuit. Quanto maior referenda est gratia ijs Præceptoribus, qui ad genuinum rectè viuẽdi fontem Adolescentes reuocant, & ex verbo Dei informãt in vera pietate & fide in Christum. Quo spectasse omnes beatæ memoriæ D. Rolloci labores ignorat nemo cui ipse notus fuit. Atque in hunc finem præter alios Scripturæ libros quos subinde discipulis suis prælegit, Epistolas Pauli ad Rom. & ad Galatas, in quibus pleniùs & clariùs quàm in alia quauis totius Scripturæ parte mysterium Christi reuelatur, accuratissimè explicaui[illegible]is postremò adiecit Epistolam ad Hebræ[illegible] quæ eò tota tendit vt nos ad per-

perseuerantiam & constãtem professionem fidei in Christũ adhortetur) eamq; hac,quæ nunc in lucem prodit. Analysi Logica illustrauit,qua mihi quidem videtur ita ad viuum Scriptoris mentem vbiq; expressisse,vt & à rudioribus paruo negotio intelligi possit, & peritioribus fontes aperiat,ex quibus vberes cœlestis doctrinæ riuos commodè possint diducere. Non sum nescius esse nonnullos qui hanc Scripturæ interpretãdæ rationem improbent, quòd Spiritum sanctum in Scripturis loquentem ad artis Logicæ pręceptiones alligare videatur. Atqui nos nullas sacrosanctæ Scripturæ ab arte vel scientia quacunque humana leges imponi,aut debere, aut posse arbitramur, sed Logicam duntaxat hac interpretandi ratione Scripturæ ancillam pedisequámque esse ostendimus. Cùm enim Theologiam omnium disciplinarum Dominam & moderatricem esse omnes iure agnoscamus, Logicæ famulitium cur ei denegemus? quamq; ea opem ad profana hominum scripta intel-

ligenda confert, cur non eandẽ ad Prophetarum & Apostolorum scripta θεοπνεύστα ministraret? Hãc certè Analysin Logicam in nonnullis Pauli Epistolis iam antè à Rolloco fœliciter tentatam plus lucis attulisse quàm plerorumque prolixas cõmentationes, facilè iudicare possunt omnes, qui eam penitiùs introspexerunt & examinarunt: ex quibus multi sæpius professi sunt se non mediocrem fructum ex hoc scriptionis genere percepisse, eóque hortatores Rolloco fuerunt vt ad reliquas, quas adhuc nõdum attigisset, Epistolas simili Analysi illustrandas manũ admoueret: quod ab eo proculdubiò præstitum fuisset si Deus longioris ei vitæ vsuram concessisset. Ex horum numero facilè primum fuisse te, Vir eximie, nôrunt omnes quibus notum est quã arcto amicitiæ vinculo D. Rolloco coniunctus fueris, quãtáque eum semper prosequutus sis beneuolẽtia. Quo solo nomine, si alia nulla subesset occasio, deberi tibi hoc opusculum nemo ibit inficias, sed alia longè

maior

maior & grauior accedit causa, Authoris ipsius suprema volũtas Testamẽto cõ signata, qua quicquid supererat operum ipsius sub tuo nomine exire voluit, & solennia hæc dedicationis verba præ se ferre, GVLIELMO SCOTO IN PERPETVVM TESTIMONIVM AMICITIÆ NOSTRÆ DEDICO CONSECROQVE. Accipe igitur hoc grati animi testimonium qualecunq; Analysin Logicam in Epistolam ad Hebræos, simúlq; breuẽ tractatum de Iustificatione, quẽ ideò placuit cum hac Analysi cõiungere, quòd & propter breuitatẽ seorsim excudi non poterat, & ad quæstionem de Iustificatione hominis coram Deo determinandã doctrina de Christi sacerdotio, quæ in hac ad Hebræos Epistola accuratissimè tractatur, singularẽ vsum habeat, cùm illa ipsa oblatio & sacrificiũ quod Sacerdos Christus Patri ad expiãda peccata nostra in cruce obtulit, sit vnica illa iustitia quã nobis Deus imputat, & propter quam nos è tribunali suo iustos esse pronunciat. Hanc autem Analysin

cùm D. Rollocus, immatura morte pręreptus, absoluere non posset, ne manca in lucem ederetur, eóque Ecclesiæ vsui (cui secũdùm Dei gloriam omnes suos labores vnicè semper cõsecrauerat) minus inseruiret, hanc mihi prouinciã delegauit vt ei supremam manum imponerem. Quod onus, etsi (tenuitatis meæ mihi probè conscius) agnoscebam humeris meis impar esse, malui tamẽ in me suscipere, quã in animi ingrati suspitionem apud eum incurrere, cui me omniũ officiorum ratione obstrictum sentiebam. Dedi igitur operã vt in tribus postremis capitibus (exceptis sex primis versibus capitis vndecimi) ad eam quæ Rolloco familiaris fuit, Analyseως formam quàm fieri potuit proximè accederem. Quod si hic meus labor rerum diuinarum studiosis aliquam afferet vtilitatem, & tuo iudicio probabitur, satis amplum operę pretium me retulisse putabo. Vale in Domino. Idibus Aprilis 1605.

IN ROB. ROLLOCI COMMENTARIA Hen. Charterij recensione aucta.

Vendibili (vetus est verbum) suspendere vino,
Non opus est hederâ: proba merx præcone remota
Emptorẽ inueniet: quæ cedro digna loquutus
Entheus aßiduo verbi limatus in vsu
Rollocus, Charitum flos, nostræ & gloria gentis,
Victuris vel quæ illeuit monumenta libellis
(Perpetuum quibus est mihi fas sperare vigorem)
Arte sua auctorem insignem satis edita laudant,
Sint licèt indicta, ingenio aut detrita minore.
Namque parem meritis tribuat si Gratia honorẽ,
Si studium, aut virtus, dignâ mercede beari
Promereant, aurata foro tibi staret imago,
Et caput auricomum, (fors quæ tibi debita) Laurus
Cingeret, ornâris qui publica commoda vinus
Ante alios, quantum stellas fulgore minores
Cynthia præradiat, (rumpantur vt ilia Codris)
Quâ scriptis, quâ voce, Deûm quoque redditus albo
Surpuit vt mors sæua orbi, cœlóque locauit,
Alternis patriæ faculam transmittis alumnis,
Postuma inexhaustæ mansura & pignera mentis.
Quæ licèt imperfecta tibi sunt morte reuulsa
Supremam nec passa manum, laudatur in illâ
Dimidiam tabulâ Venerem quâ pinxit Apelles
Extra omnes: & habent si quid præsagia veri,
Vt quondã Hippolytum superas reuocauit ad auras
Discerptum, incolumémque suis Epidaurius Heros
Restituit, mancis Charteri ita dextera chartis
Pæonias porrexit opes, vacuásque lacunas,
Ne qua lacuna foret cerâ compleuit eâdem.

Sic memor officij veteris, veterisque magistri.
Lampada qui extremâ moriens sibi tradidit horâ
Esset Apollinei deinde vt Pars maxima cœtûs,
Magnâ opere in tãto & partẽ memoratus haberet.
Nec dubium parili fuerint si analecta labore
Quæ iam sparsa situ sordent cariéque sepulta
Fœlici purgata manu, quin viuet vterque
Æternum, vt meritus, chartis immortuus, æuum.

GVLIELMO SCOTO ROLLO-
ceorum scriptorum assertori.

TVis auspiciis, Amice magne,
Qui mancus, mutilus, lacer, iacebat,
Orbatus citiùs suo parente
Quàm lucem aspiceret liber misellus,
Nunc sartus, nitidus, venustulúsque,
Succo & Nectare, per Librariorum
Prostat scrinia, tectus, integellus:
Sic vt nec sycophantias malorum
Omneis vnius æstimet vel assis.
Absque te foret hic liber disertus
(Certum μνημόσυνον tui sodalis,
Qui solatiolum fuit Sophorum,
Non horum modò, sed quot aut fuerunt,
Aut posthac aliis erunt in annis)
Depastus tineis malas tenebras
Indignè incoleret tenebricosus.
Perge vindicias tui clientis
Sic postliminio parare Chartis,
Famæ vt vindicias tibi clienti
Laus postliminio parare pergat.

Io. Rayus.

ARGVMENTVM EPISTOLÆ AD HEBRÆOS.

IN hac epistola ad Hebræos, Author, quisquis ille fuerit, Hebræos hortatur vt eā doctrinam quam audiuerant constanter retineāt. Epistola igitur exhortatoria est: Exhortationis propositio est, Retinete eam doctrinam quā accepistis, vel tenete professionem vestram. Eius multa afferuntur argumenta ad caput vltimum. Primum argumentum partim est à persona ministri, partim ab ipsa docēdi ratiōne ac modo, sed præcipuè à persona ministri, Filij Dei per quē, non πολυτρόπως, sed vna eademq́; forma tradidit nobis vltimis hisce diebus salutis doctrinā. Hoc argumentum proponitur primis statim Epistolæ huius verbis, & concluditur initio capitis secundi. Ad huius argumenti amplificationem digreditur in magnificam descriptionem Filij Dei, qua quidem vult à nobis cōspici quanta sit illius personæ dignitas, à vers. 2. ad finem capitis primi. Secundum argu-

mentũ eſt à certo Dei iudicio, quod ſequetur neglectum profeßionis noſtræ, vel doctrinæ tã ſaluificæ, à verſ.2. capitis ſecundi, ad poſteriorem partẽ verſus octaui: vbi varia digreßio eſt & multiplex occupatio, partim de Chriſti gloria, partim de ipſius paßione ad finẽ capitis. Tertium argumentum coniunctũ eſt & compoſitum, partim ex Prophetia ſiue Apoſtolatu, partim ex ſacerdotio Chriſti. Hoc argumentum explicatur ab initio capitis tertij ad alteram partem verſus ſexti, & repetitur verſ.14. & 15. cap. quarti. Quartum argumentũ eſt à beata noſtra conditione, quòd ſi teneamus profeßionẽ domus Chriſti ſumus, ab altera parte verſ. 6. ad verſ. 17. capitis tertij. Quintum argumentum eſt à priuatione cœleſtis illius requietis, de qua loquitur Dauid Pſal. 95. Ad hoc argumentum tranſit in fine capitis tertij: habetur autem argumentum ipſum capite quarto ad alteram partẽ verſus tertij. Quo loco egreditur ad oſtendendũ requiẽ illam, de qua loquitur Dauid, diuerſum eſſe, & à requie Sabbathi, & ab illa requie quã populus

lus obtinuit per Iosuã, cùm collocaretur in terra Canaan, ad vers. 11. Vbi est exhortationis conclusio cum argumento quinto repetito & confirmato, ad vers. 14. Sextum argumentũ est à Dei gratia & misericordia, versu vltimo capitis quarti. Capite quinto digreditur in confirmationem Pontificatus Christi in genere ad versum vndecimum, quo loco proponit de Melchisedeco dicendum, ídque in eum finem vt demonstret Christũ esse Pontificem secundùm ordinem Melchisedec, hoc est, certum quendã ordinẽ Pontificatus Christi. Verũ à proposita hac de Melchisedeco doctrina digreditur, primũ in reprehensionẽ segnitiei & ruditatis Hebræorũ ad quos scribit, à versu 12. ad finem capitis, deinde in exhortationẽ, qua hortatur vt ferantur ad perfectionẽ, adiecta graui denuntiatione in Apostatas, à vers. 1. cap. sexti ad vers. 9. vbi correctio est & mitigatio illius denunciationis ad vers. 11. quo loco specialis quædam exhortatio est ad perseuerandum in charitate & bonis operibus, ad alterã partem vers. 12. Atque hic redit ad exhor-

tationē principalem, eiusq́; argumentum affert septimū ab exemplo veterū & piorum Patrū, qui per fidem ac patiētiā obtinent promissam hæreditatem, ad posteriorem partem vers.18. In altera parte vers. 18. est argumentū exhortationis octauum, quod cursum eo corripuerimus vt spē propositam obtineamus. Capite septimo persequitur doctrinam de Melchisedeco propositam vers. 11. capitis quinti, & primùm quidem Melchisedeci, vt erat typus Christi, descriptio est, cuius occasione de excellentia eius agit ad vers. 11. Vbi digreßione facta probat mutatum esse sacerdotiū legale pariter & ministerium legale, ad versum 20. Ab eo loco agitur de ipso Christo, cuius typus erat Melchisedec, ciúsque præstantia & excellētia multis argumentis ostenditur, ad finem capitis noni. Capite autem decimo persequitur fusius quod cœperat ostendere versu 25. capitis 9. demonstrans Christum non sæpiùs offerendū, sed vnicam eius oblationem sufficere ad vers.19. Quo loco reuertitur ad exhortationem principalem (à qua digressus fuerat

rat

rat ab initio capitis septimi) eiusq; argumenta affert duo, nonum & decimum. Nonum est à libertate ingrediendi sacrariũ cœleste: Decimum est à Præfecto domus Dei siue sacrarij in quod ingrediendũ est. Hæc duo argumenta coniunguntur, à vrs. 19. ad vers. 26. Vndecimum argumẽtum est à pœna apostasiæ & defectionis à fide, à versu 26. ad versum 32. Duodecimũ argumentum est à mercede fidei: Decimumtertium à vita æterna quam consequuntur perseuerantes in fide. Duo hæc argumenta habentur sub finẽ capitis decimi. Capite vndecimo toto digreßio est in commendationem fidei. Capite duodecimo redit ad institutam exhortationem, cuius argumentum decimumquartum est vers. 1. à testibus, siue exemplis credentium qui perseuerârunt in fide. Decimumquintum est vers. 2. ab exemplo ipsius Christi: vnde sumpta occasione exhortationem generalem, ad retinendam professionem, & constanter propositum nobis stadium decurrendum, præscriptis quasi specialibus quibusdam currendi legibus, illustrat, & ad patien-

tiam in afflictionibus, ad præeundum aliis bono exemplo, ad pacem, ad sanctimoniã, &c. tanquam speciales currendi modos adhortatur, à versu 3. ad versum 25. vbi est argumentum exhortationis decimumsextum, à iudicio quod sequetur eos qui Christum loquentem auersantur, ad versum 28. Quo versu decimumseptimum est argumentum, à participatione regni illius quod concuti non potest. Versu vltimo est argumẽtum exhortationis decimumoctauum, à natura Dei nostri qui ignis est consumens eoq́ consumpturus omnes qui non perseuerantes in fide ipsi non seruiunt iuxta ipsius placitum. Post exhortationem principalem capite vltimo doctrina est parænetica, qua hortatur ad officia quæ ad secundam præcipuè legis tabulam pertinent, ad versum 18. Vbi postquam Hebræis ad quos scribit preces pro se commendasset, Epistolam hanc precibus primùm, deinde hortatione, postremò aliis aliquot varii argumenti sermonibus concludit.

ANALYSIS LOGICA IN EPISTOLAM *Ad Hebræos.*

Argumentum Capitis Primi.

Huius Capitis duæ ſunt partes: Prima eſt propoſitio primi argumenti exhortationis hac epiſtola inſtitutę, vt doctrinam quam acceperunt retineant verſ. 1. Secunda eſt digreſſio in amplificationem propoſiti argumenti. Amplificatio eſt per deſcriptionem Filij Dei magnificam, à verſu 2. ad finem.

Cap. I.

1 *Deus multis vicibus multiſque modis olim loquutus Patribus per prophetas, vltimis diebus hiſce loquutus eſt nobis per Filium.*

DEVS *multis vicibus*) Argumentum exhortationis primum verſ. 1. proponitur, tum reliquo capite illuſtratur & amplificatur: Propoſitio argumenti eſt. Deus vltimis diebus hiſce locutus eſt nobis per filium ſuum. Propoſitio argumenti non eſt ſimplex, ſed tractata eſt per comparationem, vel diſſimilem, vel minorem, doctrinæ traditæ Patribus. Comparatio igitur eſt,

Deus olim locutus eſt Patribus per Prophetas, vltimis diebus locutus eſt nobis per Filiũ, Diſſimilitudo (vt ſic dicam) locutionis Dei maximè hîc conſideranda eſt in Miniſtris: olim locutus eſt Patribus, per Prophetas tanquã miniſtros, vltimis hiſce diebus locutus eſt nobis, per Filium tanquã miniſtrũ. In perſonis igitur miniſtris ſermonis Dei, maximè poſita eſt diſſimilitudo, vel (ſi lubet) imparitas. Verũ ad diſſimilitudinẽ in perſonis addita eſt ſecũdo loco diſſimilitudo in forma loquendi, ac docendi. Deus locutus eſt Patribus πολυμέρως, καὶ πολυτρόπως. Quibus verbis mihi videtur innui varietas Politię Eccleſiaſticæ ac Diuinæ, quæ inde ab initio fuit, ætatibus Patrũ, ad Chriſti vſque aduentũ. Nã vt taceã ſpecies illas Politiæ diuinæ varias, politiam familiæ Patrum, deinde Politiã Eccleſiæ, quæ cœpit eſſe quum populus in Ægypto collocatus eſt, profectò in politia primùm familiæ, varia fuit οἰκονομία & diſpenſatio eorum quæ ad cultum Dei pertinent, & ſingulis ætatibus Patrum, aliquid in οἰκονομία vel mutatum eſt, vel auctum. Rurſus ſi ad politiam Eccleſiaſticam deſcendamus, in ea quoque progreſſu temporis varia fuit οἰκονομία. Si lubet has voces in diſtincto ſenſu accipere, prima vox ſignificabit multitudinem, & varietatem partium doctrinæ Patribus traditæ. Neque enim omnes doctrinæ de Deo partes, ſimul ac ſemel traditæ ſunt, vna aliqua ætate: verùm diuerſis

ætati-

ætatibus Patrum, diuersæ partes doctrinæ sunt traditæ, & successu temporis doctrina de Deo augmētum cepit: Verbi gratia, Tempore Noachi cœpit auctior esse, quam fuit tempore Henochi: Deinde ætate Abrahami cœpit auctior esse quàm fuit ætate Noachi: tum sub Isaaco cœpit auctior esse, quàm sub Abrahamo, &c. Vox autem altera πολυτρόπως ad doctrinæ propositæ formam pertinebit: Nam eadem doctrina, alia atque alia ætate, forma alia atque alia proposita est. In ἀποδόσει nihil expressè habetur, quod respondeat his vocibus, quas habemus expressè in προτάσει dissimilitudinis: Contrarium autem facilè intelligi potest ex contrario, nempe quod Deus salutis doctrinam, non πολυμέρως, sed simul ac semel totam, non πολυτρόπως, sed vna eademque constanti forma, tradiderit nobis vltimis hisce diebus, per Filium suum. Atque hactenus sic explicata est propositio argumenti primi comparata: Est autem argumentum partim quidem à persona ministri, partim verò ab ipsa docēdi ratione ac modo, sed præcipuè à persona Ministri.

2 *Quem constituit hæredem omnium: per quem etiam mundum condidit.*

3 *Qui quum sit splendor gloriæ, & character personæ illius, sustineátque omnia verbo illo suo potente purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, sedit ad dextram maiestatis illius excelsissima.*

4 *Tantò præstantior factus Angelis, quantò excellentius præ illis sortitus est nomen.*

5 *Nam cui dixit vnquam Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum. Ego ero ei Pater, & ipse erit mihi Filius.*

6 *Rursum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei.*

7 *Et de Angelis quidem dicit, qui Angelos suos facit ventos, & Ministros suos, ignis flammam:*

8 *Ad filium autem, Thronus tuus, Deus in seculum seculi: virga recta, virga regni tui.*

9 *Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis vltra consortes tuos.*

10 *Et, Tu in initio Domine terram fundasti & opera manuum tuarum sunt cœli.*

11 *Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes vt vestimentum veterascent:*

12 *Ac velut amictum circumuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.*

13 *Ad quem autem Angelorum dixit vnquã Sede ad dexterã meam, vsque dum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

14 *Nonne omnes sunt ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos qui hæredes erunt salutis?*

Quem constituit) Ad amplificationem propositi argumenti primi, egreditur in magnificam

des-

descriptionem personæ ministræ, Filij Dei, ex qua quidem descriptione vult à nobis conspici quanta sit eius personæ dignitas: Describitur autem persona ministra, Dei Filius, ex argumétis, partim simplicibus, partim comparatis. Primum argumentum est ab hæreditate ipsius amplissima à Patre ipsi data, vt qui sit Filius Patris vnigenitus: Nam si Filius est, hæres est necessariò. *Per quem*) Secundum argumentum descriptionis est à mundi creatione, quæ fuerat per Filium.

3 *Qui quum sit*) Tertium est argumentum descriptionis, à gloriosa sessione ipsius ad dexteram Patris sui: huic sessioni fundamenta substernũtur tria, primum est similitudo Filij cum Patre suo: Similitudo posita est in duobus, primùm in eo quod sit splendor gloriæ paternæ, hoc est, gloriosæ ipsius essentiæ: hæc similitudo, vel potiùs (vt sic dicam) identitas, est in substantia vna eadémque. Deindè similitudo in eo posita est, quod sit character personæ illius: hęc similitudo est personæ, qua Filius non tantùm idem est cum Patre, quoad naturam & essentiam vnam eandémque, sed etiam quoad Personam filij Patri similis est, & refert quasi imagine Patrem suum. Mysterium hoc similitudine è medio sumpta aliquo modo adumbrari potest, sic: Filius aliquis, qui non tantùm natura sua, & essentia, idem sit quodam modo cum Patre, nempe paternæ essentiæ participatione,

ſed etiam Patrem ſuum referat externis corporis lineamentis, quantitatibus, qualitatibus, vultu, voce, geſtu: jam hic filius quod ad naturam dicitur imago eſſentiæ ac naturæ paternę, quod verò ad externa corporis lineamenta, &c. dicetur imago perſonæ paternæ. Similiter res habet in Dei Filio, qui eſt Imago Patris, non tantùm quoad naturam, & eſſentiam eandem, ac totam, ſed etiam quoad perſonam, hoc eſt, vt ſic dicam, illius vnius eſſentiæ lineamenta, vultum, vocem, geſtum, hoc eſt, quoad ea quæ in Deo Patre incomprehenſibilia ſunt, & quæ neceſſe eſt mutuatitijs huiuſmodi vocibus exprimere. *Suſtineatque*) Secundum eſt fundamentum, quo nititur glorioſa illa ſeſſio ad dexteram Patris, à conſeruatione rerum omnium creatarum. *Purgatione*) Tertium eſt fundamentum à redemptione humani generis, quam vocat purgationem peccatorum noſtrorum: Purgationem hanc δι' ἑαυτοῦ per ſeipſum factā dicit, hoc eſt, per ſui ipſius oblationem in cruce & per lauacrum, non externum aliquod, verùm ſui ipſius ſanguinis: hoc enim purgationem per Chriſtum factam mirificè commendat. Apoſtolus Philip. 2. 9. & deinceps, dicit Chriſtum (ob hanc ipſam purgationem peccatorum noſtrorum qua ſe exinaniuit) euectum eſſe ad ſummam ſublimitatem, hoc eſt, ad dexteram Dei Patris: ergo & ſine dubio hoc quoque fundamentum eſt quoddam, glorioſæ il-

lius

lius sessionis ad dexteram Patris. *Sedit ad dexteram.*) Ex fundamẽtis istis iã iactis, sequitur tertium illud argumentum descriptionis Filij Dei, à gloriosa ipsius sessione ad dexteram Patris.

4 *Tantò præstantior*) Nunc describitur Filius Dei comparatè, facta nimirum comparatione cum Angelis, qui creaturæ sunt præstantissimæ, & gloriosissimæ. Propositio comparationis hæc est: præstantior factus est Angelis: Ratio, excellentius sortitus est præ Angelis nomen: sensus enim huius versus est, quasi dicat, præstantior factus est Angelis, quia excellentius præ ijs nomen est sortitus. Verùm propositionem cum argumento suo inter se copulauit, per argumentum varium simulque proposuit. *Nomen* intelligo, honorificam appellationem, & mentionem Filij in scripturis, non vno in loco occurrentem cuiusmodi est nomen Filij Dei.

5 *Nam dixit*) Sequuntur testimonia, partim de Filio ipsiusque honorabili nomine in Scripturis sacris sese offerẽte, partim de Angelis, ipsorúmq; ministerio: adducũtur autem omnia quæ sequuntur testimonia ad ostendendum id quod dictum est versu 4. Filium præ Angelis excellentius sortitum esse nomen, id est, honorabiliorem Filij in Scripturis sacris mentionem fieri, quàm Angelorum.

Filius meus) Testimonium hoc primum est ex Psalmo 2. 7. Est autem de Filio Dei, in

quo fit mentio ipsius vt Filij. *Et rursum)* Secundum testimonium ex 1. Chron. 22. 10. Est autem de Filio, & in eo fit honorabilis mentio ipsius, vt Filij.

6 *Rursus autem)* Tertium testimoniũ de Filio, ex Psa. 97. 7. In hoc testimonio fit mentio Filij, vt Dei adorandi, etiam ab ipsis Angelis

7 *Et de Angelis)* Quartum testimonium, ex Psal. 104. 4. Est autem de Angelis, & in eo fit mentio Angelorum, vt Ministrorum Dei velocissimorum, vt qui Spiritus sunt, & tanquam ignis flamma.

8 *Ad Filium)* Quintum testimonium, ex Psal 45. 7. Est autem de Filio, & in eo fit mentio Filij, vt gloriosi Regis, insidentis Throno suo, & manu tenentis sceptrum Regni sui.

10 *Et tu initio)* Sextum testimoniũ ex Psal. 102. 26. Est autem de Filio: Eius mentio fit, vt Dei æterni Creatoris omnium rerum.

13 *Ad quem autem)* Septimum testimonium, ex Psal. 110. 1. Est autem de Filio, & in eo fit mentio eius, vt Regis gloriosi sedentis ad dexteram Patris: tractatur per communicationẽ. Primùm quærit Apostolus, cuinam Angelorum vnquam sit hoc dictum quod sequitur? Responsio negata post interrogationem intelligenda est, quasi dicat, nulli.

14 *Nonne omnes)* Ratio est negatæ & intellectæ responsionis, ab Angelorum conditione & functione; omnes sunt ministratores Spiritus,

Qui

Qui ministerij) Definitio quædam est ministratorum Spirituum, ex ijs quibus ministrant, nēpe hæredibus salutis: Mittuntur enim ministerij causa propter eos qui hæredes erunt salutis. Vel si lubet, Ratio est, cur dixit ministratores Spiritus, ex fine missionis ipsorum: Mittuntur enim ministerij causa, idque propter hæredes salutis. Quare Angeli ministratores siue ministri dicuntur, respectu Dei cui ministrant, nō hominum, etsi ministrent Deo suo propter homines ipsorumque salutem. Hactenus itaque, adductis septem testimonijs, ostensa est illa propositio, quæ fuit suprà versu 4. Filium excellentius nomen sortitum præ Angelis. In Scripturis enim fit mentio Filij: primùm, vt Filij Dei: secundò, vt Dei adorandi: tertiò, vt Regis, cum Throno & sceptro: quartò vt Creatoris: quinto vt Regis sedentis ad dexteram Patris. Angelorum autem mentio fit, vt Spirituum ministratorum. Nam quod nomen vocat, versu. 4. ego accipio illud non de nomine tantùm Filij Dei, de quo in duobus primis testimonijs, sed etiam de alia quacunq; Christi appellatione & mentione: de qua in reliquis testimonijs

Argumentum Capitis secundi.

Huius Capitis tres sunt partes. Prima est. Conclusio principalis exhortationis. vers. 1. Deinde est secun-

dum hortationis argumentum, tractatum & explicatum, à vers. 2. ad postrema verba vers. 8 Vndè initium sumit tertia pars capitis, posita in varia digressione ac multiplici occupatione: quarum primæ duæ sunt de Christi gloria, ad versum vsque 10. reliquæ sunt de Christi passione, indè ad finem capitis.

CAPVT. II.

1 *Propterea oportet nos eò magis attendere ijs quæ audiuimus, nequando perfluamus.*

Propterea oportet) Conclusio exhortationis post digressionem, quæ fuit indè à vers. 2. Ca. 1. Non infert simpliciter oportere nos attendere ijs quę audiuimus, sed comparatè ait, eò magis attendere ijs quæ audiuimus; quasi dicat, Quò est Filius, per quem locutus est Deus hisce diebus vltimis, persona dignior ac gloriosior, eò magis oportet attendere ijs, quæ ex ipso audiuimus. Ergo conclusio hæc exhortationis infertur ex argumento illo, à persona Filij Dei, non nudè tantùm exposito, sed in digressione (vt audiuimus) amplificato. Porrò attendere ijs quę audita sunt, nihil est aliud quàm id quod dicitur posteà, retinere professionem, hoc est, doctrinam Christi jam perceptam, quod quidem quid aliud est, quàm perseuerare in fide ad finem vsque? *Nequando*) Quò pertineat & spectet illa attentio docet: eò autem spectat, ne quando effluamus, hoc est, ne quo tempore ea quæ audita sunt nobis effluant. Metaphora

est

est à vasis quæ perfluunt, ac non continent infusum liquorem. Sententia igitur est: Attendite, & in hoc incumbite summa diligentia, vt contineatis & retineatis ea quæ audiuistis.

2 *Etenim si per Angelos dictus sermo fuit firmus, omnísque transgressio & contumacia iustam mercedis retributionem retulit.*

3 *Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? quæ quum primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum ab ijs qui ipsum audierant fuit nobis confirmata.*

4 *Testimonium* illis *prælente Deo & signis & prodigijs, varijsque virtutibus & Spiritus sancti distributionibus pro sua voluntate.*

5 *Non enim Angelis subiecit mundum illum futurum de quo loquimur.*

6 *Testatus est autem quidam alicubi, dicens, Quid est homo, vt memor sis eius, aut filius hominis, vt eum respicias?*

7 *Fecisti eum paulisper inferiorem Angelis: gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.*

8 *Omnia subiecisti sub pedibus eius: Enimuerò per hoc quod ei subiecit omnia nihil omisit quod non sit ei subiectum.*

2 *Etenim si per*) Secundum argumentum exhortationis, à certo Dei judicio quod sequitur neglectum professionis nostræ, vel doctrinæ tã saluificæ. Non effugiemus, inquit, si tantam neglexerimus salutem, id est, salutarem doctri-

nam. Ergo in ea perseuerate. Antecedens illustratum est comparatione minorum. Si doctrina per Angelos ministrata, hoc est, si doctrina Legis (nam per Angelos fuit ministrata. Galat. 3.19.) firma fuit, hoc est, vt sequentia verba exponunt, si nemo Legis per Angelos datę, transgressionem impunè tulit, quantò magis non effugiemus si tantam neglexerimus salutem? *Omnísque transsio)* Hęc est epexegesis verbi proximi: nam ideò sermo Legis, qui datus est per Angelos, firmus fuit, quia omnis transgressio illius sermonis, & contumacia, justam mercedis retributionem retulit: sermo enim firmus est qui non impunè violatur.

3 *Quæ quum primùm)* Argumenti secundi, quod proximè præcedentibus verbis conclusum est, amplificatio inserta per parenthesin videtur, ab hoc loco, ad versum vsque quintum. Conclusio argumenti fuit, Nos non effugiemus judicium, si tantam neglexerimus salutem, hoc est, salutis doctrinam. Amplificatio, siue ratio est, à ministerio Apostolorum: quasi dicat, Salutis hæc doctrina, præterquam quod per ipsum Dominum primum cœpit enarrari, etiã ab Apostolis qui cum Domino versati sunt, ipsum viderunt, ipsum audiuerunt, & (vt est 1. Ioan. 1. 1.) manibus suis ipsum contrectarũt, ab Apostolis, inquam, tanquam testibus fide dignissimis, nobis est confirmata: Ergo vel hac etiam de causa, & propter hoc ipsum ministerium

rium Apostolorum, non effugiemus judicium, si tantam neglexerimus salutem. Nota igitur, quò plures sunt testes doctrinæ à Christo primùm traditæ, eò grauius futurum est judicium nostrum, si eam doctrinam contempserimus. Sic ergo paucis verbis accipe summam vers. 2. & 3. quibus tractatur secundum argumentum propositæ exhortationis. Argumentum est à judicio Dei hoc modo. Nō effugiemus, si doctrinam salutis, quę per Filium Dei tradita est, neglexerimus. Ergo non est negligenda aut contemnenda. Antecedentis ratio est à minori. Nō effugerunt qui doctrinam Legis, per Angelos traditam contempserunt. Ergo quantò magis non effigient, qui doctrinam salutis per Dei Filium traditam neglexerint. Hujus conclusionis amplificatio est, præsertim etiam quum per Apostolos Domini doctrina, hæc salutis sit confirmata.

4 *Testimonium illis*) Commendatio est Ministerij Apostolorum, à testimonijs diuinis, quibus ipsorum vocatio extraordinaria confirmata est & exornata. Testimonia diuina sunt, signa, prodigia, varię virtutes, ac distributiones Spiritus sancti, quibus testimonijs & donis extraordinarijs testari voluit mundo Dominus Apostolos ita illuminatos & gubernatos fuisse, vt in doctrina cœlesti tradenda errare nullo modo potuerint. Commendatio hæc ministerij Apostoloci eò quoque refertur quò ipsum eorum

ministerium referebatur, nempe ad docendum id quod dixit, contemptores doctrinæ salutis non effugituros judicium.

5 *Non enim*) Hactenus digressiuncula fuit in amplificationem propositi argumenti secundi: Nunc redire videtur ad confirmandam consecutionem illam quæ fuit à minori ad majus Contemptores doctrinæ Legis per Angelos traditæ non effugerunt, ergo quantò magis non effugiemus nos, si doctrinam Filij Dei cõtempserimus. Ratio sequelæ est à gloria Christi præ Angelis, quæ in eo sita est, quod non Angelis, sed Christo subjecit Deus mundum illum futurum. *De quo*) Hæc verba docent per mundum futurum nihil aliud intelligi, quàm tantam illam salutem, de qua dixit suprà, vers. 3. Nam regnum Dei, siue mundus futurus, situs est in justitia, pace, gaudio per Spiritũ sanctum, denique salute æterna. Rom. 14. 17.

6 *Testatus est autem*) Dignitatem & gloriam Christi præ Angelis, confirmat testimonio Dauidis. Testimonium hoc est, ex Psalmo 8. 5. In hoc testimonio Dauidis citato, primùm est propositio dignitatis hominis, siue naturæ humanæ in Christo (nam de eo præcipuè accipienda sunt verba Prophetæ) propositio, inquam, dignitatis cum admiratione quadam. Oritur autem admiratio, ex consideratione, partim vilitatis naturæ humanæ, partim dignitatis illius, in quã tamẽ natura nostra in Christo est euecta.

7 *Fecisti*

7 *Fecisti eum)* Hoc versu, & principio sequentis versus, est propositæ dignitatis naturæ humanæ explicatio: Primùm verba hæc adducta sunt per occupationem: At Christus homo factus est Angelis inferior, nempè quum factus est obediens Patri, vsque ad mortem, mortem autem crucis? Respondet primùm concessione, paulisper quidem factum Christum, Angelis inferiorem: deinde correctione, paulò pòst tamen Christum gloria & honore coronatum: Tum illa gloria in quam est euectus declaratur ex rebus creatis, super quas omnes Christus est constitutus Dominus, & Rex, & quæ sub pedibus Christi omnes sunt subiectæ,

8 *Enimuerò)* Author colligit ex proximis Dauidis verbis, consectarium quoddam: nempè quòd nihil planè omissum sit à Patre, quod non sit Christo subjectum. Consectarium hoc infertur ex nota vniuersi generis qua creaturæ subjectæ Christo circumscriptæ sunt à Propheta: Nam si omnia subjecit, ergo nihil est non subjectum. Consectarium hoc continet summam testimonij adducti: nam ex eo hoc discimus, quàm latè pateat Christi dominium, ad omnes nimirum creaturas, nulla planè excepta.

—— *At nunc nondum videmus ei omnia esse subiecta.*

9 *Sed Iesum illum cernimus gloria & honore coronatum, qui paulisper fuit inferior Angelis factus, propter mortis perpessionem: vt beneficio Dei*

pro omnibus mortem gustaret.

10 *Decebat enim ut ipse propter quem* sunt *hæc omnia, & per quem* sunt *hæc omnia, multos filios in gloriam adducendo, principē salutis ipsorum per afflictiones consecraret.*

11 *Nam & qui sanctificat & qui sanctificantur, ex uno* sunt *omnes: quam ob causam non erubescit ipsos vocare fratres.*

12 *Dicens, Annunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos canam.*

13 *Et rursum, Ego fretus ero ipso. Et iterum, Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.*

14 *Quoniam igitur pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipsos, ipse quoq; cōsimiliter particeps factus est eorundem, ut per mortem aboleret eum qui mortis imperium habet, hoc est, Diabolum.*

15 *Et liberos redderet quotquot metu mortis, per omnem vitam obnoxij erant seruituti.*

16 *Non enim videlicet Angelos assumpsit, sed semen Abrahæ assumpsit.*

17 *Vnde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors esset & fidelis Pontifex in ijs quæ apud Deum* agenda forent, *ad expiandum peccata populi.*

18 *Nam ex eo quod perpessus fuit quum tentatus est, potest & ijs qui tentantur succurrere.*

At nunc nondum) Reliquo capite toto varia est digressio, & multiplex occupatio, prima est aduersus consectarium proximum, quod collectum

lectum est ex verbis Dauidis: Atqui, dici potuit ab aliquo, nondùm videmus illi subjecta esse omnia? Respondet Author, primùm concessione, id quidem ita esse. Intelligit autem nondum Christo subjecta esse omnia, respectu membrorum Christi, quorum quidem respectu nondùm planè subjecta sunt Christo, mors, peccatum, Diabolus.

9 *Sed Iesum illum)* Responsionis altera pars, per correctionem. At, inquit, ipse Iesus in se consideratus, & vt caput est membrorum suorum gloria, & honore coronatus est, hoc est, dominium obtinuit in omnes res, & in se jam planè vicit mortem, peccatum, Diabolum, sibíque ea subjecit. *Qui paulisper)* Altera videtur occupatio esse, cujus occasio arrepta est ex testimonio Dauidis: quasi dicat quis, Atqui, teste Propheta, certè paulisper fuit inferior Angelis factus. Illud quidem concedit, simulque causam subjectionis, & finem exponit, Causa subjectionis illius, qua ad tempus factus est inferior Angelis, fuit mortis perpessio: Nam subjectio, siue (vt sic dicam) inferioritas Christi, in mortis perpessione maximè posita est. *Vt beneficio)* Hic finis est, cur in morte factus sit inferior Angelis, est autem vt nos à morte liberaret: ergo finis sumus nos, nostráque salus. Simul causa cur pro nobis mortuus sit addita est, Dei beneficium, siue Dei gratia: nam hoc ex Dei gratia fuit, & in Dei beneficijs numerandum

est imprimis, quod Christus nostram vicem in morte sua suppleuit, quum nobis alioqui necessariò moriendum fuerit.

10 *Decebat enim*) Ratio cur pro nobis omnibus Christus mortuus sit, per occupationem: Estque hæc occupatio tertia. Annon potuit Deus alia ratione seruare humanum genus, quàm morte Christi Filij sui? Respondet à decoro, siue ex eo quod Deum facere decuit. Decebat Deum, vt in gloriam adduceret multos filios, Principem salutis ipsorum per afflictiones consecrare. P*ropter quem*) Periphrasis quædam Dei est, quæ (vt videtur) rationem continet, cur Deum decebat sic facere: Est autem à jure & potestate Dei, quæ innuitur ex eo, quod propter ipsum, & per ipsum sunt hæc omnia, hoc est, quod ipse sit, & finis, & fons atque author horum omnium. Hinc sequitur, eum jure quodam suo potuisse de his omnibus statuere pro arbitratu suo.

11 *Nam & qui*) Quarta occupatio. At diceret quis: Quî potuit pati Filius Dei, vel quî potuit consecrari per afflictiones? Respondet, Et qui sanctificat, & qui sanctificantur ex vno sunt omnes, hoc est, ex vna & communi natura, & (vt sic dicam) materia patibili, siue perpessionibus obnoxia: Carnem & sanguinem vocat postea hoc capite versu 14. Est igitur hæc ratio per occupationem, cur Deus consecrauerit per afflictiones Principem salutis nostre

Quam

Quam ob causam) Ex testimonio ipsius met Christi, qui vocat eos qui sanctificātur fratrū nomine, confirmat, & Christum sanctificantem, & nos qui sanctificamur, ex vna & communi natura ac materia esse.

12 *Dicens*; Testimonium Christi confirmat ex Scripturis, primùm ex Psalmo 22.13.

13 *Et rursum*) Secunda Scriptura est Psal.18. 3. vbi Christus loquitur vt homo & frater noster: nam fiducia in Deum hominis est propriè: & creaturæ. *Et iterum*) Tertia Scriptura est Esaiæ 8.18.

14 *Quoniam igitur*. Ex proximis Esaiæ verbis colligit quod instituit, nempè Christum participem esse carnis & sanguinis, siue Christum nobiscum vnius esse naturæ. Hoc autem syllogismo infert, institutum. Christus dicit: Ecce ego & pueri, h.e. associat se pueris: Atqui pueri participes sunt carnis & sanguinis, Ergo ipse Christus quoque similiter particeps factus est eorundem. Sententia propositionis est in testimonio Esaiæ: Assumptio cum conclusione est in prima parte hujus versus. *Vt per mortem*) Conclusionem illustrat ex fine suo: finis autem triplex ex his & sequentibus verbis elici potest: Primus finis est, vt moreretur: Sequitur hic finis ex proxima conclusione primùm & proximè: Nam si ejusdem naturæ nobiscum factus est, profectò mori potuit: atque ob id ipsum factus est ejusdem naturæ vt morere-

tur. Eſt igitur hæc principalis concluſio quam inſtituit hoc loco oſtendendam, nempè Chriſtum per afflictiones & mortem conſecratum. *Aboleret*) Secundus finis eſt, abolitio Diaboli, ſequitur priorem: Nam ideò mortuus eſt vt aboleret Diabolum, Primùm eſt Diaboli quædam periphraſis,& circumſcriptio:deinde, ne fortè ex circumſcriptione ignoraretur,eſt ipſius expreſſa nominatio:Nam nomina rerum ſæpè ſunt notiora nobis ipſarum deſcriptionibus.

15 *Et liberos*) Tertius finis, qui ſequitur ex ſecundò: Liberatio noſtri: qui autem liberantur, deſcripti ſunt ex ſeruitute cui obnoxij erāt per omnem vitam,hoc eſt,ex ſeruili ſua cōditione, quam quidem oſtendit, ex illo mortis metū, tanquam cauſſa quadam ſua: nam qui metuunt mortem,illi ſerui ſunt,ac ſeruili ſunt cōditione,non autem ingenui,neque filij, & metuere iram Domini ſeruile eſt ac ſeruū arguit.

16 *Non enim videlicet*) Liberationem de qua dixit proximè, & quæ per Chriſtum eſt, deinceps oſtendit ex tribus ſuis fundamentis,quorum primum eſt natura humana,vel ſemen Abrahæ aſſumptum à Chriſto: hoc fundamentum illuſtrat ex diuerſis, ſeu per remotionem naturę Angelicæ,vt potè quæ inepta ſit ad hoc opus liberationis noſtræ.

17 *Vnde debuit*) Alterum fundamentum ex ſuperiori collectum, ſimilitudo nimirū Chriſti & noſtri,

nostri, in qualitatibus & perpessionibus, eiusdē & cōmunis naturæ. *Vt misericors,*) Tertium fundamentum ex proximo. Ex qualitatibus & infirmitatibus communibus euasit Christus misericors & fidelis Pontifex apud Deum. *In ijs quæ*) Pontificatus Christi quædam declaratio subjecta est. Declaratio hæc primū est à rebus subjectis, in quibus cernitur Christi Pontificatus: Cernitur enim in ijs quæ apud Deum agēda sunt: Deinde declaratio est à Pontificatus fine, qui est ad expiandum peccata populi.

18 *Nam ex eo*) Ostendit ideò Christum factum similem fratribus per omnia, vt esset misericors, hoc est, ostendit tertium fundamentum sequi ex secundo, ideò misericordem esse & fidelem Pontificem, quòd fratribus similis factus sit per omnia: ostendit, inquam, hoc ex certa quadam specie communium afflictionum, nempe tentationibus; ex eo, inquit, quòd perpessus est tentationes Diaboli Christus euasit misericors erga tentatos similiter: Hinc sequitur factum eum similem fratribus in omnibus afflictionibus, vt misericors esset erga quocunque modo afflictos: illustratio est generis à certa quadam sui specie.

Argumentum Capitis tertij.

Hoc capite primum habemus argumentum exhortationis tertium, ad alteram vsque partem versus 6. quo

loco habemus argumentum exhortationis quartum, ad versum vsque 4. hinc sequitur conclusio exhortationis, ad versum vsque 14. à versu 14. repetitio fit argumenti quarti, ad versum 17. à quo versu est transitio ad argumentum exhortationis quintum, ad finem vsque capitis,

CAPVT III.

1. *Vnde fratres sancti vocationis cælestes participes, considerate Apostolum & Pontificem professionis nostræ Christum Iesum.*

2 *Fidelem ei qui ipsum constituit: vt & Moses* fidelis fuit *in tota domo ipsius.*

3 Tantò *namque ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quantò maiorem habet honorem is qui construxit domum quàm domus ipsa.*

4 *Omnis enim domus construitur ab aliquo: qui verò condidit* omnia hæc est *Deus.*

5 *Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificanda quæ post erant dicenda.*

6 *At Christus, vt filius, domui suæ praeest.*

Vnde fratres) Nunc Apostolus reuersus ad institutum, primùm affert argumentum exhortationis tertium: est autem argumentum hoc conjunctum, partim ex Prophetia seu Apostolatu, partim ex Sacerdotio Christi habemus Iesum Christum Apostolum & Pontificem professionis nostræ: ergo teneamus pro-

fessionem

fessionem, vt concludit posteà cap. 4. vers. 14. Argumentum hoc tertium inferre videtur, ex ijs quæ ab initio hujus epistolæ dicta sunt, ac priorem quidem ejus partem ex his quæ dicta sunt de Christi prophetia & ministerio, posteriorem ex his quæ dicta sunt proximè, postrema nimirum parte capitis secũdi, de Christi passione siue functione sacerdotali: passus enim est Christus, vt Secerdos & Pontifex. Sensus ergo hujus loci est: Quum Christum habeatis, & ministrum doctrinæ quam profitemini, & Sacerdotem, suo sacrificio ac sanguine sancientem ratamque facientem eam ipsam doctrinam (Christus enim ratum facit suo sanguine Nouum Testamentum) considerate eum diligenter, & tenete professionem vestram; in verbo enim cõsiderandi comprehensa est conclusio exhortationis. *Vocationis*) Definitio quædam est Sanctorum quos dixit: Nam ij sancti sunt, qui participes facti sunt vocationis cœlestis, hoc est, qui vocati sunt ad cœlestia. Nam quos vocauit eos justificauit, quos justificauit eos glorificauit. Rom. 8. 30.

2 *Fidelem ei*) Amplificatio est argumenti proximi, à fidelitate (vt sic dicam) Christi in officio suo, tam Apostolico siue Prophetico, quàm sacerdotali. *Qui ipsum constituit*) Periphrasis est Dei Patris, qui filium constituit Apostolum & Pontificem, hoc est, vocauit ad illa munera obeunda. De hac vocati-

one Filij, vide posteà Cap. 5. versu 5. Fidelitas Christi respicit vocantem, vel eum qui ipsum vocauit, hoc est, Deum Patrem: vt fidelitas cujusque in officio eum respicit à quo vocatus est ad officium quodcunque sic obeundum: Nam illi reddenda ratio est præstiti officij. *Vt & Moses*) Fidelitatem Christi in officio suo illustrat similitudine Mosis, ac fidelitatis ipsius: Moses enim typus quidam fuit Christi, & magna fuit ipsius authoritas in Dei populo.

3 *Tantò namque* Occupatio est, ergo eodem loco habes Christum quò Moses fuit, & Mosi duntaxat parem facis? Respondet Apostolus, Mose esse digniorem Christum, ac responsionem hanc confirmat: Particula enim ista *namque*, præsupponit primùm objectionem, deinde responsionem, quasi dicat objicienti paritatem illam Christi & Mosis: Christus præstantior est Mose tantò, quantò major est is qui construxit domum, quàm domus ipsa: est itaque hæc ratio prima cur Christus ampliore gloria præ Mose dignus sit habitus, à conditione vtriusque, & Christi, & Mosis. Christus est constructor domus, & ipse opifex, Moses est domus, vel pars domus constructæ à Christo: Has conditiones comparat in impari: Qui conditione sua impares sunt, profectò necesse est eos pariter impares esse in gloria: imparibus enim debetur impar gloria. Si lubet,

bet, redige rationem in hanc formam. Constructor domus & domus ipſa ſunt impares honore & gloria, ſiue majorem habet honorem conſtructor domus, quàm domus ipſa: At Chriſtus eſt qui conſtruxit domum: Moſes eſt domus ipſa, & Chriſti quaſi fabrica: Ergo Chriſtus ampliore gloria præ Moſe dignus eſt habitus. Hujus ſyllogiſmi propoſitio & concluſio, compoſita ſunt in enunciato quod vim habet connexi, aſſumptio vt manifeſta ſubticetur.

4 *Omnis enim domus)* Priorem aſſumptionis partem, nempe eam quæ eſt de Chriſto, confirmat ab ipſo genere. Omnis domus conſtruitur ab aliquo: At Eccleſia eſt domus; Ergo conſtruitur ab aliquo. Ab alio autem quàm à Deo conſtrui non poteſt: hoc enim eſt quod dicit (Porrò qui condidit omnia hęc Deus eſt) Ergo Deus eſt ejus conditor: At Chriſtus eſt Deus, vt vidimus primo capite, Ergo Chriſtus eſt ejus conditor.

5 *Et Moſes)* Altera ratio intellectæ reſponſionis, etiam ab impari conditione Moſis & Chriſti. Moſes in domo Dei fuit fidelis quidem, ſed vt famulus. At Chriſtus vt filius domui ſuæ præeſt. Hinc ſequitur ampliore gloria præ Moſe Chriſtum dignum eſſe habitum; ſiue Chriſtum & Moſen impares eſſe in gloria. *Domo ipſius)* hoc eſt, Dei, & quæ ad Deum ſpectat propriè, non ad Moſen: famulus enim

non est Dominus familiæ: Moses autem in Ecclesia tantùm famulus fuit: In Ecclesia enim nullum est vllius dominium, nisi solius Dei & Christi, sed duntaxat, famulitium. *Ad testificanda*) Vsus famulitij Mosis in domo Dei, Constitutus enim fuit famulus ad testificandum, & id quidem obscurè, quæ postea dicenda erant apertè, de Christo ipsiusq; dominio.

6 *At Christus vt*) Apodosis comparationis minorum: Christus domui suæ præest vt filius: filius ex aduerso respondet famulo: filij enim & famuli longè alia atque alia conditio est in familia. *Suæ*) hoc quod dicit suæ, ἀυτȣ̃, respondet illi quod dictum est de Mose *ipsius*, ἀυτȣ̃: Nam Christus vt filius & hæres præest domui, non quidem alienæ, sed suæ.

Cuius domus sumus nos, si fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

Cuius domus) Vocabuli domus interpretatio quædam est, & ad nos applicatio quasi dicat: domum Filij intelligo nos omnes credentes. Atque hîc incipit argumentum exhortationis quartum, in hanc formam, Si fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque tenuerimus, hoc est, si tenuerimus professionem, domus Filij sumus. Ergo teneamus professionem. Argumentum est à beata nostra conditione: beatitas enim nostra in eo posita est, vt simus domus Filij. Postea versu 14. eandem

dem conditionem exprimit verbo μετοχῆς hoc est, participationis Christi, & communionis cũ Christo: μετοχοὶ, inquit, γεγόναμεν τοῦ χριστοῦ. *Si fiduciam)* παῤῥησία græcè dicitur, hac voce significatur propriè audacia, qua fit vt compareamus coram Tribunali Dei Iudicis Vide 1. Ioannis 3. 21. Hoc quod sequitur in textu καύχημα gloriatio, effectum est παῤῥησίας & spei: Nam gloriamur sub spe gloriæ Dei. Rom. 5. vers. 2. Porrò his verbis fiduciæ & gloriationis significatur doctrina illa qua hæc ministrantur: & in his tanquam effectis intelliguntur causæ suæ, fides & spes: παῤῥησία enim est fidei, καύχημα verò spei.

7 *Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, Hodie si vocem eius audieritis.*

8 *Ne obdurate corda vestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis illius in deserto.*

9 *Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.*

10 *Quapropter infensus fui nationi isti: & dixi, semper errant corde, neque cognouerunt vias meas.*

11 *Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.*

12 *Videte fratres, nequando sit in vllo vestrûm cor malum & infidele deficiendo à Deo viuo.*

13 *Sed exhortamini alij alios quotidie, quoad appellatur dies hodiernus, ne quis ex vobis indure-*

tur fraude peccati.

Quapropter) Conclusio est exhortationis principalis, amplificata simili comparatione exhortationis illius, qua Spiritus sanctus jam olim per Dauidem populum Israeliticum hortatus est. Psal. 95. 7. Protasis præcedit quinque versibus. Apodosis siue redditio sequitur duobus versibus sequentibus. Sententia comparatę conclusionis hæc est, quasi dicat, quamobrem quemadmodum Spiritus sanctus per Dauidem hortatus est aliquando populum Israeliticum, ne induraret cor suum, ita ego admoneo, nequando sit in vllo vestrum cor malum & infidele. *Hodie*) Propositio hortationis Spiritus sancti, ad populum Israeliticum.

8 *Sicut in)* Declaratio propositionis, per comparationem indurationis ac rebellionis, quæ jam olim fuit populi.

9 *Vbi tentauerunt)* Tentationum ac rebellionum populi in deserto declaratio & enarratio. *Et viderunt)* Exaggeratio facti ipsorum, ex eo quod tot annos Dei opera mirifica in deserto viderint.

10 *Quapropter*) Narrat iram Dei, propter tentationem populi. *Et dixi*) Iræ subiungit comminationem ex ira profectam: in qua primùm habemus causam judicij, errorem populi & ignorantiam: deinde judicium ipsum: Iudicium est: Non introibunt in requiem meam: confirmatum est adhibito iure iurando.

12 *Vide-*

12 *Videte*) Apodosis siue redditio cōparationis, quasi dicat: sicut olim dixit Spiritus sanctus &c. ita ego nunc dico vobis, videte fratres nequando, &c. Dehortatur autem ab apostasia, hortatur verò ad perseuerantiam. *Cor malum*) Quid sit cor malum sequens verbum exponit, est enim cor infidele: infidelitas autem cordis defectione à Deo ostenditur: Nam infidelis est, qui deficit à Deo viuo.

14 *Christi enim participes facti sumus, si modò principium illud quo sustentamur, firmum tenuerimus ad finem vsque:*

15 Interim *dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.*

16 *Nam quidam quum audissent, exacerbârunt* Dominum: *non omnes tamen ij qui exierant ex Ægypto per Mosen.*

Christi enim) Repetitur argumentum exhortationis quartum post conclusionem: Nam participatio Christi, vel Christi participes fieri nihil est aliud reipsa, quàm esse eius domus qui enim domus est Christi, Christus in ipso inhabitat. In quo autem Christus habitat, is coniunctus est cum Christo: quare argumentum est à κοινονία, siue communione cum Christo. *Principium*) Quid intelligat nomine principij subsistentiæ, ipse sequenti versu edocet: est autem obedientia fidei, in qua habemus subsistentiam quasi nostram. Porrò sensus est: Si fir-

mam tenuerimus professionē nostram Christi facti sumus participes.

15 *Interim dum dicitur*) hoc est, quasi dicat, principiū intelligo illud, quod olim dixit Spiritus sanctus per Dauidē, hodie si vocem &c.

16 *Nam quidam*) Declaratio est exacerbationis illius de qua proximè dixit, per occupationem: Objici enim potuit, An omnes exacerbârunt Dominum? Respondet à quibusdam hoc factum, non ab omnibus qui exierant ex Ægypto.

17 *Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nónne ijs qui peccauerant, quorum corpora conciderunt in deserto?*

18 *Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam nisi ijs qui non obedierant.*

19 *Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.*

Quibus autem) Sternit sibi viam ad argumétum exhortationis quintum: sumptum autem est (vt videbimus) ex eo, quod destituentur illa requie. Si non retineatis professionem, metuendum est ne frustremini illa requie, de qua dictum est à Dauide: Ergo retinete professionem. Illustratum est antecedens hoc tribus his postremis versibus capitis tertij. Est autem illustratio à simili exemplo infidelium Israelitarū, quod tractatur διαλογισμῷ interrogatione & responsione. Sensus hujus versus est) si ornatum rhetoricum rejiciamus) Ira infensus fuit

Deus

Deus tot annis ijs qui peccauerant,ac proinde eorum corpora in deserto ceciderunt.

18 *Quibus autem*) Sensus est, Iurauit non ingressuros in requiem suam eos Israelitarum qui non obedierant. Summa vtriusque versus huc redit. Illi Israelitarum qui à Deo defecerunt non ingressi sunt in requiem ipsius. Vnde sequitur, & nos, si defecerimus à fide & professione nostra, non ingressuros esse in requiē. Notandum duas has interrogationes, priorem quæ est versu 17. posteriorem quæ est versu 18. respondere duobus verbis quorum mentio fit in testimonio illo Dauidis supra citato,nempè *Iuraui in ira mea.*

19 *Et videmus*) Confirmatio illorum quæ dixit duobus versibus proximè præcedentibus, ab ipsa experientia & euentu rei:quasi dicat, Re ipsa videmus eorum quæ dicta sunt euentum & experientiam:videmus,inquam, nō potuisse ingredi in requiem Israelitas,propter incredulitatem, iuxta illud Dei iusiurandum, quod iurauit in ira sua.

Argumentum Capitis quarti.

Hoc capite habemus argumentum exhortationis quintum,ad postremam partem versus tertij, Inde digressio est,ad versum 11. Versu 11. redit ad principalem conclusionem,cúmque repetit argumentum quintum, ipsumque illustrat ac confirmat, ad versum 14. quo loco ad conclusionem principalem redit, ipsamque repetit, simulque argumentum conclusionis tertium,à Christi pontificatu,ad versum vltimum.Ver-

ſu denique vltimo repetita eſt eadem concluſio, & exhortatio, eíque adjectum argumentum exhortationis ſextum.

CAPVT IV.

1 *Metuamus igitur nequando derelicta promiſsione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuiſſe fruſtratus.*

2 *Etenim nobis Euangelizatum eſt, ſicut & illis, at non profuit illis auditus ſermo, vt qui fide cõtemperatus non fuerit ipſis qui audierant.*

3 *Itroimus enim in requiem nos qui credidimus, ſicut dixit, itaque iuraui in ira mea, ſi ingreſſuri ſunt in requiem meam:*

Metuamus igitur) Ex ſimili illo exemplo judiciorum Dei in Iſraelitas, quod tractatum eſt tribus verſibus poſtremis capitis tertij, concludit ſimiliter nos, ſi non retinuerimus profeſſionem, non ingreſſuros in requiem Domini. Ex quo ſequitur inſtituta exhortatio. Ergo retinete profeſſionem. Obſeruatum eſt ſuprà iſtud eſſe argumentum exhortationis quintum, à priuatione illius cœleſtis requietis, de qua Dauid in Pſalmo ſuo locutus eſt. *Derelicta*) His verbis infidelitatem circumſcribit. Nam infidelitas ſiue Apoſtaſia & defectio, cernitur in derelictione promiſſionis Dei de requie æterna. *Fuiſſe Fruſtratus*) Nempe promiſſa illa requie. Qui enim non primum credit in promiſſionem beneficij, profectò is non conſequi-

sequitur beneficium,primùm ergo credendum promissioni,vt deinde re promissa fruamur.

2 *Etenim nobis*) Probat consecutionem præcedentem, quæ fuit à simili exemplo judicij Dei in Israelitas contumaces,ad similem conditionem futuram eorum qui in regno Christi sunt, si similiter atque illi defecerint ab eo.Est autem probatio à simili beneficij Euangelij communicatione, ex qua colligitur necessariò similitudo in judicijs, in hanc formam: Nobis Euangelizatum est sicut & illis:atqui non profuit illis auditus sermo Euangelij, vt qui increduli fuerint, hoc est,non sunt ingressi in requiem illam, neque consecuti sunt beneficium in verbo promissum: Ergo & nos similiter, si increduli fuerimus, nullum fructum ex audito verbo percipiemus.*At non profuit*) Propositio antecessit in proximis verbis, hæc est assumptio syllogismi.*Vt qui*) Ratio assumptionis ab incredulitate Israelitarum. Auditus sermo tum permisceri fidei dicitur, cum fide apprehenditur. Metaphora est à potione, quæ propriè admisceri solet. Conclusio syllogismi non est expressa. Cæterùm hæc est syllogismi forma, si lubet eum breuius conficere: Nobis est Euāgelizatum similiter atque illis.Ergo quemadmodum illi non credentes,non sunt ingressi requiem promissam, ita nos quoque deficientes à fide, non introibimus in requiem promissam. At Author subsumpsit priorem compa-

D

rationis partem, vt posteriorem ex ea concluderet, cùm vtraque pars conclusionis simul nexa concludenda fuerit: est enim probatio sequelæ propositionis compositæ.

3 *Introimus enim*) Probat quod dixit proximè, nihil profuisse illis auditum sermonem, quod non crediderint, hoc est, non ingressos fuisse in requiem propter incredulitatem: probat, inquam, ex eo quod ij demum qui crediderunt, introeũt in requiem, hoc modo. Nos (inquit) qui credimus, & non alij introimus in requiem: Ergo illi qui non crediderunt, non poterant introire in requiem. Contrariorum enim contraria sunt consequentia. Est argumentum à pari consecutione in contrarijs. *Sicut dixit*) Requiem hanc de qua loquitur exponit & declarat testimonio illo Dauidis, superiore capite citato, vers. 11. Significat enim se non aliam requiem proximis verbis intelligere, quàm illam cujus mentio facta est in illo Dauidis testimonio, quo dictum est, Itaque juraui in ira mea, &c. Hoc igitur loco digressio est ad ostendendum Sabbatismum populo Dei proprium.

——*Licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.*

4 *Ita enim dixit quodam in loco de septimo die, Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.*

5 *Et hic rursum, Si introibunt in requiem meã*

6 *Quia*

6 *Quia igitur reliquum est vt alij introeant in eam, & quibus prius annunciatum fuit non introierunt propter incredulitatem.*

7 *Rursum quendam præfinit diem, Hodie apud Dauidem dicens, tantò post tempore (prout dictum est) Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra.*

8 *Nam si* eos Iesus *in requie collocasset, nequaquam de alio posthac die loquutus fuisset.*

9 *Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.*

10 *Nam qui ingressus est in requiem ipsius, requieuit & ipse ab operibus suis, quemadmodum à suis Deus.*

Licet operibus) Hoc adjectum est per occupationem, dici enim potuit, Cùm requies illa diei Sabbathini fuerit jam inde à condito mundo, populusque eo die perpetuò requiescere consueuerit: cur dictum est à Domino per Dauidem, itaque juraui, &c. hoc est, cur jurauit Dominus, exclusurum se populum à requie, quasi non anteà vnquã requieuerit? Huic objectioni occurrit Author, quasi dicat: Iurauit Dominus non ingressurum cõtumacem populũ in requiem suam, licet etiam in Sabbatho requieuit. His verbis habemus periphrasin diei sabbathini, ex ipsius caussa. Caussa autem est à perfectione operũ Dei in initio, quum creauit omnia sex diebus, septimo autẽ die requieuit ab operib. suis, Ergo sensus est: Licet opera

Dei fuerint perfecta ab initio, ac proinde fuit requies Sabbathi: Nam perfectio operum Dei importat requiem Sabbathi.

4 *Ita enim dixit*) Probat hanc requiem Sabbathi ab illa superiori diuersam esse, ex diuersis de hac & illa testimonijs. Nam de hac requie diei Sabbathini, hoc est testimonium quod habetur. Gen. 2.2. De requie autem illa superiori diuersum quoddam est testimonium quod habetur. Psal. 95. 11. Nempe si introibunt, &c. Ex his diuersis testimonijs, innuit diuersam esse requiem diei Sabbathini, ab ea cuius meminit Dauid in Psalmo suo.

6 *Quia igitur*) Ex proximè adducto testimonio colligit tanquam consectarium quoddam, oportuisse præfiniri nouum quendam dié quasi Sabbathi & requietis, diuersum ab illo die siue tempore, quo oblata est requies veteri illi ac rebelli populo: hunc vocat hodiernum diem. Colligit autem consectarium hoc in hunc modum, quasi dicat, Ex hoc testimonio Dauidis sequitur populum illum veterem &rebellem non ingressum esse in requiem Domini cujus meminit Dauid, nam jurejurando sunt exclusi. Hinc rursùs sequitur nouum quendam diem præfiniendum fuisse. Necessitas hujus sequelæ hæc est, Oportuit certè aliquos introire in requiem illam promissam. Vnde sequitur, quum illi rebelles non introierint, oportuisse nouum diem requietis alijs ingressuris

ris præfiniri. *Hodie si vocem*) Diem hunc, ex verbis Domini apud Dauidem, hodie vel hodiernum diem nominat. Hodierni diei nomine intelligit totum illud tempus quantũcunque, quo offertur gratia in Christo Iesu. Tempus hoc gratiæ metimur primo Christi aduentu, tanquam termino à quo, & secundo Christi aduentu, tanquam termino ad quem *Prout dictum*) Repetit testimonium hoc Dauidis, in quo nominatur tempus hoc hodierni diei.

8 *Nam si eos*) Per occupationem docet hunc diem præfinitum non intelligendum esse de illo tempore quo Iesus siue Iehoschua collocauit populum in requie, vel requiescere fecit in terra Canaan: Objici enim potuit, Annon est hic dies ille dies quo Iehoschua in requie collocauit populum Dei? Respondet, demonstrátque hodiernum hunc diem non intelligendum esse de die illo requietis populi in terra Canaan: Nam post illam populi requiem, Dominus per Dauidem de alio posthac die locutus fuit: Ergo non est hic intelligendus ille dies, quo collocatus est populus, ac requieuit in terra Canaan. Nisi mauis hanc esse hujus loci analysin. Priùs docuit, requiem illam de qua locutus est Dominus apud Dauidem, aliam atque diuersam esse à requie diei sabbathini, suprà vers. 4. 5. Indè digressio fuit, qua ex testimonio Dauidis, collegit præfinitum esse à Domino quẽdam nouum requietis diem,

imò præfiniri eum oportuisse. Nunc vers. 8. redit ad institutum, docetque illam requiem (de qua apud Dauidem) diuersam esse à requie populi, in terra Canaan. Objici potuit. Annon illa requies, de requie populi in terra Canaan accipienda est? Responsio negata intelligenda est, cujus hîc ratio est reddita. Argumentum sumptum est ab ipso tempore & die de quo locutus est Dominus apud Dauidem. Locutus autem est de alio die, quàm illo quo per Iehoschuam populus collocatus est in requie terræ Canaan, & de die illo, qui illam requiem multo post tempore insecutus est. Argumentatio est in hanc formam. Si Iehoschua eos in requie collocasset, siue, quod idem est, Si hæc quæ est apud Dauidem requies, ea esset quæ fuit populi in terra Canaan, duce Iehoschua, profectò de alio posthac tempore non fuisset locutus Dominus. At de alio posthac tempore ac die locutus est, Ergo hæc requies quæ inuenitur apud Dauidem, non intelligenda est de illa populi requie in terra Canaan. *In requie)* Nempè illa cœlesti ac vera, de qua Dominus apud Dauidem. Hanc κατ' ἐξοχὴν requietis nomine appellat, nam ea demum vera est requies.

9 *Itaque reliquus)* Conclusio qua infert tum ex his quæ dicta sunt. vers. 4. 5. tū ex proximo versu, requiem aliquam populo Dei reliquam esse, & quidem illis verbis Domini apud Dauidem intelligendam. Postquàm enim primum

per

per occupationem docuit aliam esse illam requiem cujus meminit Dauid, à requie diei sabbathi, deindè docuit aliam esse à terrena illa requie populi in terra Canaan: hoc versu demùm concludit, reliquum esse populo Dei suum quendam sabbatismum, hoc est, requiem, cujus meminit Dominus apud Dauidem. Nota igitur toto hoc loco mentionem fieri triplicis requietis, primò requietis diei sabbati, secundò requietis populi in terra Canaan, tertiò requietis populi Dei in cœlis: Cujus quidem postremę duæ illæ priores vmbræ ac figuræ fuerant. Hanc postremam sic collegit ex remotione duarum præcedentium: Dominus apud Dauidem non locutus est de requie diei sabbathi, non locutus est de requie in terra Canaan: Ergo oportet reliquam esse aliquam requiem populo Dei, cujus meminit Dominus apud Dauidem.

10 *Nam qui*) Sabbatismum hunc populo Dei reliquum, ostendit ex sabbatismi quadam definitione, hoc modo: Sabbatismus est quo quis requiescit ab operibus suis (illustratur assumptio similitudine requietis & cessationis ipsius Dei) ergo reliquus est populo Dei aliquis sabbatismus, siquidem hæc sit sabbatismi definitio ac ratio nempe cessatio ab operibus. *In requiem ipsius*) Alludit ad verba Domini apud Dauidem, quibus dixit; Si ingressuri sunt in requiem meam. Porrò requiem Domini intelligit illam pacem & gloriam Dei immensam ac

ineffabilem , cujus Deus ſuos facit participes. Hactenus igitur digreſſio fuit inde à poſtrema parte ver. 3. in qua tantùm videtur laborare in exponendo verũ ſenſum illius requietis, cujus fit mentio apud Dauidem. Pſal. 95. 11. Itaque excluſis duabus acceptionibus non veris ac genuinis, tertiam acceptionem requietis, cujus ibi mentio facta eſt, veram ac genuinam tandem concluſit verſ. 9. Hanc autem indicauit quum dixit, ſabbatiſmum aliquem populo Dei reliquum: His enim verbis ſignificat cœleſtem ac ſpiritualem requiem: Ac ſi dixiſſet: itaq; reliquum eſt, vt nomine requietis (cujus mentio fit apud Dauidem) intelligamus cœleſtem quandam ac ſpiritualem requiem, qua tandem fruetur populus Dei.

11 *Studeamus igitur ingredi in illam requiem, nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.*

12 *Viuus* eſt *enim ſermo Dei & efficax & penetrantior quouis gladio ancipiti, ac pertingit vſque ad diuiſionem animæ ſimul ac ſpiritus, compagúmq; & medullarum, & dijudicat cogitationes & conceptiones cordis.*

13 *Nec eſt vlla res creata quæ non manifeſta ſit in conſpectu ipſius: imò omnia* ſunt *nuda & patentia oculis eius qui cum nobis eſt negotium.*

Studeamus igitur) Concluſio eſt exhortationis: Porrò eadem eſt ſententia cum illa, quæ fuit primò verſu hujus capitis. Senſus enim eſt Teneamus profeſſionem noſtram: tenendo

enim

enim professionem, studemus, ingredi in requiem. *Ne quis in)* Cum conclusione repetitur argumentum quintum, illustratum simili exemplo contumaciæ populi veteris: est autem à Dei judicio, quo frustrabimur ac priuabimur illa æterna requie, ad exemplum illius populi contumacis ac increduli: idem exemplum hoc loco est, idem judicium propter contumaciam.

12 *Viuus est enim)* Probat pœnam contumaciæ, ex efficacia verbi Dei contempti à contumacibus: Primùm autem est efficaciæ verbi diuini propositio: viuus est (inquit) sermo Dei, hoc est (vt verbum sequens exponit) efficax ad vtrumque, siue seruandum, siue perdendum, licèt posterius hoc per accidens fiat. Tum proposita verbi efficacia declaratur, primùm comparatè, facta cum gladio ancipiti comparatione: Deinde simpliciter, ex effectis suis. Effecta verbi partim sunt in animo hominis, partim in corpore: In animo autem rursus dupliciter operatur verbum, vel enim operatur in crassiore animi parte, quam ψυχὴν vocant: vel in puriore, quam spiritum & mentem appellant. Paulus ad Ephes. 4. 23. spiritum mentis vocat. Verbum itaque Dei dicit efficax esse ad diuidendum, non modò crassiorem animi partem, in qua sunt affectus, sed etiam puriorem illã mentem siue spiritum. Effectum verbi diuini in corpore duplex est, primùm in exteriori

corpore, quod intelligit compagum, nomine: Deinde in interiori corpore, quod intelligit medullarum nomine. His verbis igitur significat Author, nihil esse in homine, nihil in animo hominis, nihil in corpore hominis, siue crassũ, siue purum, siue externum, siue internum, ad quod non pertingat verbum̃ Dei, & quod non diuidat. *Et dijudicat)* Hæc verba adijcit, ad exponendam, proximam allegoriam: Nam quod dixit de diuisione animæ, spiritus, compagum, medullarum, illud nunc propriè effert, dum dicit verbum Dei dijudicare cogitationes, ac cõceptiones cordis.

13 *Nec est vlla)* Sermonem transfert à verbo Dei, ad ipsum verbi Authorem Christum, & à Christo ipsiusque perspicacia ac prouidentia, & Christi quasi oculis, quos nihil quãtumuis abditũ & absconditum potest effugere, argumentatur quodam modo ad verbi ipsius efficaciam. Nam si oculus ejus omnia penetrat ac peruidet, profectò verbum ipsius efficax esse necesse est.

14 *Habentes igitur Pontificem magnum qui penetrauit cælos, Iesum Filium Dei, teneamus hãc professionem.*

15 *Non enim habemus Pontificem qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum: Sed tentatum in omnibus similiter, absque peccato.*

Habentes igitur Repetita exhortationis conclusio, vnà cum argumento tertio, à Christi ponti-

pontificatu, non folùm Pontificem vocat, fed magnum addit Epitheti hujus occafio arrepta videtur ex loco proximo, in quo prædicta eft Chrifti fapientia ac fumma perfpicacitas in omnibus rebus peruidēdis. Hinc enim non tantùm Pontificem, fed magnū Pontificem prædicat. *Qui penetrauit*) Magnū Pontificē ex eo declarat, quod cœlos penetrarit, h. e. cœlefte illud facrarium, cujus typus erat illud terrenum facrariū, in quod folitus eft ingredi Pōtifex terrenus. *Iefum Filium*) Pontificem ex nomine fuo defignat, & ex perfona Filij Dei commendat.

15 *Non enim*) Amplificatio cōclufionis proximæ, à Pontificis Chrifti qualitate fiue conditione, nēpè συμπαθέια quod afficiatur fenfu infirmitatum noftratum: hoc autem innuit quū dicit, tentatum eum in omnibus fimiliter abfq; peccato. In antecedente enim caufa confequēs effectū intelligendū eft. Illuftrata autem eft hęc Chrifti συμπαθέια, per remotionē cōtrarię ἀπαθέιας quafi dicat, non eft ἀπάθης, fed συμπαθής.

16 *Accedamus igitur cum fiducia ad Thronū gratiæ, vt confequamur mifericordiam, & gratiam inueniamus ad oportunum auxilium.*

Accedamus igitur) Poft amplificationem repetita eft conclufio principalis, alia quidem verbis à fuperiori, fed reipfa eadem. Nomen fiduciæ vfurpatum eft fupra cap. 3. verf. 6. vbi conclufit & dixit, Si fiduciam & fpem illam de qua gloriamur, ad finem vfq; firmam tenue-

rimus. Eodem ſenſu concludit nunc, accedendum eſſe cum fiducia ad thronum gratię: Nam tenere firmam fiduciam, & accedere cum fiducia ad thronum gratiæ, idem ſunt reipſa. *Vt conſequamur)* Suadet acceſſum hunc ad thronum gratiæ, ab vſu, & fructu ſuo: ita enim fiet vt miſericordiam & gratiam conſequamur, à throno enim gratiæ proficiſci gratiam oportet, & ad eum peruenire, qui ad thronum gratiæ accedit. Eſtque hoc argumentum exhortationis ſextum à Dei gratia & miſericordia.

Argumentum Capitis quinti.

Hoc capite primùm eſt digreſſio ab inſtituta exhortatione in confirmationem Pontificatus Chriſti in genere, ad verſum vſque 11. quo loco proponit de Melchiſedeco dicendum. Idque in eum finem, vt conſpiciatur Chriſtum eſſe pontificem ſecundùm ordinem Melchiſedec. Quare, vt ſuperiore capitis parte probauit Chriſtum Pontificem eſſe in genere: Ita verſu 11. aggreditur ad demonſtrandum Chriſtum Pontificem eſſe ſecūdùm ordinem Melchiſedec, hoc eſt, certum quendam ordinem Pontificatus Chriſti, verſu 12. à propoſita illa de Melchiſſedeco doctrina digreditur in reprehenſionem ſegnitiei & ruditatis Hebræorum, ad quos ſcribit ad finem vſque capitis.

CAPVT. V.

1 *Nam omnis Pontifex ex hominibus aſſumitur, & pro hominibus conſtituitur in ijs quæ apud Deum*

Deum agenda sunt, *ut offerat donaria & victimas pro peccatis:*

2 *Qui quantum satis est possit misereri vicem ignorantium & aberrantium: quod & ipse circundatus sit infirmitate:*

3 *Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre* victimam *pro peccatis.*

4 *Neque sibiipsi quisquam sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo, sicut & Aaron.*

5 *Ita & Christus, non sibi hunc honorem tribuit ut fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei, Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

6 *Sicut & alibi dicit. Tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec.*

7 *Qui in diebus carnis suæ, quum deprecationes & supplicationes apud eum qui poterat ipsum servare à morte, cum clamore valido & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu.*

8 *Quamvis filius esset, tamen ex ijs quæ passus est didicit obedientiam.*

9 *Et consecratus, factus est Author salutis æternæ omnibus qui ipsi auscultant:*

10 *Cognominatus à Deo Pontifex secundùm ordinem Melchisedec.*

Nam omnis) Digreditur in declarationem Pontificatus Christi. Primùm autem pobat eum Pontificem esse in genere, instituta comparatione cum veteribus illis Pontificibus. Particula *Nam*, referri debet ad versum 14. capitis superioris: Docet enim Christum verè

Pontificem esse: quod fuit argumentum exhortationis tertium, repetitum vers. 14. superioris capitis. Et sensus est quasi dicat: Quod dixi eum Pontificem esse, id apparet verum ex comparatione Christi cum Legali Pontifice. Introducitur autem hæc ratio per occupationem. Quæri enim potuit, An meritò Christum Pontificem dixerit illo versu citato? Nunc itaque probat per comparationem factam cum Legali Pontifice, Christum Pontificem esse. Est autem comparatio in tribus, quæ primùm proposita sunt in Legali Pontifice, primis quatuor versibus. Deinde accommodantur ad Christum, ad versum vsque 11. Hoc itaque versu est prima proprietas Pontificis in genere. Pontifex omnis ex hominibus assumitur, & pro hominibus constituitur in ijs, quæ apud Deum sunt agenda. *Vt offerat*) Finis est Pontificis assumpti & constituti, nempè oblatio donatiorum & victimarum pro peccatis, hoc est, omnis oblatio in genere rerum quarumcunque, siue vitæ expertium, vt erant donaria, siue viuentium, vt erant victimæ.

2 *Qui quantum satis*) Secunda proprietas Pontificis in genere, in qua fit comparatio: Est autem συμπάθεια qua afficitur sensu miseriæ ignorantium & aberrantium: *Quod & ipse*) Sympathiæ ratio petita à simili infirmitate ipsius Pontificis, qua tanquam veste circundatus est & circumseptus, hoc est, omni ex parte obnoxius

noxius est ijsdem naturæ incommodis ac vitijs (*Et ipse*) Particula (*Et*) nota vel similitudinem, vel paritatem, quasi dicat, quod pariter ipse.

3 *Et propter*) Infirmitatem Pontificis parem arguit, ex eo quod pariter pro peccatis populi & suijpsius, debeat victimam offerre.

4 *Neque sibijpsi*) Tertia proprietas Pontificis, in qua fit comparatio cum Christo Pontifice: Est autem vocatio Dei, quòd non sumat sibijpsi hunc honorem, sed ad eum vocatus est à Deo. Illustratum est speciali exemplo Aaronis qui à Deo vocatus est.

5 *Ita & Christus*) Hactenùs fuit comparationis protasis, siue propositio, continens tres proprietates, in quibus fit comparatio: Sequitur nũc apodosis redditio siue accommodatio similitudinis. Accommodatur enim & applicantur Christo superiores proprietates Pontificis, sed καθ' ὕστερώσιν. Primùm enim applicatur tertia & vltima Pontificis proprietas. Christus vocatus est à Deo Patre. *Sed is qui*) Periphrasis est Dei Patris, quasi dicat: Sed Deus Pater tribuit ei hunc honorem. Confirmat autem attributum à Patre hunc honorem, duobus testimonijs, priore ex Psalmo 2. 7. posteriore ex Psal. 110. 4.

7 *Qui in diebus*) Applicat ad Christum secundam Pontificis proprietatem, nempe sensum infirmitatum nostrarũ, & συμπαθείαν: hanc enim videtur innuere, dum dicit; Filium in die-

bus carnis suæ ex ijs quæ passus est didicisse obedientiam. Nam ex caussa intelligi potest effectum: passio autem Christi caussa est, sensus verò infirmitatum nostrarum effectum est. *In diebus carnis*) Hoc est, in tempore infirmitatis suæ. Nam Christus crucifixus fuit ex infirmitate. 2. Cor. 3. 14. Carnis ergo nomine metonymicos infirmitatem intelligit. *Quum deprecationes*) Hîc videtur inserta quædam definitio dierum carnis, siue temporis infirmitatis Christi. Sumpta est autem partim ex deprecationibus & supplicationibus, cum clamore valido, & lachrymis Patri suo oblatis, partim ex effecto deprecationum & supplicationum, nempe deprecationum acceptatione. *Qui poterat*) Periphrasis est Dei Patris, qua etiam designatur fundamentum super quo exstructæ sunt quasi preces Christi, & fides per quam precatus est: nempè Dei Patris omnipotentia, qua potuit ipsum à morte seruare. Hac Dei potentia nitebatur fides Abrahami, quo tempore sub spe contra spem credidit. Rom. 4. 21. *Cum clamore*) Modus est ac gestus precantis, quo significantur preces intensissimæ, & quàm maximè seriæ ac vehementes. Sic dicitur Christus precatus esse quũ in horto esset, cùm sudore, qui erat quasi grumi sanguinis in terram descendentes. Luc. 22. 44. *Et exauditus*) Hoc est effectum deprecationum Christi, quo significatur Christum

exauditum

exauditum à Patre, & liberatum ab illo metu quem habuit ex horroribus qui magis magisq; impendebant. Neque enim tantùm perturbatus fuit dum esset in horto, præsenti sensu diuinæ iræ in nostra peccata, sed etiam grauissimo metu iræ futuræ. De hac liberatione Christi leges nonnihil apud Lucam 22. 42. 43. vbi (postquam dixit Christus, Pater si vis, transfer poculum hoc à me) habemus visum esse ipsi Angelum è cœlo corroborantem eum

8 *Quamuis Filius*) Hectenus definitio fuit dierum carnis in parenthesi quadam, qua interpellata est justa sententia. Nam hæc conjungenda sunt cum ijs, quæ dicta sunt principio versus præcedentis, in hunc modum: Qui in diebus carnis suæ quamuis Filius esset &c. Porrò his verbis est passionis Christi amplificatio, à persona Filij Dei. *Didicit*) Hoc est effectum passionis. Sensus est: Reipsa expertus est quid sit obedire Deo & irato Patri propter peccata nostra: nimirum expertus est non satis fieri offenso Deo, nisi, vt Paulus loquitur (Philip. 2. 8.) obedientia quæ est ad mortem vsque, & eam quidem ignominiosissimam & maximè execrabilem, vtpotè crucis mortem. Didicit quidem hoc Filius, sed non inuitus, verùm summa voluntate: secus obedientia Filij non fuisset pro peccatis nostris satisfactio. Quare Galat. 1. 4. dicitur Filius dedisse semetipsum pro peccatis nostris.

9 *Et consecratus*) Passionem illam Christi ac obedientiam commendat ex effectu suo: Hinc enim factus est Christus Author salutis æternæ, non tantùm (vt dicit Apostolus ad Philip. 2.9. (obedientiam ipsius secuta est exaltatio in summam sublimitatem,sed etiam salus nostra æterna. Porrò consecratio hæc (interprete ipso Apostolo suprà 2.10.) per afflictiones,adeóque per mortem ipsam fuit.Nam Christus per crucem & mortem consecratus fuit ad munus illud sacerdotale, & ad hoc vt Princeps & Author euaderet salutis nostræ. *Omnibus qui)* Notanda est vniuersi generis restrictio. Christus quidem factus est Seruator omnibus, sed cum hac restrictione , credentibus. Atque hæc ipsa fidei restrictio intelligenda est in generalibus illis sententijs quæ passim occurrunt in Euangelio : vt cùm dicitur, omnibus promitti vitam æternã, intellige credentibus.

10 *Cognominatus à Deo*) Probat salutis Authorem factum Christum , à cognomine illo Pontificis diuinitùs ipsi attributo. Confirmatio igitur est à Dei ipsius testimonio.*Secundùm ordinem)* Restringit Põtificatum Christi ad certam speciem,siue certum ordinem:nempe non quidem Aaronis,sed Melchisedeci:quo significat cognominatum Christum Pontificem, non temporarium,sed æternum.

11 *De quo nobis multa sunt dicenda,eáque difficilia*

ficilia explicatu :quandoquidem ſegnes facti eſtis auribus.

De quo nobis) Hactenus comparatione Chriſti Pontificis cum Pontifice Legali docuit Pontificem eſſe Chriſtum. Comparatio fuit in tribus proprietatibus quæ in Pontifice omni requiruntur. Ex his duas tantùm in apodoſi comparationis Chriſto applicauit: Primam enim proprietatem, nempè quod ex hominibus aſſumitur omnis Pontifex, non applicatam Chriſto reliquit, vt quæ ſatis de ipſo intelligi poſſit. Nam de hoc non ambigitur, Chriſtum ex hominibus aſſumptum, & pro hominibus conſtitutum eſſe. Nunc, vt ſuprà oſtendit Pontificem eſſe Chriſtum, docet Pontificem eſſe ſecundùm ordinem Melchiſedeci, hoc eſt, oſtendit Pontificatus ipſius ſpeciem. Primùm proponit de Melchiſedeco dicenda multa, & ea quidem difficilia: Eò pertinent nimirùm hæc quæ dicuntur de Melchiſedeco omnia, vt melius conſpiciatur Chriſtum Pontificem eſſe ſecundùm ordinem Melchiſedeci. *Quandoquidem ſegnes*) Ratio eſt cur proponit de Melchiſedeco dicendum. Eſt autem ab Hebræorum ad quos ſcribit ſegnitie & ruditate. Atque hîc, etſi propoſuerit de Melchiſedeco dicendum, tamen tranſitum ſibi facit ad reprehenſionem Hebræorum, quam proſequitur ab hoc loco ad caput vſque ſeptimum. Quare neceſſe eſt dicamus Apoſto-

lum ab instituto suo digredi, abductum quidem culpa, nempè ignauia & ruditate ipsorum Hebræorum.

12 *Vos enim quos oportuit pro temporis ratione doctores esse, rursum opus est doceri quæ sint elementa initij eloquiorum* Dei:*factique estis ij quibus lacte sit opus, & non solido cibo.*

13 *Enimuerò cui cum lacte res est, is rudis est sermonis iustitiæ: (infans enim est)*

14 *Sed adultorum est solidus cibus, eorum* videlicet *qui propter habitum, sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.*

Vos enim) Proposita est segnities eorum in proxima ratione. His autem verbis est propositionis illius argumentum, à genere doctrinæ quo ipsis est opus, nempè elementari, & catechetica siue puerili. *Quos oportuit*) Exaggerat necessitatem hanc doctrinæ elementaris, qua ipsis opus est, ex eo quod pro temporis ratione oportuit esse, hoc est, ex ea ipsorum conditione, quam tempus tam diuturnũ postulabat, nempè vt doctores essent, nõ autem discipuli erudiendi in ipsis primis elementis Religionis Christianæ. *Factique estis*) Illustrat rationem propositionis, quam exaggerauit definitione & interpretatione quadam: Nisi mauis rationem hîc reddi cur sit ijs opus elementari doctrina, ab ipsorum conditione, nẽpè infantia. Nam his verbis est infantis periphrasis. Infans enim est cui lacte est opus, &

non solido cibo:

13 *Enimuerò cui)* Probat infantiam eorum & ruditatem definitione quadam infantis: Infans est, cui res est cum lacte. Vobis opus est lacte. Ergo vos estis infantes. *Is rudis)* Dicendum fuisse videtur, Is infans est. Sed infantiæ effectum posuit, nempè ruditatem, pro ipsa infantia, ac si dixisset, Infans est, ac proinde rudis. Sed hanc ruditatem applicauit non ad eos qui re vera infantes sunt, sed ad Hebreos qui in religione quodam modo infantes erant, dixitque *rudis est sermonis iustitiæ.*

14 *Sed adultorum)* Illustratio proximæ propositionis & rationis à contraria definitione adulti, quasi dicat, Adulti sunt contrà quibus res est cum solido cibo. *Eorum videlicet)* Definitionis proximæ quasi definitio quædam est, ac si dicat, dum dico adultos esse quibus opus est solido cibo, nihil aliud volo, quàm adultos esse eos qui propter habitum sensus habent exercitatos. Adulti igitur sunt, primũ qui habent habitum crebra exercitatione comparatum, deinde qui beneficio habitus habẽt sensus (hoc est, facultates animi) expeditos ad judicandum de bono & malo, habitus enim expeditam facultatem in agendo significat.

Argumentum Capitis sexti.

Hoc toto capite digressio est ab eo, de quo dicẽdum instituit vers. 11. Cap. 5. nẽpè de Melchisedeco. Inchoata

autem digressio fuit, capitis 5. vers. 12. In hac digressione quæ est hoc capite, argumenti magna est varietas. Primũ exhortatio est tribus primis versibus, ad hoc vt feruntur ad perfectionem, confirmata graui denunciatione in Apostatas, ad versum vsque nonum. Tum correctio & mitigatio quædam est illius denunciationis, inde ad vers. 11. Hinc sequitur specialis quædam exhortatio ad perseuerandum in charitate & bonis operibus, ad alteram vsque partem vers. 12. Vbi per occasionem redit ad principalem, exhortationem quæ est ad perseuerantiam in fide, eiúsque argumentum adducit septimum, in quo amplificando persistit, ad versum vsque 18 eiusque partem alteram, vbi ex nono & octauo argumento principalem concludit denuò exhortationem. Versu denique 19. discedit à principali exhortatione, paulatimque transit ad id quod dicendum de Melchisedeco proposuit. cap. 5. vers. 11.

CAPVT. VI.

1 *Quapropter omisso qui in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur: non iacientes rursum fundamentum resipiscentiæ ab operibus mortuis & fidei in Deum.*

2 *Baptismatum doctrinæ, ac manuum impositionis & resurrectionis mortuorũ, & iudicij æterni.*

3 *Atque id faciemus, si quidem permiserit Deus.*

4 *Impossibile est enim eos qui semel fuerint illustrati, gustauerintque donum cœleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti,*

5 *Gustauerintque bonum Dei Verbum, ac Virtutes futuri seculi:*

6 Si

6 *Si prolabantur, denuò renouari ad resipiscentiam, vt qui rursum crucifigant sibimetipsis filium Dei, & ad ignominiam exponant.*

7 *Nam terra quæ imbrem sæpius in se venientem combiberit, & progenuerit herbam accommodam ijs per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo.*

8 *At quæ profert spinas & tribulos, reproba est, & maledictione proxima: cuius exitus* tendit *ad exustionem.*

Quapropter omisso) Pergit in digressione cœpta in fine superioris capitis. Atque vt superiùs reprehendit ipsorum ruditatem & infantiam: Ita hîc hortatur ad hoc vt ferantur ad perfectionem, hoc est, ad perfectam de Christo doctrinam. Propositio exhortationis est his verbis, in prima parte hujus versus: Cujus sensus est. Omissis rudimentis Religionis Christianæ; feramini ad doctrinam perfectiorem. *Non iacientes*) Declaratio est illius doctrinæ, quam dixit rudes in Christo inchoare, h. e. doctrinæ elementaris: est autem ex partibus illius doctrinæ. Sunt autem partes doctrinæ elementaris & fundamentalis, 1. Doctrina resipiscentiæ ab operibus mortuis. 2. Doctrina fidei in Deũ. 3. Doctrina baptismatum. 4. Doctrina impositionis manuũ. 5. Doctrina resurrectionis mortuorum 6. Doctrina judicij æterni. Hæ enim atq; aliæ ejusmodi sunt partes doctrinæ elemẽtaris ac catecheticæ. Ex his colli-

gere licet, tẽpore Apoſtolorũ fuiſſe catechiſtas ac κατηχουμένους, denique catecheticã doctrinã.

3 *Atque id faciemus*) Hoc eſt, feremur ad perfectionem, non jacentes rurſum fundamentũ &c. ſi Deo ita fuerit viſum, ſine cujus voluntate ac nutu nihil poſſumus. Ergo hoc verſu propoſitam exhortationem quodãmodò corrigit, ac reſtringit diuina permiſſione.

4 *Nam fieri.*) Argumẽtum eſt exhortationis à grauiſſimo Dei judicio in eos, qui poſtquàm inſtructi ſunt ſermone illo qui in Chriſto rudes inchoat, non feruntur ad perfectionem, ſed prolabuntur: h.e. (vt vno verbo dicam) in Apoſtatas: Eſt autem judiciũ aduerſus iſtos denunciatum, reſipiſcentiæ (vt ſic dicam) impoſſibilitas. Conditionem iſtorũ, quę antecedit ἀποστασίαν his partibus explicat. *Qui ſemel fuerint*) Prima pars conditionis eſt mentis illuminatio. *Guſtauerintque*) Secunda pars eſt cordis quidam guſtus ac ſenſus, ſed ſuperficiarius duntaxat. *Et participes*) Tertia pars eſt participatio ipſius Spiritus ſancti, qui eſt author & effector præcedentium partium ac beneficiorum Dei. *Guſtauerintque*) Quarta pars eſt participatio cauſæ inſtrumentalis præcedentium beneficiorum. Eſt autem Dei verbum, per quod Spiritus ſanctus operatur, & mentis illuminationem, & cordis ſenſum. *Ac virtutes*) Quinta pars: deguſtatio quædam virtutum, & (vt ſic dicam) potentiarum, quas in futuro ſeculo ple-

nè

nè percipiemus. Significat autem inchoationem futuræ beatitatis per gustum quendam virtutum futuri seculi. Nam & Apostatæ degustant illam vitam beatam ante apostasiam, verùm (vt sic dicam) superficialiter. Gustus enim hîc atque sensus non est in profundo, aut in imo cordis, sed tantùm (vt sic dicam) in summa cute ac superficie. Nam verbum Dei siue verbi semen quod committitur cordibus Apostatarum, & hypocritarum, comparatur semini quod cadit inter seminandum in petrosa loca, quæ non habent multam terram, verùm terræ quandam superficiem, cui subest petra. Semen quod cadit in loca petrosa, exoritur quidem statim, ac emergit supra terram, quia non agit radices deorsum: Sole autem exorto, subitanea illa herba exarescit: ita semen verbi quod cadit in cor Apostatæ, quasi petrosum, & superficiariam duntaxat terram habens, exoritur, ac statim quidem exoritur, verùm illa quasi seges & herba statim exarescet, quia non egit radices penitus in profundo cordis, & ager cordis non est bonus & honestus.

6 *Si prolabantur*) Hæc est altera pars descriptionis Apostatarum, ab eorum lapsu ac defectione, vnde & Apostatæ nominantur: Nam hoc loco posita est pro Apostatis ipsorum descriptio: primùm à conditione eorum ante lapsum, quæ quatuor vel quinque partibus explicata fuit. Deinde à lapsu ipso. *Vt denuò*) Hoc est

judicium in Apostatas denunciatum, finalis (ut vocant) impœnitentia: Nam Deus peccatum in Spiritum sanctum, cujusmodi est Apostatarum, specialiter plectit finali hac impœnitentia. *Ut qui rursum*) Ratio finalis impœnitentiæ, vel impossibilitatis resipiscentiæ, ab ipsorum facto: rursum (inquit) crucifigunt sibimetipsis Filium Dei: Tum hoc quid sibi velit, verbis sequentibus exponitur: ad ignominiam eum exponunt. Eodem sensu Heb. 10. 29. dicit eos conculcare Filium Dei, & sanguinem fœderis (per quem fuerant sanctificati) profanum ducere: quo quidem facto non minùs ignominiæ exponitur Christus, quàm expositus est ignominiæ quum à Iudæis est crucifixus.

7 *Nam terra*) Iudicium hoc denunciatum illustrat similitudine terræ, quæ cùm sæpiùs imbrem in se venientem combiberit, attamen nihil profert præter spinas & tribulos: quemadmodum, inquit, hujusmodi terra reproba est & maledictioni affinis; Ita Apostatæ qui jam sæpiùs imbrem verbi diuini in se venientem combiberunt, & tamen nullum fructum bonum proferunt, sed prolabuntur, reprobi sunt & maledictioni affines, h. e. desperata est eorum conuersio & salus. Iudicium in terram reprobam illustratur dissimili benedictione terræ bonæ, quæ progenerat herbam accommodam ijs à quibus excolitur. Protasis dissimilitudinis est vers. 7. Apodosis de terra reproba est ver-

eſt verſu ſequenti.

8 *At quæ profert*) Nempe poſtquam imbrem ſępiùs in ſe venientem combiberit. *Cuius exitus*) Declaratio maledictionis, cujus proximè meminit. Nam in eo ſita eſt maledictio terræ ſterilis & infructuoſæ, vt tandem comburatur.

9 *Sed perſuaſimus nobis de vobis, dilecti, iſtis meliora, & cum ſalute coniuncta, etiamſi ita loquamur.*

10 *Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri & laborioſæ charitatis quam exhibuiſtis ipſius nomini*, vt *qui miniſtraueritis ſanctis & miniſtretis.*

Sed perſuaſimus) Secunda pars capitis. Correctio & mitigatio quædam proximi judicij aduerſus Apoſtatas denunciati, per occupationis quandam ſpeciem. Hebræi enim ad quos ſcribit hæc quæ dixit in Apoſtatas in ſe dicta accipere potuerunt. Ideò Apoſtolus tempeſtiuè occurrit, dicitque; etiamſi ita loquamur, nempè de Apoſtatis, tamen perſuaſimus nobis de vobis meliora &c. Nota ſemper occurrendum eſſe piorum offenſioni, quoties aliquid quod grauius eſt denunciatur in impios. *Et cum ſalute*) Quæ proximè dixit meliora, ea definit quodammodo, vocátque cum ſalute conjuncta, vel ad ſalutem pertinentia, nam ea demùm verè bona ſunt quæ ſalutem afferunt.

10 *Non enim iniuſtus*) Argumentum eſt perſuaſionis illius (quam dixit) Apoſtoli, ab operibus eorum bonis. Ac ſi ſic argumentaretur: Opera veſtra bona ſunt: Ergo perſuaſimus nobis de vobis meliora. Nam opera bona confirmant, & nobiſipſis, & alijs qui opera bona noſtra intuentur, Dei gratiam erga nos, ac ſalutem noſtram. Philip. 1. 6. Perſuaſum habens hoc ipſum fore, vt qui cœpit in vobis opus bonũ, perficiat vſq; ad diem Ieſu Chriſti. *Et laborioſæ*) Definitio quædam eſt operis eorũ cujus meminit: definit autẽ illud ex charitate, tanquã fonte & principio ſuo; & Dei nomine ſiue gloria, tanquã fine ſuo. Nam illud demùm eſt opus verè bonum, quod profectũ à charitate cordis interna, dirigitur in gloriã nominis Dei. *Vt qui miniſtraueritis*) Nunc adducit in medium ſpeciale illud opus eorum ex charitate profectum, & exhibitum Dei nomini. Eſt autem quod miniſtrauerint ſanctis; atque etiamnum ijs miniſtrant. Nam quum bonum opus dicatur fieri erga omnes, tum maximè id meretur boni operis nomen, quod fit erga ſanctos, hoc eſt, domeſticos fidei. Dum tempus habemus, ſimus benefici erga omnes, maximè verò erga domeſticos fidei. Galat. 6. 10. Miniſterium hoc eorum non tantùm præteritum dicit, ſed etiam præſens. Perſeuerantiam itaque innuit in bene agendo. Ergo tum maximè perſuademus nobis bene fore bonis, quum videmus eos in bono

perſe-

perſeuerare, non tantùm bene cœpiſſe. *Non enim iniuſtus*) Ratio eſt cur ſequatur ex operibus eorum bonis, bona eorum conditio imposterum futura, quam ipſe ſibi perſuaſam eſſe dixit: Eſt autem ſumpta à juſta Dei natura, Deus juſtus eſt. Ergo quum vos ſitis bene operati, perſuadeo mihi Deum daturum vobis illis meliora, & cum ſalute conjuncta. Iuſtitia hæc Dei diſtributiua eſt, vt vocant, de qua lege Rom.2. 6. & deinceps & 2. Theſ.1. 6. 7. Nota principium ac fundamentum primum omnis boni quod ad nos vſque peruenit, eſſe in ipſius Dei natura juſta, veraci, potenti, ſapienti, miſericordi &c. Quoties ergo analyſis ſiue reſolutio alicujus boni fit in ſuas cauſas, non priùs conquieſcendum eſt, quàm veniatur ad primam illam & ſummam cauſam, Dei ipſius naturam: Et fides, ac perſuaſio noſtra (vt videre eſt hoc ipſo loco) vt ſit firma & ſtabilis, neceſſe eſt nitatur Dei naturæ tanquàm primo ſuo fundamento. Quamobrem ad hoc vt ſit fides in nobis ſolida ac firma, ante omnia debemus ſcrutari beneficio Spiritus ipſius Dei profunditates, vt deprehendamus aliquouſque naturam illam infinitam, & incomprehenſibilem. Obijci poteſt: videtur hoc loco meritum operum poſſe colligi: Nam, inquit, Deus eſſet injuſtus ſi non compenſaret bona opera; quare ſequitur Deum obligatum eſſe ad compenſandum bona opera, niſi malit juſtitiæ ſuæ re-

nunciare: vbi autem obligatio siue debitum, ibi meritum est, quamobrem bona opera nostra merentur. Respondeo paucis: Dei iustitia quidem postulat vt bona opera Spiritus Sancti (nam de his loquitur) compensentur: sed hoc fit non ratione ipsorum operum, etiã sanctissimorum, cùm in ijs perpetuò sit aliqua imperfectio, sed ratione meriti Christi fide apprehensi à persona ea quæ benè operata est. Quoties ergo legimus in Scriptura de mercede siue compensatione, vel bonorum operum personæ, vel personæ ipsius quæ benè operatur, toties in mentem nobis venire debet Christus, ipsiusque meritum, ad quod mercedis siue compensationis nomen propriè est relatum. Nam eæ omnes impropriæ locutiones sunt, in quibus merces vitæ æternæ, vel omninò gratia Dei refertur, vel ad opera personæ, vel ad personam ipsam operantem. In his enim omnibus Metonymia aliqua est, qua ex effectis causa significatur.

11 *Cupimus autem vt vnusquisque vestrûm idem ostendat studium ad plenam spei persuasionem ad finem vsque.*

12 *Vt ne sitis segnes:*

Cupimus autem) Tertia pars capitis: arrepta occasione ex proximo loco, adhortatur ad perseuerantiam in bonis operibus, siue studium bonorum operum: simulque dehortatur à segnitie, quæ contraria est studio bonorum operum.

perum. Non tantùm omnes promiscuè adhortatur ad illud ſtudium, ſed ſigillatim ſingulos. Durationem hujus ſtudij dicit eſſe oportere ad finem vſque. Non enim coronatur niſi qui perſeuerauerit ad finem. Effectũ hujus ſtudij tradit πληροφορίαν ſpei: Certitudo enim ſpei noſtræ, qua ſperamus aſſecuturos nos vitam æternam, confirmatur nobis hoc ipſo, quod ſentimus in nobis ſtudium bonorum operum. Vnde 2. Pet. 1. 10. Studete vocationem & electionem veſtram firmam efficere, hæc enim ſi feceritis nunquam impingetis. Nõ prætereundum eſt ſilentio quod ſtudium dicat, nempè bonorum operum, non nudè bona opera, quo verbo innuit non valere opus, alioqui in ſe bonum, niſi ex ſerio aliquo ſtudio, & animi propoſito exiſtat. Velle enim prius eſſe debet, quàm perficere, & Deus dat ſuis priùs velle quàm perficere. Deus enim is eſt qui efficit in vobis, & vt velitis, & vt efficiatis Philipp. 2. verſ. 13.

12 *Vt ne ſitis*) Hìc dehortatur à ſegnitie, quæ ſtudio bonorum operum contraria eſt.

— *ſed imitatores eorum qui per fidem ac patientiam obtinent promiſſam hæreditatem.*

13 *Deus enim pollicitus Abrahæ, quum non poſſet per quenquam maiorem iurare, iurauit per ſeipſum:*

14 *Dicens, Certè benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te.*

15 *Atque ita quum patienter expectaſſet, aſſequutus eſt promiſſum.*

16 *Nam homines quidem per eum iurant qui ſit maior, atque iiſdem omnis controuerſiæ finis eſt iuſiurandum ad confirmationem* adhibitum.

17 *Qua in re Deus volens ex abundanti hæredibus promiſſionis oſtendere immutabilitatem conſilii ſui, fideiuſſit iureiurando.*

18 *Vt per duas res immutabiles in quibus fieri non poteſt vt mentitus ſit Deus, validam cõſolatioonem habeamus* nos, *qui curſum* eò *corripuimus vt ſpem propoſitam obtineamus.*

Sed imitatores eorum) Hæc quarta pars eſt capitis: in qua videtur redire ad principalem concluſionem ſiue exhortationem, qua hortatur ad perſeuerantiam in fide. Nam dum patientiam cum fide conjungit perſeuerantiam in fide ſubindicat, ſiue fidem quæ manet duratque ſub omni tentatione & afflictione. Nam græcum verbum eſt μακροθυμία, quod idem eſt quod ὑπομόνη. Argumentum quo hortatur ad fidem & patientiam, ſumptum eſt ab exemplo veterum, & priorum patrum. Eſt autem hoc argumentum principalis exhortationis ſeptimum. *Obtinent)* Commendatio eſt exempli ſiue facti Patrum, hoc eſt, fidei & patientiæ eorum, à fructu illo fidei & patientiæ ſuæ, quem tandem perceperunt. Commẽdatio hæc ideò addita eſt, vt exemplum Patrum Hebræos

magis

magis moueat. Promissam hæreditatem vocat, quia priùs est verbo promissa quàm reipsa data: idque ideò vt priùs ipsi glorificarent Deum credendo in verbum promissionis ipsius, quàm rem promissam acciperent, mitterenturque in ejus possessionem.

13 *Deus enim pollicitus*) Transitio est ad speciale exemplum Abrahæ, & fidei ac patientiæ ipsius, quo quidem exemplo Abrahæ speciali illustrat quod in genere dictum est de fide ac patientia veterum ac piorum Patrum. Hoc itaque versu proponit Deum pollicitum fuisse Abrahæ, adhibito jurejurando, atque eo quidem facto, non per alium, sed per seipsum. *Quū non posset*) Ratio cur Deus per seipsum jurauerit ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου; ab impossibili, quia non potuit per quenquam majorem jurare. Quoties enim Iurisiurandi necessitas est, per majorem jurandum est, si modò sit major aliquis, non autem per parem vel inferiorem. At Deo, quum non sit major, necesse est jurare per seipsum. Caussa autem cur per majorem jurandum est, si modò major aliquis sit, hæc est: quia oportet major sit ejus authoritas, quem testem & vindicem appellamus dum juramus, quàm est nostra ipsorum qui juramus, hoc est, oportet ejus fides ac veracitas indubitata sit, & is sit oportet quo nititur omnis veritas.

14 *Dicens certè* Postquàm proposuit Deum, cùm pollicitus est Abrahæ, jurasse per sei-

psum, promissionem illam Dei jurejurando cõfirmatam in medium affert: Verba hæc petita sunt ex Genes. cap. 22. vers. 17. verba quidem (fateor) non habent expressum aliquod Dei jusiurandum: verùm ex versu præcedente in quo dictum est, Deum per seipsum jurasse, constat fuisse ipsius aliquod jusiurandum. Apostolus fortasse hoc Dei jusiurandum isto loco expressit per particulam ἦ μὴν hoc est, juxta phrasin Hebraicam, cumulatissimè benedicam. His autem verbis promissio seminis illius benedicti, h.e. capitis Christi, Abrahamo est facta.

15 *Atque ita cum*) Hîc habemus speciale illud exemplum fidei & patientiæ Abrahæ: Ac si dixisset, Abraham ex sanctis Patribus vnus, patienter credidit & expectauit promissionis Dei complementum. *Assecutus est*) Hæc est commendatio spei & patientiæ Abrahami, ex euentu siue effectu suo, nempè promissionis complemento, cujusmodi commendatio fuit suprà vers. 12.

16 *Nam homines*) Redit ad Dei illam promissionem jureiurando confirmatam, eamque à simili illustrat: similitudo autem sumpta est ab agenda ratione illa, quæ hominibus vsitata est in finiendis controuersijs suis. Similitudinis protasis est hoc versu; ac si dixisset: Homines quidem jurant ad confirmandam promissionem à se factam. *Per eum iurant*)

Ampli-

Amplificatio est protaseos, à modo quo jurant homines; Iurant per eum qui ipsis major est, nempè & essentia siue natura sua, & autoritate siue dignitate: Nam jurare non oportet homines, nisi per majorem, non authoritate modò & dignitate, sed & natura & essentia. Vnde jurare per hominem non licet, ne eum quidem qui in authoritate est, & supra nos eminet, vel hac ratione, quòd natura & essentia non sit superior, licèt authoritate & dignitate emineat. Non etiam satis est vt is per quem jurat homo, & natura siue essentia sua, & dignitate siue authoritate major sit, nisi etiam is per naturam mentiri non possit, hoc est, immutabilis sit natura cujusmodi est solus Deus. Quamobrem ne per Angelum quidem licet homini jurare, quanquam is, & natura, & dignitate, homine sit superior. Christum hominem excipio, qui caput est omnis imperij ac potestatis. Colossen. cap. 2. vers. 10. *Atque ijsdem omnis.*) Hic finis est cur homines dum promittunt jusiurandum simul adhibent; nempè vt omnis controuersiæ finis sit, jam adhibito ad promissionem, siue omninò verbum, iureiurando. Nota igitur, Non iurandum nisi in iudicio, & coram iudice aliquo, idque eo fine vt decidantur controuersiæ. Nota etiam ex his verbis, legitimam esse iudicij illam formam, qua iureiurando finiuntur controuersiæ.

17 *Qua in re*) Similitudinis apodosis; ac si dixisset, Sic & Deus fidejussit iureiurando, hoc est, iurauit vt confirmaret factam à se promissionem. *Volens ex abundanti*) His verbis habes consilium Dei, siue finem quem respexit in iurando, hunc nempè vt ostenderet immutabilitatem consilij sui, ac per consequens immutabilitatem promissionis, quæ ex æterno illo consilio profecta est. In antecedente enim consequens intelligendum est. Nã hoc notandum est, nihil Deum promisisse, vel omninò locutum esse, quod non priùs in æterno illo consilio suo deliberatum & conclusum fuit Rom. 8. 28. dicit vocari nos ex proposito ipsius. Ergo verbum illud quo nos vocat in tempore, ante tempora secularia conclusum fuit in ęterno illo Dei consilio. Est & his verbis modus, quo fidejussit Deus iureiurando. Modus autem est ex abundanti: Abundantiæ opponitur necessitas, nimirùm quæ simplex est, & quæ Deum respicit. Nam si Deum respicias, quum ipsius nuda promissio firma sit ac immutabilis, nulla necessitas est cur ad promissionem addatur jusiurandum. Necessitas autem est κατά τι & respectu nostri, quibus nuda promissio non sufficit, qua sumus per naturam incredulitate & infirmitate. Eadem est ratio Sacramentorum quæ est jurisiurandi. Nam & ijs non indiget Dei verbum, per se quidem firmum & immutabile, verùm ex Dei

miseri-

misericordia, propter infirmitatem nostram, ex abundanti verbo Dei sunt addita. Verbi autem ipsius & promissionum Dei simplex est necessitas. *Hæredibus*) Hi sunt in quorum gratiam, & promittit Deus, & jurat: nempe hæredes vitæ æternæ. Nota igitur, promissiones Dei, licèt quoad prædicationem earum ad omnes etiam reprobos sese extendant, tamen quoad efficaciam non pertinere nisi ad electos Dei. (*Fideiussit iureiurando*) Verbum græcum est ἐμεσίτευσεν, quod significat interponere iusjurandum, siue jurisiurandi interpositione vti dum promissio fit: Nam iusiurandum est quasi Mediator inter Deum promittentem, & homines credentes, quod ideò interuenit, vt homines Deo promittenti magis credant.

18 *Vt per duas*) Superiùs finis fuit cur fidejusserat Deus iureiurando, hoc est, iusiurandum promissioni suæ adhibuerit. Nunc hoc versu finis est cui & promiserit & iurauerit, nempè vt validam consolationem habeamus per duas res immutabiles, nempè promissionem Dei primùm, quæ suapte natura immutabilis est; Deinde per jusiurandum Dei, quod similiter immutabile est. Tria sunt hîc immutabilia: Consilium Dei versu præcedenti; promissio Dei, & jusiurandum Dei hoc versu. His tribus nititur fides & consolatio nostra, licèt hoc versu meminerit tantùm duarum rerum, nempè promissionis & jurisiurandi *In*

quibus fieri) Ratio eſt cur poſititis illis duabus rebus immutabilibus, neceſſe eſt vt validam habeamus conſolationem. Senſus horum verborum eſt, quod poſtquam Deus promiſit ſimul & iurauit, fieri non poteſt vt mentiatur, hoc eſt, non præſtet quod promiſit ſimul & iurauit: Is enim dicitur mentiri, qui quod promiſit ſe facturum, quod etiam iurauit, id non præſtat. *Validam conſolationem*) Sub valida conſolatione quæ effectum eſt, intelligenda venit hoc loco πληροφορία fidei, hoc eſt, certa fidei perſuaſio, quæ cauſſa eſt conſolationis validæ. Nomine enim conſolationis intelligo pacem illam quæ eſt erga Deum, & quæ ſuperat omnem intellectum, & quam Apoſtolus Rom. 5. 1. ex fide tanquam cauſſa ſua deducit: Iuſtificati igitur ex fide pacem habemus erga Deum. Conſolationem igitur iſtam validam neceſſe eſt antegrediatur fides firma. Hic vnicus locus ſufficit ad conuincendam aduerſariorum illam doctrinam, qua tradunt oportere nos dubitare de ſalute noſtra ac vita æterna. Nam dubitationis doctrinam tradere, quid quæſo aliud eſt quàm docere, tam promiſſionem Dei, quàm ipſius iuſiurandum mutabile eſſe, adeóque etiam ipſum Dei conſilium æternum, ex quo iſta ſunt, mutabile eſſe. Quòd ſi hæc tria mutabilia ſint, Annon oportet ipſum Deum eſſe mutabilem? quæ ſumma eſt in Deum blaſphemia: Quòd ſi ob-

jiciant, firmam istam fidem & consolationem validam non accipiendam de singulis fidelibus, sed indefinitè de Ecclesia Dei; Respondeo exemplum hoc Abrahami, hoc est, certi cuiusdam & singularis hominis, cujus paulò antè facta est mentio, & cui Deus promisit simul & iurauit, in eundem hunc finem, vt validam haberet consolationem: exemplum, inquam, hoc Abrahami satis superque arguere; quòd, & promittat, & iuret Deus, in gratiam vniuscuiusque fidelis, vt is nominatim firmam habeat fidem & validam consolationem. *Nos qui cursum*) Periphrasis quædam est & descriptio eorum, ad quos pertinet valida ista consolatio, de qua locutus est proximè, & ad quos etiam pertinent duæ illæ res immutabiles, quibus valida ista consolatio nititur. Sunt nimirum ij qui cursum eò corripuerunt, vt spem propositam obtineant, hoc est, qui ingressi sunt hoc studium Christiani cursoris, & in currendo durant ac perseuerant. Atque hîc reuertitur Apostolus ad principalem exhortationem, qua ad perseuerantiam in fide & professione adhortatur. Hujus autem exhortationis argumentum est hoc loco octauum. Ex his nota: Non nisi ad eos qui student perseuerare in fide & professione pertinere consolationem validam.

19 *Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vsque in ea quæ*

sunt intra velum.

20 *Quò præcursor pro nobis ingressus est Iesus, secundùm ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.*

Quam velut) Digreditur ab instituta exhortatione in definitionem quandam spei, cujus proximè meminit. Genus in definitione metaphoricum est; id quod indicat particula ista (velut) Est enim spes, in qua fidem intelligo (Nam fides & spes in Scripturis indifferenter solent accipi) Est, inquam fides, siue spes, quasi anchora animæ nostræ tanquam nauis. Est enim ea natura sua instabilis & fluctuans, ac circumfertur quouis vento vel leuissimo. Eph. 4. 14. *Tutam ac firmam*) Differentiæ fidei ac spei sequuntur: Prima est, quòd anchora sit tuta, nempè ab omni iniuria & tentationum insultu. Secunda est quod Anchora sit firma, hoc est, firmiter fundata, & fixa, hæc prioris caussa est. *Et ingredientem*) Hæc tertia est quasi differentia in definitione spei, à loco illo in quem ingreditur, nempè cœlis ipsis, imò supremo & intimo cœlo, siue loco qui est longè supra omnes cœlos. Ephes. 4. 10. Cujus quidem loci sacrarium illud siue sanctum sanctorum veteris Tabernaculi, typus quidam fuit Sacrarium enim siue sanctum sanctorum, velo distinctum erat à sancto quod vocant, siue Tabernaculo exteriori.

20 *Quò præcursor*) Ratio quædam est cur fides

des siue spes nostra ingrediatur vsque in sacrarium: sumpta est ab Iesu Christo, ejusque tanquam præcursoris in cœlos ingressu, eoque pro nobis, nempè vt pararet nobis in cœlis locum. Ioan. 1. 42. *secundùm ordinem*) Definitio quędam Christi adjecta est ab ejus Pontificatu, & certi cujusdam generis Pontificatu. Ergo in hac definitione Christi, Pontifex est quasi genus. Ordo Melchisedec, & æternitas Pontificatus ipsius, quasi differētiæ, quibus distinguitur Pontificatus Christi à Pontificatu Aaronis. Atque hîc quidem redit ad doctrinam illā de Mel chisedeco Pontifice propositam suprà cap. 5. vers. 11. quo loco de Melchisedeco mùlta dicenda proposuit. Ab eo enim loco, in hunc vsque locum perpetua fuit digressio ab eo de quo ibi dicendum instituit.

Argumentum Capitis septimi.

Primum hoc capite agitur de Melchisedeco, Christi Pontificis typo. Ac primum quidem ejus est descriptio, ad vers. 4. Deinde præstantia ejus probatur ad vers. 11. Secundo hoc capite probat mutatum esse sacerdotium legale, pariter & Ministerium legale, ad vers. 20. Postremo de Iesu agit, cujus typus erat Melchisedec, eiusque præstantiam præ Leuiticis sacerdotibus, probat ad finem vsque capitis.

CAPVT VII.

1 *Nam hic Melchisedec Rex* erat *Salem. Pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum & benedixit ei.*

2 *Cui & decimas ex omnibus impartitus est Abraham: qui primùm quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ: deinde verè etiam rex Salem: quod est Rex pacis.*

3 *Sine Patre, sine Matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.*

4 *Spectate verò quantus hic* fuerit, *cui etiam decimas spoliorum dederit Abraham Patriarcha.*

5 *Et ij quidem qui sunt ex filijs Leui Sacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo secundùm Legem, hoc est à fratribus suis, licèt egressis ex lumbis Abrahæ.*

6 *Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit.*

7 *Porrò sine vlla controuersia id quod minus est ab eo quod maius est benedicitur.*

8 *Atque hîc quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo testatum est quod viuat.*

9 *Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus est etiam ipse Leui, qui decimas solet accipere.*

10 *Nam is adhuc in lumbis patris erat, quum occurreret Abrahæ Melchisedec.*

Nam hic Melchisedec) Redit ad id quod de Melchisedeco dicendum proposuit cap. 5. vers. 11. Nam indè à versu 12. illius capitis,

digressus

digressus est ad hunc vsque locum, Hîc igitur propositam ibi de Melchisedeco doctrinam persequi instituit. Primùm autem hoc capite est Melchisedeci descriptio: describitur autem vt typus erat Christi, ac proinde omnes descriptionis partes de Melchisedeco typicè accipiendæ sunt: de Christo autem verè ac propriè intelligendæ. *Rex erat Salem)* Descriptionis pars prima ab officio Regio, quo Christum illum Regem adumbrauit. *Pontifex)* Secunda descriptionis pars ab officio Sacerdotali, quo etiam Christum illum Pontificem figurauit. *Altissimi)* Hoc Dei epithetum & adjunctum commendat officium. Nam quo Deus excellentior, eò dignior ejus Pontifex est. *Qui occurrit)* Tertia descriptionis pars, à certa quadam functione officij & muneris Regij: Occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, proferens panem & vinum, non offerens sacrificium, vt volunt aduersarij. Atque hoc factum Regis fuit, non Pontificis. Vide de hoc Genes. 14. vers. 18. *Et benedixit ei)* Quarta descriptionis pars, à functione officij sacerdotalis. Nam Pontificis est & Sacerdotis benedicere. Si loquamur propriè solus Deus & Christus benedicit: homines autem olim benedixerunt vt Christi quidam typi. Nunc autem post aduentum Christi ipsius, qui corpus est, homines benedicunt, non vt typi, sed vt serui & ministri

ejus,ipſius nomine.

2 *Cui & decimas*) Quinta deſcriptionis pars, à perſolutis ei ab Abrahamo ſpoliorum decimis, quo facto Abraham eum Dei Pontificem, & Chriſti venturi typum agnouit. *Ex omnibus*) Nempè ſpoliis: nihil enim ſpoliorum illorum fuit quod non eſt decimatum; ad hoc vt eſſet integra & perfecta illa decimarum oblatio. Ex hoc loco videri poteſt decimarum perſolutionem aliquo modo naturalem eſſe: Nam tum nulla decimis lata fuit Lex ceremonialis. Decimæ enim propriè & primùm ad Deum ipſum pertinebant. Oblationes autem quæcunque debentur Deo, vt ſacrificiorum & aliarum rerum, principium ſuum habent aliquo modo à natura ipſa, & hominum conſcientia. *Qui primùm quidem*) Sexta deſcriptionis pars, à notatione & definitione nominum quæ habuit Melchiſedec: vocatus enim primùm eſt Melchiſedec, hoc eſt, Rex Iuſtitiæ, deinde Melchi Salem, hoc eſt, Rex pacis. Vtroque hoc nomine figurauit Chriſtum, qui propriè appellatur & Rex Iuſtitiæ, nempè illius æternæ & per fidem imputatæ: & Rex pacis, quæ fidei fructus eſt, & juſtitiæ per fidem imputatæ: Iuſtificati enim per fidem pacem habemus erga Deum. Rom. 5. 1.

3 *Sine Patre*) Septima deſcriptionis pars, ex eo quod expers fuerat omnis cognationis, & conſanguinitatis naturalis & terrenæ, ad mo-

rem

em aliorum hominum, Hoc argumentum explicatur tribus membris. Primum eſt quod ſine Patre fuerat: Secundum quod ſine matre: Tertiũ quod omnino ſine genere & γενεαλογία extiterit. Geneſ. 14. vnde hæc deprompta ſunt, nõ habentur iſta totidem verbis, ſed quia illic nulla fit mentio Patris, Matris, & omninò generis Melchiſedeci, ideò ſilentium illud Moſis, vel potiùs Spiritus ſancti eo in loco, ſic interpretatur Apoſtolus hoc loco, ac ſi expreſſè fuiſſet ſcriptum, Melchiſedecum, neque Patrem, neque Matrem, neq; genus habuiſſe. Nam certum eſt, Moſem ideo non meminiſſe, vel Patris, vel Matris, vel omninò generis Melchiſedeci; quia is erat Chriſti venturi typus, & Deus voluit ignorari Melchiſedeci & Patrem, & Matrem, & omninò genus, vt ab hominibus pro typo Chriſti haberetur. Quamobrem nimis temerè mihi videntur facere qui inuito quaſi Deo, Patrem, Matrem, & omninò genus Melchiſedeci volunt cognoſcere. Vtut eſt, hæc propriè in Chriſtum competunt, qui ἀπάτωρ fuit quà homo, conceptus nimirùm per Spiritũ ſanctum: ἀμήτωρ fuit quà Deus, vtpote Dei Filius ab æterno genitus: Licèt etiam ſint qui dicant, quà homo eum ἀμήτορα fuiſſe, quia mater ejus Virgo erat, ideóque propriè non dicenda mater: Denique ſine genere, cognatione, & conſanguinitate iſta naturali fuit quà Deus, & Dei Filius. Videtur Paulus 2. Cor. 5.

16. profiteri se Christum sine his, Patre, Matre omninóque genere, in posterum cognitum, cùm dicit: Quod si etiam nouimus Christum secundùm carnem, nunc tamen non ampliùs nouimus. Nam in Christo illa vetera, etiam in quibus est cognatio ista humana, jam præterierunt, & noua facta sunt omnia. *Nec initium dierum*) Vltima descriptionis pars, ab eius æternitate, quam ex eo colligit Apostolus, quod in illo Geneseos loco nulla mentio fiat, vel ortus, vel mortis Melchisedeci. De Melchisedeco quidem hoc dictum est typicè, de Christo autem verè & propriè accipiendum. Nam is verè æternus est, quum Deus sit ab æterno in æternum, & Pontifex etiam in æternum, non tantùm quà Deus est, sed etiam quà homo. Fortasse non malè accipienda sunt, quæ hoc loco dicuntur de Christo, non tam habita ratione naturarum ejus, quàm officij, hoc est, Pontificatus ejus. Vt enim Pontifex est, neque genus habet, neque principium, neque finem. Ideo hîc dictum est, eum manere Sacerdotem in perpetuum. *Sed assimilatus)* Caussam innuit æternitatis siue perpetuitatis hujus Melchisedeci, ex eo quod typus fuerit Christi, ac proinde assimilatus fuerit ei.

14 *Spectate verò*) Occasione descriptionis proximæ, de excellentia Melchisedeci, agit Apostolus. Propositio excellentiæ est cum præfatiuncula quadam, qua attentionem conciliat.

ciliat. Spectate, inquit, Propositionis sententia est, ac si dixisset, Melchisedec iste magnus fuit & excellens. *Cui etiam decimas*) Argumenta excellentiæ ipsius omnia ex proxima descriptione sunt desumpta. Quorum primùm hoc est, à decimis spoliorum Melchisedeco persolutis, etiam ab ipso Abrahamo Patriarcha. Epitheton hoc Patriarchæ amplificat honorem hunc ab Abrahamo delatum Melchisedeco.

5 *Et ij quidem)* Hæc quoque altera est amplificatio facti illius Abrahami; à dissimili cõparatione decimarum quas accepit Melchisedec, & decimarum quas accipiunt sacerdotes Leuitici. Leuitici sacerdotes accipiũt decimas suas à populo, h.e. à fratribus suis, idque ex Legis Dei præscripto. At verò Melchisedec decimas accepit ab ipso Abrahamo. Protasis est hoc versu: apodosis sequenti. *Qui sunt*) Periphrasis est sacerdotum Leuiticorum. *Præceptum habent*) Ratio est cur accipiant decimas, à Dei mandato. *Hoc est à*) Definitio quædam populi à fraterna illa conjunctione quam habent Leuitæ cum populo: quasi dicat, Leuitæ accipiunt decimas ab ijs qui sunt ex communi secum stirpe. *Licèt egressis ex lumbis*) Amplificatio quædam est facti hujus populi, siue fratrum, ac si dicat: Licèt egressi sint ex lumbis Abrahæ, quemadmodum & ipsi Leuitæ, tamen persoluunt ex præscripto Legis

Dei Leuiticis ſacerdotibus decimas, tanquam ipſis majoribus: Major enim cui perſoluuntur decimæ, quàm is qui perſoluit eas. Nota Deum & ipſius verbum diſpares efficere eos qui alioqui ſunt pares. Quis te diſcernit, inquit Paulus? quid autem habes quod non acceperis? 1. Corinth. 4. 7. *Cuius genus*) hoc eſt, qui non eſt ex ſtirpe Leuitica. *Et habenti*) Secundum eſt excellentiæ Melchiſedeci argumentum, à functione illa officij ſacerdotalis, in benedicendo, de qua ſupra in deſcriptione. Factum autem hoc Melchiſedeci in benedicendo exaggerat à conditione Abrahami. Is enim erat Abraham ad quem promiſſiones Dei pertinebant.

7 *Porrò ſine*) Ex eo quòd Melchiſedec benedixerit Abrahæ, concludit Melchiſedecum Abrahamo excellentiorem, in hanc formam. Id quod minus eſt ab eo quod majus eſt benedicitur. At à Melchiſedeco benedictus eſt Abraham. Ergo Melchiſedec Abrahamo major eſt.

8 *Atque hic quidem*) Tertium argumentum excellentiæ Melchiſedeci ſacerdotis, ab ipſius æternitate. Illuſtratum autem eſt ex diſſimili comparatione ſacerdotum Leuiticorum. qui moriuntur omnes. Sacerdotum Leuiticorum hoc loco periphraſis quædam eſt, & deſcriptio, ex decimis quas accipiunt, vt & Melchiſedeci ab acceptis decimis circumſcriptio eſt.

est. *De quo testatum*) Probat eum in æternum viuere, ex testimonio Scripturæ, quæ nullum verbum habet de ejus morte. Genes. 14. Cùm igitur Scriptura silentio pręteteat ejus mortẽ, idque dedita opera, ad hoc vt esset typus Christi, sequitur igitur eũ viuere & manere in æternũ, Nota discrimẽ inter Pontificẽ Leuitici ordinis, & Pontificem hujus ordinis in quo erat Melchisedec. Leuitici ordinis Pontifices, qui totidem erant typi venturi Christi, varij erant, alijque alijs tẽpore succedebant. At verò hujus ordinis in quo erat Melchisedec, vnicus tantùm numero fuit Pontifex. Vnicum autem oportuit esse, quia æternus fuit, nec initium dierum, nec vitæ finem habens.

9 *Et vt ita*) Argumentum excellentiæ Melchisedeci quartum, ex eo quod non tantùm ab Abrahamo decimas acceperit Melchisedec, sed etiam in Abrahamo ab ipso Leui, qui pater erat Leuiticorum omnium sacerdotum. Ex quo sequitur, Melchisedecum excellentem quendam fuisse virũ, & sacerdotibus Leuiticis omnibus excellentiorem.

10 *Nam is adhud)* Probat in Abrahamo decimatum esse Leui, ex eo quod Leuitum nondum genitus fuerit in lumbis Abrahæ, quum Melchisedec decimas ab Abrahamo accepit, quo tempore Melchisedec Abrahamo redeunti à cæde Regum occurrit. Nota ex hoc, factum parentis pariter esse factum seminis

quod est in ipsius lumbis, tum cùm ipse facit aliquid. Hoc modo factum Abrahami pariter fuit factum Leui nondum geniti, & Leuiticorum omnium sacerdotum, qui cum Patre suo Leui pariter in lumbis erant Abrahæ cùm decimas dedit Melchisedeco, Hoc modo etiam primum illud Adami peccatum, fuit pariter nostrûm omnium, qui tum in ejus lumbis fuimus quum ipse peccauit. Ideò Apostolus Rom. 5. 12. in Adamo dicit nos omnes peccasse: peccatum autem Adami in nos deriuatum est, & ratione natiuæ corruptionis, & ratione reatus actualis ipsius peccati, & defectionis.

11 *Porrò si consummatio per Leuiticum Sacerdotium erat (nam sub hoc sancita Lex est populo) quid ampliùs erat opus alium exoriri Sacerdotem secundùm ordinem Melchisedec, nec secundùm ordinem Aaronis dici?*

12 *Mutato enim Sacerdotio, necesse est vt Legis quoque mutatio fiat.*

13 *Nam* is *de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus attendit altari.*

14 P*alam est enim è tribu Iudæ exortum esse Dominum nostrum: cui tribui nihil de Sacerdotio loquutus est Moses.*

15 Idque *etiam magis patet ex* eo *quòd ad instar Melchisedec exoritur Sacerdos alius:*

16 *Qui non ex Lege, cuius mandatum sit carnale, factus, est* sacerdos, *sed ex vi indissolubilis vitæ.*

17 *Testifica-*

17 *Testificatur enim ad hunc modum, Tu* es *Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec.*

18 *Nam mandatum præcedens abrogatur propter ipsius imbecillitatem & inutilitatem.*

19 *Nihil enim sanctificauit Lex: sed superintroducta spes melior, per quam appropinquamus Deo.*

Porrò si) Occupatio est: objici enim potuit ab Hebræis siue Iudæis, ad ea quæ dicta sunt proximè de Melchisedeco, ejusque excellentia ac præstantia. Esto, sit Melchisedec, sit nouus sacerdos, qui non est secundùm ordinem Leui: sit quoque hæc quam dicis noui sacerdotis præstantia: Attamen per Leuiticum sacerdotium fuit perfectio & sanctificatio. Respondet negatiuè: Non fuit per Leuiticum sacerdotium perfectio siue sanctificatio. Objectio simul & responsio negata ista suppressa est. Negatæ autem responsionis ratio in contextu est expressa. Si perfectio siue sanctificatio per Leuiticum sacerdotium erat, quid amplius erat opus alium exoriri sacerdotem, secundùm ordinem Melchisedech? &c. At alius exortus est sacerdos, qui est secundùm ordinem Melchisedec (Christum intelligit, cujus typus erat Melchisedec, Ergo consummatio siue sanctificatio non erat per Leuiticum sacerdotium. De negata hac conclusione lege cap. 10. vers. 1. Nota finem religionis siue cultus Dei à Deo præscripti esse, vt homo sit perfectus & con-

ſummatus. Hunc finem Scripturæ ſacræ eſſe tradit Apoſtolus 2. Timoth.3. 17.vt perfectus ſit homo Dei, inquit, ad omne opus bonum perfectè inſtructus. Perfectionem iſtam pono in ijs benedictionibus Dei in Chriſto, quæ ad alteram vitam ſpectant, in vocatione efficaci, in juſtificatione, in ſanctificatione. *Nam ſub hoc ſancita)* Amplificatio eſt quædam ejus, quod dixit de conſummatione quæ eſt per Leuiticum ſacerdotium, per occupationis quandam ſpeciem inſerta. Eſt autem amplificatio à Lege, ſiue miniſterio Legali, quod ſancitum eſt populo ſub hoc ſacerdotio Leuitico. Ex quo videtur ſequi conſummationem eſſe oportere per Leuiticum ſacerdotium. Quid enim eſt quod ſanctificat, ſi non miniſterium hoc Legale? Notandum eſt hoc loco, neque ſacerdotium illud Leuiticum, neque Legem ſub hoc ſacerdotio ſancitam populo (ceremonialem intelligo) ijs quidquam profuiſſe ad perfectionem ſiue ſanctificationem, qui ſeorſim vmbrã à corpore acceperũt. Nam hoc loco Apoſtolus typos illos Legales ſeorſim ſumit à rebus ipſis quas figurabant, eoſque etiam rebus figuratis opponit. Sic autem conſtituti, nullam vim habent ad hominem perficiendum ſiue ſanctificãdum. Typos autem ſic accepit Apoſtolus ex hypotheſi & ſenſu Iudæorum, qui typos ſeorſim à rebus figuratis ſumpſerunt, & in vmbris quaſi religionem Deique cultum poſuerunt.

12 *Mutato igitur*) Altera occupatio eſt. Eſto hoc (inquit Iudæus aliquis) mutatus ſit ſacerdos, & tranſlatus è tribu vna in tribum alteram: at verò non indè ſequitur legis quoque, hoc eſt, miniſterij Legalis mutationem fieri. Annon enim (dixerit) ſub nouo Sacerdote, qui ſit ex altera tribu, poteſt manere vetus illud legis miniſterium, & jam olim præſcripta illa colendi Deum ratio? Reſpondet Apoſtolus, tranſlato ſacerdotio neceſſariò mutari quoque Legem, ſiue miniſterium Legale totum.

13 *Nam is de quo*) Sequelam ſiue connexionem proximam confirmat: idque hoc argumento. Primùm à natura & conditione illius tribus ad quam tranſlatum eſt ſacerdotium. Is, inquit, de quo hæc dicuntur, hoc eſt, is qui factus eſt nouus ſacerdos, per ea verba Dei Patris, quæ habentur Pſal. 110. verſ. 4. (Iurauit Iehouach. Tu es Sacerdos &c.) is, inquam, ad eam tribum pertinet, de qua nullus vnquam attendit altari, h. e. de qua nullus vnquam obijt aliquam partem miniſterij Legalis, quod poſitum eſt in ſacrificijs, alijſque id genus ceremonijs. Sequitur ergo, tranſlato ſacerdotio neceſſariò totius miniſterij legalis mutationem fieri.

14 *Palam eſt*) Probatur antecedens enthymematis proximi. Nouus hic ſacerdos, vt manifeſtò conſtat, exortus eſt è tribu Iuda. At tribus Iudæ reſpectu nihil de ſacerdotio locutus eſt Moſes, hoc eſt (vt dixit ſuprà) de Tribu

Iuda nullus attendit altari,neque à Mose cuiquam ex hac tribu impositum est hoc munus sacerdotij.Ergo nouus hic sacerdos ad eam tribum pertinet de qua nullus attendit altari.Nota hîc Mosem in Lege sua nihil præscripsisse de hoc sacerdotio quod est secundùm ordinem Melchisedeci. Tradidit multa(fateor) de ordine sacerdotij Aaronici: at huius ordinis non meminit, neque eius leges præscripsit. De hoc autem ordine habes Psalmo 110. Tradit Moses(fateor)historiam Melchisedeci. Genes. 14. 18. 19. 20. Quo loco eum ex effectis sacerdotem fuisse ostendit, verùm de hoc sacerdotij ordine nullas leges præscripsit, id quod fecit de ordine sacerdotij Aaronici.

15 *Idque etiam magis)* Secundum argumentum quo probat sequelam illam; Quod mutato sacerdotio necesse sit legis quoq; mutationem fieri. Hoc argumentum sumptum est à natura & conditione ordinis illius ex quo est hic nouus sacerdos,nempè Christus. Hic sacerdos est ex ordine Melchisedeci exortus, non ex lege factus sacerdos, sed ex vi indissolubilis vitæ. Ergo mutato sacerdotio necesse est vt Legis quoq; mutatio fiat: quid enim huic sacerdoti,qui non est ex lege factus,cum ministerio illo legali? Nota rursus nullam esse legem Mosaicam de hoc sacerdote,qui est secundùm ordinem Melchisedec. *Cuius mandatum)* Legis quædam descriptio est, qua arguit ex lege non factum

factum fuiſſe eum Sacerdotem: Legis enim mandatum eſt carnale, h. e. de rebus caducis & euanidis, quæ carnis nomine in Scripturis ſignificantur. *Sed ex vi)* Legi opponit vim indiſſolubilis vitæ, tanquam veram cauſam qua factus eſt hîc ſacerdos: Per vim autem indiſſolubilis vitæ, intelligit efficaciam illam verbi, & iuriſiurandi Dei, quæ eſt ad vitam quæ nunquam diſſoluitur, hoc eſt, ad durationem ſempiternam. Ex hac enim vi durat Pontificatus Chriſti in æternum.

17 *Teſtificatur enim ad hunc)* Probat veram hanc cauſam ſacerdotij Chriſti, ſiue Chriſtum factum eſſe ſacerdotem ex vi indiſſolubilis vitæ, à teſtimonio ipſius Dei in Scripturis, in quibus Pater ſic Filium ſuum alloquitur: Tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec. Atque hæc verba Patris ad Filium, habent vim indiſſolubilis vitæ. Ergo factus eſt ſacerdos ex vi indiſſolubilis vitæ. Vide Pſal. 110.

18 *Nam mandatum)* Hactenus primum fuit argumentum, quo probata eſt Legis ſiue Miniſterij legalis mutatio: Sumptum fuit à tranſlatione ſacerdotij: In eo immoratus eſt ad hunc vſque verſum. Hîc igitur habemus ſecundum eiuſdem rei argumentum, ſumptum à miniſterij Legalis inefficacitate, ſiue impotentia & inutilitate. Miniſterium illud Legale nullis viribus præditum eſt, & inutile eſt, nem-

pè ad ſanctificationem. Ergo abrogatur.

19 *Nihil enim*) Ratio cur nullis ſit viribus præditum & inutile mandatum, ab effecto ſanctificationis ſiue perfectionis. Nihil ſanctificauit Lex. Ergo nullis viribus prædita, & inutilis eſt. Quòd ſi enim vis & vtilitas Legis fuiſſet aliqua profectò fuiſſet ea ad ſanctificationem. *Sed adſcita*) E diuerſo veram ſanctificationis cauſſam ſubijcit, quam vocat introductionē ſpei melioris. Hoc nomine ſpei melioris intelligit Euangelium Chriſti, quod Legi ſucceſſit & in eius locum introductum eſt. Ab effecto autem ſuo ſic vocat Euangelium: nam Euangelium ſpem gignit meliorem. *Per quam*) Deſcriptio quædam huius ſpei ab effecto ſuo, per eam enim appropinquamus Deo, diruta quaſi iam maceria Legis, & ceremoniarum, quæ noſtrum ad Deum aditum quaſi intercluſerunt, obfueruntque quò minus ad eum appropinquaremus. Eph. 2. 16. Col. 2. 14.

20 *Et quatenus non abſque iureiurando* ſuperinducta eſt.

21 *Nam illi quidem, citra iuſiurandum Sacerdotes facti ſunt: hic verò cum iureiurando per eum qui dixit ei, iurauit Dominus, & non pœnitebit eum Tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec.*

22 *Tanto potioris fœderis ſponſor factus eſt Ieſus.*

23 *Et illi quidem plures facti ſunt ſacerdotes,* *quod*

quod mors prohiberet eos permanere:

24 *At iste propterea quod in æternum manet, perpetuum habet Sacerdotium.*

25 *Vnde & seruare prorsus potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper viuens, vt interpellet pro eis.*

26 *Talis enim nos decebat Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cælis factus.*

27 *Cui non sit quotidie necesse, quemadmodum illis pontificibus, prius pro peccatis proprijs victimas offerre,* deinde pro peccatis *populi: hoc enim fecit semel quum semetipsum obtulit.*

28 *Lex enim homines constituit Pontifices infirmos: ac sermo iurisiurandi post Legem* concepti, *Filium* constituit *qui in æternum est sanctificatus.*

Et quatenus non) Hactenus hoc capite, de Melchisedeco Christi typo, & eius descriptione primùm, deinde præstantia, de sacerdotio legali quod abolitum sit: de Lege ipsa, totoque legali ministerio, quòd sit abrogata. Nunc agitur de Christo ipso, cuius typus erat Melchisedec: eiúsque præstantia & excellentia per comparationem cum Leuiticis sacerdotibus ostenditur. Propositio igitur ostendenda est ista, Iesus Christus præstantior Sacerdos est, quàm fuerunt sacerdotes Leuitici. Argumentum primum sumptum est à præstantia fœderis illius, cuius est sponsor Iesus, in hanc formam. Iesus

factus eſt potioris fœderis ſponſor. Ergo præſtantior eſt ſacerdotibus Leuiticis. Enthymematis hujus antecedens habetur verſ.22. Conſequens autem ſubticetur hoc loco, & intelligēdum relinquitur: Enthymematis autem antecedens ſic probat. Factus eſt Ieſus Sacerdos non abſque iurejurando. Ergo factus eſt ſponſor potioris fœderis. Enthymematis hujus antecedens habetur verſu 20. Conſequens autem verſu 22. Sequela ſic patet. Qui factus eſt Sacerdos, non ſimplici nudoque verbo, ſed adhibito iurejurando, neceſſe eſt is reſpectu potioris præſtantioriſque fœderis factus ſit Sacerdos. Nam vbi Sacerdos, ibi fœdus cujus fœderis ſponſor eſt Sacerdos. Sponſor fœderis vocatur Ieſus, quia ſpondendo pro nobis, & ſatisfaciendo ſanguine ſuo pro peccatis noſtris, effecit vt nos in gratiam rediremus cum Deo Patre, procurauitque nobis nouum fœdus, quod gratiæ vocant. Duo enim ſponſori Chriſto facienda erant. Primùm oportuit eum in ſe transferre debitum noſtrum, pro eoque juſtitiæ Patris ſatiſfacere. Deinde oportuit eum procurare atque promereri nobis nouam gratiam, hoc eſt, fœdus nouum, quo futurum erat vt denuò Dei amici & quaſi confœderati euaderemus. vtrumq; hoc præſtitit Chriſtus ſponſor per ſacrificium & crucem ſuam.

21 *Nam illi*) Oſtendit quod dixit proximè, ex diſſimili comparatione Chriſti Sacerdotis

& ſa-

& ſacerdotum Leuiticorum: illi quidem citra juſiurandum ſacerdotes facti ſunt, hic verò cũ jurejurando. Protaſis vera eſſe conſpicitur ex libris Moſis, vbi agitur de ordinatione Aaronis, & aliorum ſacerdotum Leuiticorum, in quibus nihil legitur de iurejurando in ijs ordinandis adhibito: Quare nullum fuit. *Per eum qui)* Apodoſin probat adducto in medium Scripturæ teſtimonio illo quod habetur Pſal. 110.4.

23 *Et illi)* Secundum argumentum præſtantiæ ſacerdotis Chriſti, à perpetuitate ſacerdotii Chriſti, quæ comparatè tractatur hoc modo. Leuitici facti ſunt ſacerdotes plures, hoc eſt, non perpetui, ſed alij alijs ſuccedentes. At iſte perpetuum habet Sacerdotium. Ergo hic illis præſtantior. *Quod mors)* Ratio eſt cur Leuitici Sacerdotes plures ſint facti, à morte qua impedita eſt perpetuitas in ſacerdotio. Loquitur Apoſtolus de ſummis ſacerdotibus, ſiue Pontificibus, non autem de vulgo ſacerdotum Leuiticorum. In genere autem ſummorum ſacerdotum vnus tantùm erat vno tempore, non plures, ex præſcripto Legis diuinæ: Quamobrem pluralitas hoc loco ſucceſſiua intelligenda eſt.

24 *At iſte propterea)* Ratio eſt cur perpetuum ſit ſacerdotium Chriſti, ab ipſius æternitate, ſiue duratione æterna: Manet in æternum. Ergo perpetuum habet ſacerdotium, non ſuc-

cessiuum, quale habuerunt summi sacerdotes Leuitici, qui morti fuerunt obnoxij. Nota igitur, Christum nullum habere in terris successorem in sacerdotio suo; neque debere hoc nomen vsurpari in Ecclesia Christiana post Christum, qui sacerdotali muneri, quod positum erat in victimis & sacrificijs offerendis, finem imposuit. Sumus quidem nos omnes quicunque in nomine Christi baptizati sumus, certo quodam modo sacerdotes, vt & Reges, & Prophetæ: vnde Petrus regale sacerdotium nos vocat. 1. Epist. 2. 9. verùm post Christum nullum est illiusmodi in Ecclesia speciale aliquod munus & officium.

25 *Vnde & seruare*) Tertium est argumentum præstantiæ Christi, quod consequens est & effectum æternæ illius ipsius vitæ & durationis, cujus meminit proximè: Sacerdos Christus prorsus, & (vt sic dicam) finaliter potest eos seruare qui per ipsum accedunt ad Deum, nempè per fidem. At Leuitici sacerdotes id non potuerunt. Ergo hic ijs præstantior est. *Semper viuens*) Ratio est cur prorsus seruet, Quia semper viuit. *Vt interpellet*) Ratio est sequelæ, quia viuendo interpellat & intercedit apud Deum pro fidelibus. Sequitur ergo, quod si semper viuat, prorsus & perfectè seruet credentes: Non enim in cœlis otiosus & inefficax est, verùm munus Pontificis exercet, interpellando siue intercedendo odore illo sacrifi-

cij ipſius perpetuo. Vnde 1. Ioan. 2.1. poſtquàm eum aduocatum noſtrum vocauit, continuò addidit, ipſum propitiationem eſſe pro peccatis noſtris, hoc eſt, ſacrificium propitiatorium. Sequitur ergo eum intercedere etiam in cœlis, virtute perpetua ſacrificij illius propitiatorij, quod ſemel eſt oblatum in terris.

26 *Talis enim)* Argumentum quartum præſtantiæ Chriſti, à qualitate ipſius, quam explicat varijs, ijſque eximijs particularibus qualitatibus & conditionibus inductis, quibus omnibus differt à Leuiticis Pontificibus. Pontifex eſt pius, innocens, impollutus &c. Ex his quæ inductæ ſunt qualitatibus, quædam ad perſonam pertinent, nimirùm quæ hoc verſu continentur, quædam verò ad officium, nimirùm quæ habentur verſu ſequenti. Primùm hoc loco propoſitio quædam eſt in genere qualitatis quæ requirebatur in Pontifice noſtro. Talis, inquit, nos decebat Pontifex, hoc eſt, hæc qualitas & conditio in Pontifice noſtro requirebatur. Deinde ſequitur explicatio generalis propoſitionis ſiue qualitatis illius quæ in genere propoſita eſt. *Pius)* Prima qualitas, quæ reſpicit Deum. *Innocens)* Secunda quæ reſpicit proximum. *Impollutus)* Tertia quę reſpicit ipſius perſonam. Nam quo ad perſonam ſine macula, & labe eſt. *Segregatus)* Quarta quæ eadem videtur eſſe cum ſuperiori niſi quod comparatè propoſita ſit, facta ni-

mirum cum peccatoribus comparatione. Nam cum segregatum dicit à peccatoribus, sensus est ac si dixisset, non talem eum esse quales sunt peccatores, hoc est, impollutum & immundum. *Sublimior cœlis*) Quinta est qualitas, quæ & ipsa quoque respicit personam, est enim personæ dignitas, excellentia, & sublimitas, quæ comparatione cœlorum ipsorum explicatur.

27 *Cui non sit*) Sexta conditio siue qualitas, non est ei imposita necessitas offerendi quotidie: hæc qualitas ad officium & munus sacerdotij pertinet. *Quemadmodum illis*) hoc est, quemadmodum necesse fuit Pōtificibus, quos ex lege oportuit quotidiè offerre sacrificia. In hac conditione siue qualitate expressè cōparatus est cum Leuiticis sacerdotibus, idq; in dissimili in superioribus non nisi intellectè. *Prius pro peccatis*) Septima est conditio: non necesse habet vt priùs offerat victimas pro peccatis suis, deinde pro peccatis populi. Et in hac quoque cōparatur cum Leuiticis Pontificibus expressè. Nam Leuiticos Pontifices oportuit prius pro peccatis suis, deindè pro peccatis populi, victimas offerre. In summa itaque argumentatio est. Pontifex noster pius est, innocens &c. At tales non fuerunt pontifices Leuitici: Ergo hic noster illis præstātior est Pontifex. *Id enim*) Ratio cur non necesse sit vt quotidiè offerat Christus: Semel id fecit, h. e. semel obtulit: Ergo non

go non eſt neceſſe quotidie id faciat. *Cum ſemetipſum*) Ratio eſt vt videtur ſequelæ, Quia ſemel id fecit cũ ſemetipſũ obtulit: vnde ſequitur non neceſſe eſſe vt quotidie id faciat, quum ſemetipſum quotidie offerre non poſſit. Chriſtus enim ſæpiùs mori non poteſt. Rom. 6. 10. Nam quod mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel. quod autem viuit, viuit Deo.

28 *Lex enim*) Hæc ratio eſt cur non ſit neceſſe Chriſtum pro peccatis proprijs priùs victimas offerre, deinde pro peccatis populi. Sumpta eſt à natura & conditione ipſius. Filius eſt in æternum ſanctificatus, hoc eſt, non eſt infirmus aut peccator. Vnde non neceſſe habuit, vt priùs pro peccatis proprijs offerret victimas: illuſtratur hæc Chriſti conditio, à diſſimili Pontificum Leuiticorum conditione, qui infirmi & peccatores erant. Notandum quod non dicat ſimpliciter Pontifices Leuiticos infirmos fuiſſe, verùm dicat legem conſtituiſſe homines Pontifices infirmos: neque dicat ſimpliciter Chriſtum fuiſſe in æternum ſanctificatum, ſed dicat, Legem iuriſiurandi conſtituiſſe filium qui in æternum eſt ſanctificatus: qua quidem re innuit, non tantùm diſſimiles eſſe Pontifices illos Leuiticos & Chriſtum, in natura & conditione ſua, ſed etiam in ratione vocationis: Nam Leuitici Pontifices vocati ſunt per legem, Chriſtus autem vocatus eſt per ſermonem iuriſiurandi, quæ vocationis

ratio dignior & præstantior est.

Argumentum Capitis octaui.

Hoc capite comprehēsa sunt præsentis instituti, hoc est, præstantiæ Christi Pontificis, duo argumenta. Primum à versu 1. ad versum 6. Secundum à versu 6. ad finem vsque.

CAPVT. VIII.

1 *Cæterùm eorum quæ dicimus* hæc *summa* est, *Talem* nos *habere Pontificem qui consedit ad dextram throni maiestatis illius in cælis.*

2 *Sanctuarij minister, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus & non homo.*

3 *Omnis enim Pontifex ad offerenda dona & victimas constituitur: vnde necesse fuit hunc quoque habere quod offerret.*

4 *Nam si esset in terra, ne Sacerdos quidem esset, manentibus illis sacerdotibus qui secundùm legem offerunt dona.*

5 *Vt qui exemplari & vmbræ deseruiunt rerum cælestium, sicut diuinitus dictum est Mosi quum esset absoluturus tabernaculum, Vide enim,* inquit, vt *facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte.*

Cæterùm eorum) Principio hujus capitis est argumentū præstantiæ Christi Pontificis quintum, sumptum etiam ab ipsius qualitate. Argumento præmissa est præfatiuncula, qua ipsū cōmendatur nobis tanquā κεφαλαιὸν quoddam, hoc est, argumentum princeps ac primarium.

rium. *Talem nos habere)* Generalis quædam propositio est qualitatis Pontificis Christi, vt capite superiori, vers. 26. *Qui consedit)* Explicatio est qualitatis Christi in genere propositæ, per inductionem siue enumerationem partium aliquot ipsius. Prima est, quod sedet ad dexteram Dei. Non dicit dexteram Dei, verùm dexteram Throni maiestatis illius. His omnibus verbis amplificat sessionem illam Christi. Vide Heb. 1. 3. Sessio quidem hæc Pontificis est, sed regalis, nam sacerdotium Christi regale est, vt eorum qui in Christo sunt. 1. Pet. 2. 9.

2 *Sanctuarij minister)* Secunda Christi Pontificis qualitas siue conditio, Minister est Sanctuarij, hoc est, cœli altissimi, cuius typus erat sanctum sanctorum, quod ministrum habebat Pontificem Leuiticum, Hebr. 9. 12. Per proprium sanguinem ingressus est semel in sacrarium: vt enim Pontifex typicus minister fuit sacrarij, siue sanctuarij terreni: ita Pontifex Christus minister est sanctuarij cœlestis. *Ac veri illius)* Tertia qualitas Christi: Minister est non quidem typici & vmbratilis, sed veri Tabernaculi. Nam verum hoc loco vmbratili & typico opponitur. Tabernaculi nomine intelligit corporis sui Tabernaculum, cuius minister fuit Christus in eo Patri offerendo pro peccatis nostris. Ministerium hoc Tabernaculi, hoc est, corporis sui, sequitur ministerium Sanctuarij, & cum eo coniunctum est necessariò:

Nam non poteſt Chriſtus miniſter eſſe ſanctuarij cœleſtis, niſi miniſter pariter ſit corporis ſui tanquam ſacrificij. Non enim erat vetus ac typicus Pontifex miniſter ſanctuarij terreſtris, niſi qua ratione fuerat ſimul miniſter ſacrificij. Ergo non poteſt Chriſtus miniſter eſſe cœleſtis ſanctuarij, niſi idem ſit miniſter alicuius ſacrificij, hoc eſt, corporis ſui: *Quod fixit Dominus*) Deſcriptio quædam eſt veri Tabernaculi. Eſt enim Tabernaculum fixum, non ab homine, hoc eſt, non operatione hominis, ſed à Domino, hoc eſt, arcana & ſecreta Spiritûs ſancti operatione. Nam Chriſtus conceptus eſt ex Spiritu ſancto. Eodem ſenſu dicitur Tabernaculum non manufactum, id eſt, Tabernaculum non huius ſtructuræ. cap.9.v.11.

3 *Omnis enim Pontifex*) Explicatio quædam eſt qualitatis proximæ de miniſterio Tabernaculi corporis Chriſti. Docet autem neceſſe fuiſſe vt ipſe haberet quod offerret. Argumentum eſt à genere ipſo, & ab officio & munere Pontificis in genere. Omnis Pontifex ad offerenda dona & victimas conſtituitur, Ergo neceſſe fuit hunc quoque habere aliquid quod offerret. Habere autem non potuit aliquid, niſi corpus ſuum. Ergo neceſſariò fuit miniſter Tabernaculi corporis ſuiipſius. Quòd autem neceſſe fuit vt haberet Tabernaculum corporis ſui quod offerret, ex eo apparet, quod

cùm Pontifex ſit, non typicus, quales erant illi veteres Leuitici, ſed verus, oporteat eum habere ſacrificia quæ offerret, non typica, h.e. victimas, verùm corpus ſuum ipſius, quod illis omnibus typicis eſt adumbratum.

4 *Nam ſi eſſet*) Explicat quod dixit de ſeſſione illius ad dexteram Dei, docetque neceſſariò eum conſidere in cœlis ad dexteram Dei, hoc argumento. Si eſſet in terra ne ſacerdos quidem eſſet, hoc eſt, ſi ei permanendum eſſet ac viuendum in terris his, non poſſet eſſe ſacerdos, quod abſurdum eſt. Ergo non abs re dixi, eum conſediſſe ad dexteram Dei. *Manentibus*) Probat connexionē proximè præcedentem, nempè quod ſi eſſet in terra, non poſſet ſacerdos eſſe. Si eſſet in terra, manerent adhuc ſacerdotes Leuitici, manentibus autem ſacerdotibus Leuiticis ne ſacerdos quidem eſſet Chriſtus. Ergo ſi eſſet in terra ne ſacerdos quidem eſſet.

5 *Vt qui exemplari*) Probat aſſumptionem proximi ſyllogiſmi: nempè, quod ſi manerent ſacerdotes Leuitici, ne ſacerdos quidem eſſet Chriſtus, ex eo quòd Leuitici ſacerdotes exemplaria quædam ſunt & vmbræ rerum cœleſtium, facti nimirùm ad imaginem & ſimilitudinem rerum cœleſtium. Argumentatio eſt: Leuitici ſacerdotes ſunt exemplaria & vmbræ rerum cœleſtium. Ergo manentibus ijs non eſſet ſacerdos Chriſtus. Sequela nititur pro-

positioni quæ intelligitur: nempè non vnà eodémque in loco consistere res cœlestes cum vmbra sua. Deseruire exemplari & vmbræ nihil aliud esse videtur, quàm exemplar & vmbram esse. Exemplar hoc loco est subindicatio quædã in græco est ὑπόδειγμα, non τυπὸς. *Sicut diuinitus*) Ratio est, cur Leuitici sacerdotes exemplaria sint & vmbræ rerum cœlestium, ab oraculo siue testimonio Dei quod habetur Exod.25.40. Est autem de Tabernaculo eiúsque structura. Hoc autem oraculo mandat Deus Mosi, vt faciat omnia ad typum & exemplar, quod ostensum est ei in monte. Ergo voluit Deus Tabernaculum efformari ad typum qui in monte ostensus est: ac proinde hypodigma esse & vmbram rei cœlestis, ac spiritualis, hoc est, typi illius qui ostensus est in monte. Hoc mandatum speciale de Tabernaculo Apostolus in genere intelligi vult de ijs omnibus qui sub lege erant, & ad genus ipsum accommodari. Vnde hoc Dei oraculum siue mandatum de Tabernaculo accommodat ad Leuiticos sacerdotes hoc loco, ex eoque probat eos exemplaria & vmbras esse rerum cœlestium. Atque hæc de argumento quinto præstantiæ Christi. Altera autem comparationis dissimilis pars, de Leuiticis sacerdotibus, suppressa est: quæ sic suppleri potest. At non erant tales Leuitici, nempè qualis hic Pontifex noster. Ergo hic iis præstantior est.

6 At

6 *At nunc* noster ille Pontifex eo *excellentius ministerium sortitus est, quo præstantioris est fœderis intercessor quod præstantioribus promißis sancitum est,*

7 *Nam si prius illud tale fuisset ut nihil in eo poßit requiri, haudquaquam fuisset secundo quæsitus locus.*

8 *Nam incusans eos, inquit, Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum pangam cum domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum.*

6 *Non secundum fœdus quod feci cum patribus ipsorum, quo die prehendi manum ipsorum ut educerem eos ex Ægypto: nam ipsi non perstiterunt in illo meo fœdere, & ego despexi eos, dicit Dominus.*

10 *Quamobrem hoc est fœdus quod paciscar domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Indam Leges meas menti eorum, & cordi eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus.*

11 *Neque docebunt singuli proximum suum, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominum, nam omnes cognoscent me, ab eo qui pusillus fuerit inter eos, ad eum usque qui magnus fuerit inter eos.*

12 *Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorum: & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.*

13 *Dum nouum dicit antiquauit prius: porrò quod antiquatur ac senescit propè est ut euanescat.*

At nunc noster) Argumentum præstantiæ sa-

cerdotis Christi sextum, idem re cum primo, quod fuit capite superiori. vers. 20. & deinceps. Sumptum est à præstantia fœderis in hanc formam. Præstantioris est fœderis intercessor: Ergo ministerium eius excellentius est, siue præstantior est Sacerdos. Primo loco est consequens, secundo antecedens. *Quod præstantioribus*) Ratio præstantiæ fœderis à promissionibus, quibus ipsum constat, h. e. ab ipsa fœderis materia. De his promissionibus præstãtioribus videbimus postea, in allato (quod sequitur) Ieremiæ testimonio. Hîc obserua mentionẽ fieri duorũ fœderum: veteris & noui. Veteris fœderis nomine, non fœdus legale tantùm, quod conditionẽ habuit operum legalium, neq; gratuitum tantùm, quod cum fœdere legali obscurè propositum fuit, verùm nomine veteris fœderis intelligo vtrumq;, & legale, & gratuitum; Legale cuius expressa mentio facta est: Gratuitũ cuius nõn nisi obscurè meminit vetus Scriptura. Quod autem veteris fœderis nomine vtrúmq; & legale, & gratuitum, accipiendum sit, vel ex eo apparet, quòd hoc loco veteri fœderi tribuat intercessores, h. e. Leuiticos sacerdotes, qui totidem Christi fuerunt typi. Intercessor autem propriè est gratuiti fœderis. Est quidem etiam fœderis legalis: quia in repetendo fœdere legali inimicitiæ erant inter Deum & populum: vbi autem inimicitiæ ibi intercessione opus est. Atque ideò Galat. 3. 19. dicitur lex

data

data esse per manum μεσίτυ, Mediatoris, nempè Mosis. Hoc autem loco, quod dicitur sancitũ esse nouum fœdus præstantioribus promissis, habetur ratio potissimùm veteris fœderis, quà legale est. Nam præstantiores sunt promissiones fœderis gratuiti, quàm sunt Legales.

7 *Nam si priùs)* Occupatio. At vetus fœdus tale fuit, vt nihil in eo posset requiri. Respondet, si tale fuisset vt nihil in eo posset requiri, haud quaquam fuisset secundo quæsitus locus. Similis occupatio fuit cap. 7. vers. 11.

8 *Nam incusans)* Assumptionis intellectæ ratio est à testimonio Prophetæ, vel Dei potiùs, Ierem. 31. 31. & deinceps: quo quidem probat secundo fœderi quæsitum esse locum. Testimonium hoc Prophetæ continet promissionem noui fœderis conjunctam cum accusatione populi ob violatum fœdus illud vetus, ideò ait, incusans eos. *Ecce dies)* Propositio est noui fœderis pangendi: siue præfatio est, in qua proponit Dominus, se nouum fœdus cum populo suo icturum.

9 *Non secundum)* Illustrat quod dixit de nouo fœdere pangendo, à diuersitate siue dissimilitudine veteris fœderis, cuius hîc descriptio quædam habetur, petita ab ijs quibuscum ictũ est, à patribus nempè; deindè à tempore quo ictum est, nempè quo die prehendi &c. Loquitur itaque de fœdere eo quod ictum est cum populo, ex monte Sina per Mosen, inter

Deum & populum, Mediatorem. Fuit quidem illud fœdus legale, ſed non ſine obſcura aliqua ſignificatione fœderis gratuiti. *Nam ipſi non*) Ratio diſſimilitudinis ſiue diuerſitatis proximæ, à facto, partim populi, partim Dei, Factum populi eſt violatio veteris fœderis: factū Dei eſt reiectio Dei, qua populum ſuum deſpexit.

10 *Quamobrem hoc eſt*) Hactenus præfatio fuit, qua præparatus eſt populus ad accipiendum & audiendum promiſſionem noui fœderis. Priuſquàm autem verba ipſa promiſſionis ſubiiciat, rurſus præfatiunculâ quadam populum ſuum præparat, & attentionem captat. *Indam leges meas*) Sequitur ipſum nouum fœdus quod promittit. Eſt autem his verbis prima in nouo fœdere promiſsio. Promiſsio autem eſt Regenerationis, quæ reipſa nihil aliud eſt quàm legis Dei inſcriptio, in mente primùm, deinde in corde. Inſcribitur autem Lex Dei in mente, quum mens renouatur ad imaginem Dei, quæ eſt in ſapientia & cognitione. Vide Coloſſ. 3. 10. Inſcribitur autem Lex Dei cordi, quum ipſum renouatur ad imaginem Dei, ſecundum iuſtitiam & ſanctimoniam veram. Eph. 4. 24. Non eſt quòd hîc colligant Aduerſarij diſcrimen & differentiam Legis & Euangelij. Quaſi verò lex inſcribatur tabulis, vel lapideis, vel chartaceis: Euangelium verò tabulis cordis carneis: quum hîc ſermo ſit de ipſa Lege, ſiue Decalogo, quem prædicit Propheta in-

ta inſcribendum demùm cordi, quum priùs inſcriptus fuerit tabulis lapideis. Vide ſimilem locum.2.Corinth.3.1. & deinceps. *Et ero ipſis Deus)* Secunda promiſsio eſt in nouo fœdere pangendo:prómittit (vt ſic dicam) confœderationem,qua fiet,vt ipſe ſit Deus eorum , ij verò ſint populus eius : hæc enim confœderatio eſt inter Deum & hominem virtute fœderis, alter alterius eſt quaſi poſſeſſio quædam : Deus eſt hominis poſſeſsio quædam , & homo rurſus Dei : verùm hoc diſcrimine : homo poſſidet Deum , vt aliquid ſe ſuperius & excellentius, Deus autem hominem, vt aliquid inferius & ipſi ſubſeruiens,hoc enim populi nomen ſignificat. Talis itaque eſt confœderatio inter Deum & populum ſuum , qualis eſt inter Principem & ſubditos,Dominum & ſeruos.

11 *Neque docebunt)* Tertia promiſſio: Erunt omnes θεοδίδακτοὶ, docti à Deo,vide Ioan.6.45.Sic tractatur. Primùm negat docendos homines aliorum hominum opera: deindè reddit eius rationem,ab extraordinaria ſcientia & cognitione Dei , qua omnes ſunt imbuendi ſine diſcrimine , puſilli æquè atque magni, hoc eſt, omnes erunt θεοδίδακτοὶ , ac proindè non opus erit doctoribus hominibus. Quod quidem non eſt accipiendum abſolutè & ſimplicitè, quaſi in Eccleſia Chriſti nulli futuri ſint homines qui ſunt docturi & adducturi alios ad cognitionem Dei in Chriſto. Nam Chriſtus

poſtquàm aſcendit in cœlos, dedit alios quidē Apoſtolos, alios verò Prophetas, alios autem Euangeliſtas, alios autem Paſtores & Doctores. Eph. 4. 11. verùm accipiendū eſt cōparatè, facta nimirū cū veteri illa Eccleſia cōparatione quæ magna ex parte habebat homines Doctores, quia ante Chriſti exhibitionem, & in cœlos aſcenſionem, minor erat in hominibus Spiritus ſancti efficacia: Nondum erat Spiritus ſanctus, quia Ieſus nōdum erat glorificatus. Ioan. 7. 29. De complemento hujus promiſſionis, lege. 1. Theſ. 4. 9. Ipſi namq; diuinitùs docti eſtis vt diligatis alij alios. & 1. Ioan. 2. 20. At vos vnctionem habetis à Sancto illo profectā, & noſtis omnia. & v. 27 Sed vnctio quam vos accepiſtis à Deo, manet in vobis, nec neceſſe habetis vt quiſquam doceat vos &c.

12 *Ero enim propitius*) Quarta promiſſio, nempè remiſſionis peccatorum.

13 *Dum nouum dicit*) Hoc conſectarium eſt quod infert Author ex verbis Prophetæ, nempè ijs quæ habentur verſu 8. (*&* *cum domo Iuda fœdus nouum.*) Ex eo enim quod Propheta fœdus nouum dixerit fœdus hoc poſterius, infert fœdus illud prius eadem opera antiquatum fuiſſe, ac conſenuiſſe. Ex quo rurſus infert & alterum conſectarium. Quod ſi antiquatum fuit ac conſenuit, ſequitur tum propè fuiſſe vt euaneſceret. quod enim antiquatur ac ſeneſcit vergit ad interitum.

Argu-

Argumentum Capitis noni.

Hoc capite habemus primum argumentum præstantiæ, Christi Pontificis septimum, à pluribus Christi prærogatiuis sumptum, ad versum vsque 13. Quo loco digressio est ad versum vsque 24. Vbi redit ad argumentum institutum, & illas Christi prærogatiuas, quas ad finem capitis persequitur.

CAPVT IX.

1 *Habuit igitur prius* fœdus *etiam constitutos religionis ritus, & sanctuarium mundanum.*

2 *Tabernaculum enim constructum fuit: prius* quidem *in quo erant candelabrum, & mensa: & propositi panes, quod Sancta vocant.*

3 *Post medium autem velum* erat *Tabernaculum quod vocant Sancta sanctorum:*

4 *Aureum habens thuribulum, & Arcam fœderis vndique circumtectam auro: in qua vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ germinauit, & Tabulæ fœderis:*

5 *Supra hanc autem Cherubin gloriosi obumbrantes propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim.*

6 *His verò ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculum quouis* tempore *ingrediuntur Sacerdotes ritus obeuntes.*

7 *In secundum autem, semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro seipso &* pro *populi erratis.*

8 *Hoc declarante spiritu sancto, nondum pate-*

factam fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc consistente.

9 *Quod* erat *exemplar pro tempore illo præsenti, quo dona sacrificiáque offeruntur, quæ non possunt conscientia sanctificare cultorem.*

10 *In cibis duntaxat & potionibus, & diversis ablutionibus ac ritibus carnalibus, vsque ad tempus correctionis imposita.*

11 *Adueniens autem Christus Pontifex futurorum bonorum, per maius & perfectius Tabernaculum, non manu factum, id est, non huius structuræ.*

12 *Neque per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in sacrarium, æternam redemptionem nactus.*

Habuit igitur) Transit hoc loco ad Argumẽtum præstantiæ Christi septimum. Agit itaque de fœdere illo priore ac vetere: ac primùm ipsum describit ex adiunctis duobus: priori, constitutis religionis ritibus, hoc est, cõstitutionib9 de ritibus & ceremoniis: posteriori, loco vbi illi ritus peragi solebant, nempè in Sanctuario: quod mundanum ideò vocat, vt distinguat à cœlesti illo in quod ingressus est Christus: mundanum est terrestre & caducum.

2 *Tabernaculum)* Καθ' ὑστερώσιν duo illa fœderis siue Tabernaculi adiũncta explicat. Primùm itaque de Tabernaculo agit Σκηνὴ quam præcedenti versu ἅγιον vocauit. Tabernaculi est obscura quædam distributio in prius & posterius.

ſterius. Prius deſcribitur hoc verſu, primùm ex inſtrumentis ſacris, deinde ex rebus ſacris, tertiò ex nomine ſuo. *Lucerna)* Primum inſtrumentum Lucerna, λυχνία ſiue λυχνοῦχος fuit qui ad latus Sancti Meridionale collocatus eſt. *Menſa)* Secundum inſtrumentum Menſa, quæ ad latus Sancti Septentrionale collocata erat. *Et propoſiti panes)* Hæc res ſacra eſt quæ menſæ erat impoſita, videlicet, panes propoſititij, qui quidem panes diſpoſiti fuerunt ſeni, duobus ordinibus. Leuit. 14.6. *Quod ſancta)* Hoc nomen eſt prioris Tabernaculi partis.

3 *Poſt medium)* Periphraſis quædam poſterioris Tabernaculi, Dixiſſet enim, Poſterius verò Tebernaculum erat quod vocant, &c. verùm pro eo dixit poſt medium velum erat Tabernaculum quod vocant, &c. ponens pro Tabernaculo poſteriori Tabernaculum ſitum poſt medium velum. Medium dicit velum reſpectu primi, quo ſanctum diſtinguebatur ab atrio populi. Vide Exod. 26.33.36. Deſcribitur Tabernaculum poſterius, primùm à nomine ſuo, vocant enim illud Sancta ſanctorum.

4 *Aureum habens)* Secunda pars deſcriptionis, ab inſtrumentis ſacris duobus, quorum primum erat thuribulum, altare ſuffitus, quod extra velum coram arca poſitum fuiſſe videtur. Exod. 30.6. & deinceps. Nam illic expreſſè dicitur thymaterium ponendum eſſe ante velum: deinde præcipitur vt quotidie ſuffitus

adoleatur, id quod fieri non potuiſſet ſi intra velum fuiſſet collocatum, quippe intra quod ſemel tantùm in anno ingredi licebat. *Et arcam*) Hoc ſecundum eſt inſtrumentum ſacrum quod rurſus deſcribitur, primùm ex ornatu ſuo, tectorio aureo: deinde ex rebus ſacris, quæ in arca erant, vrna aurea habente mãna, virga Aaronis quæ germinauit, & tabulis fœderis, è quibus tabulæ fœderis, propriè loquendo, in arca ſeu intra arcam reconditæ fuerunt: Virga autem Aaronis, itemque manna in vrna reconditum coram arca, repoſita fuerunt, vt liquet ex 1. Reg. 8. 9. Exod. 16. 34. 35. Numeri 17. 25.

5 *Supra hanc autem*) Deſcripta jam eſt arca ab ijs quæ dicta ſunt fuiſſe in ipſa arca nempè vrna &c. Nunc deſcribitur ab ijs quæ dicuntur fuiſſe ſupra arcam, nempe Cherubinis qui operculo arcæ in duabus oris è regione inſiſtentes, alis ad ſe inuicem conuerſis operculum obumbrabant, inter quas alas gloria Iehouæ, id eſt, Iehouah glorioſus reſidebat, & conſulentibus reſponſa dabat. Vide Exod. 25. 18. & deinceps 2. Reg. 6. 27. *Glorioſi*) Deſcriptio eſt Cherubinorum. primùm ab adjuncta gloria, deindè ab officio: propitiatorium erat operculum arcæ. *De quibus.*) Reijcit ab hoc loco & tempore accuratiorem ſingulorum iſtorum explicationem. *His autem ita*) Hactenus de Sanctuario mundano ſiue Tabernaculo,

naculo, h. e. de loco, in quo ritus peragi solebant. Nunc de ipsis ritibus, h. e. de altero prioris fœderis adjuncto agitur. His verbis transitio quædam est, quasi dicat, atque hæc hactenus quæ ad Tabernaculum pertinent à nobis ita ordinata sunt & disposita. Nunc dicendum est secundo loco de ritibus, qui peragi solebãt in Tabernaculo.

6 *In prius quidem*) Primo loco agit de ritibus, qui peragebantur in Tabernaculo priori siue sancto: vbi hæc tria habes. Primùm sunt personæ quæ ingrediebantur prius Tabernaculum & ritus obibant: Personæ erant Sacerdotes in genere, tam princeps sacerdotum, quàm sacerdotum vulgus. Deindè mentio fit temporis quo ingrediebantur, & obibant ritus sacerdotes. Tempus est in genere quodcunque & quotidianum. Tertiò habes de ritibus. Ritus erant in genere quicunque, h. e. oblationes omnis generis & preces. Atque ideò vtitur generali verbo rituum, eo significans ritus cujuscunque generis.

7 *In secundum autem*) Hîc agit de ritibus qui peragebantur in secundo Tabernaculo, siue Sancto sanctorum, vbi primùm habes de persona, quæ ritus peragebat, nempe Pontifice solo: deindè habes de tempore quo ingrediebatur in Sanctum sanctorum, & peragebat ritus: tempus est vnum tantùm, & vnus dies anni cujusque: tertiò habes de ipso ritu qui per-

ragebatur semel quotannis, à Pontifice solo: Ritus erat specialis, nempe oblatio sanguinis, subaudi vituli & hirci, in peluim excepti. Vide Leuit. 16. 2. & deinceps. Quartò habes ritus siue oblationis finem ac vsum: erat autem oblatio sanguinis, primùm pro ipso Pontifice: pro se enim offerebat sanguinem vituli: deinde pro peccatis populi, pro quibus erat oblatio sanguinis hirci.

8 *Hoc declarante)* Sequitur expositio ritus huius specialis, quem obibat solus Pontifex, semel duntaxat quotannis, ídque non solùm pro populi peccatis, sed etiam pro suis. Expositionem hanc confirmat à Spiritus sancti testimonio. Nam idem ille Spiritus qui ritus instituit, idem, inquam, rituum à se institutorum, & circumstantiarum omnium quæ cum ritibus coniunctæ sunt, interpres est & expositor. Expositio autem & declaratio proximi ritus, & circumstantiarum eius est, quòd priore Tabernaculo adhuc consistente; in quo ritus proximus aliísque peragebantur, nondum patefacta fuerit via ad Sacrarium. Id quod indicabatur, partim ex persona solius Pontificis, cui, aliis omnibus exclusis, soli permissum fuerat vt ingrederetur Sanctum sanctorum, in eoque obiret hunc oblationis ritum: partim ex tempore, quod vnicum erat tantùm in vno anno: partim ex ipsa oblatione, quæ fuit sanguinis tantùm typici: partim denique ex oblationis

fine,

fine, qui erat, vt oblatio fieret,non tantùm pro populi peccatis, verùm etiam pro peccatis Pontificis ipsius. Hæc omnia indicabant nondum patefactam fuisse viam ad Sacrarium,nempè verum,quod cœlum est.

9 *Quod erat*) Occupatio: dici potuit:Quis igitur erat vsus prioris illius Tabernaculi?Respōdet Tabernaculum illud prius fuisse παραβολὴν,similitudinem, hoc est,exemplar seu typum,videlicet alterius Tabernaculi, quod nimirum est ipsumChristi corpus.Atque hoc primum est quo extenuat Tabernaculum illud vetus: alterum est à tēpore cui inseruiebat.Tempus erat illud præsens, non quod futurum erat in aduentu Christi. Tertium quo extenuat illud vetus Tabernaculum,est à donis & sacrificiis quæ in eo offerebantur, pro tempore illo præsenti:eiusmodi autem erant ea,quæ non poterant conscientia sanctificare cultorem, h.e.abolere malam conscientiam, quæ est peccatorum commissorum.

10 *In cibis*) Probat illa dona sacrificiáque, quæ in Tabernaculo offerebantur, non potuisse sanctificare conscientia cultorē, à natura ipsa,& genere earum rerum, quæ donabantur & sacrificabantur: Erant autem carnales res & externæ, vtpotè cibi, potiones, diuersæ ablutiones, ac omninò ritus huiusmodi. *Vsque ad tempus*) Altera ratio est, cur non poterant sanctificare conscientia culto-

rem:quia vt erant carnalia tantùm, ita erant temporaria tantùm,imposita (subaudi) oneris instar , vsque ad tempus correctionis, hoc est, tempus aduentus Christi,in quo hęc omnia erant corrigenda,hoc est, aboléda, ingrediente nimirùm in locum typorum & vmbrarum ipso corpore,quod est Christus.

11 *Adueniens autem*)Hîc reuertitur ad institutam comparationem noui Pontificis cũ veteri illo.Propositio fuit v.7.de veteri Pontifice, hîc assumptio est de nouo. In hanc formá redigitur argumentatio. Vetus Pontifex semel quotannis solus,idq; non sine sanguine , qué offerebat etiam pro suis peccatis, in sacrariũ terrestre ingrediebatur. At Christus Pōtifex, nimirùm futurorũ bonorũ,in aduētu suo,per maius Tabernaculũ , & per sanguiné proprium,ingressus est semel in sacrarium cœleste, eóq; facto nactus est nobis Redéptionem æterná. Sequitur ergo Christum præstantioré esse Pontificem illo veteri. Argumentum est excellentiæ siue præstantiæ Christi septimũ. Sumptum est à multis prærogatiuis , quibus Christus veterem illum Pōtificem exuperat. *Pontifex futurorum*) Non simpliciter Pontificem nominat,sed addit bona illa,siue benedictiones spirituales,quarum est Pontifex , h.e. quas Pontificatu suo nobis acquirit. Hoc adiectum est ad maiorem Pontificatus Christi commendationem: futura bona vocat , quia

tum

um futura erant, cùm erat vetus Pontifex, quasi dicat, bonorum quæ non erant præsentia tum quum erat vetus Pontifex, sed tantùm futura: Cœperunt autem esse postquàm iam aduenit Christus Pontifex. *Per maius*) Prima prærogatiua Christi Pontificis. Ingressus est per maius & perfectius Tabernaculum, quàm fuit illud vetus per quod ingressus est Pontifex vetus. *Non manufactum*) Hæc verba rationem continent, cur maius & perfectius vocatum sit hoc Tabernaculum. Est autem ab ejus structura, siue à modo ac ratione, qua factum & exstructum est. Non est factum manu, subaudi hominum, h. e. vlla hominum opera, sed factum est manu & operatione ipsius Dei, per Spiritum suum sanctum: intelligit autem Christi corpus siue humanam naturam.

12 *Neque per sanguinem*) Hæc secunda prærogatiua est Christi Pontificis, qua excellit veterem. Cernitur autem hæc prærogatiua in sacrificio quod Christus obtulit. *Semel*) Tertia est prærogatiua. Vetus Pontifex semel quotannis ingressus est Sanctum sanctorum. At Christus semel tantùm omninò ingressus est cœlum. *In sacrarium*) Quarta prærogatiua à loco in quem ingressus est Christus, sacrario cœlesti, quod κατ' ἐξοχὴν hoc loco (vt etiam suprà versu 8.) simpliciter sacrarium vocatum est. *Æternam*) Hæc quinta est prærogatiua Vetus Pontifex sua oblatione non potuit san-

ctificare conſcientia cultorem. At Chriſtus ſuo ſacrificio æternam redemptionem eſt nactus.

13 *Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aſpergens inquinatos, ſanctificat ad carnis puritatem?*

14 *Quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternum ſeipſum obtulit inculpatum Deo, purgabit conſcientiam veſtram à mortuis operibus, ad ſeruiendum Deo viuo.*

15 *Itaque ob id noui Fœderis Mediator eſt, vt morte intercedente ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant ſub priore Teſtamento, qui vocati erant, promiſſam æternam hæreditatem acciperent.*

16 *Nam vbi Teſtamentum eſt, mors intercedat neceſſe eſt teſtatoris.*

17 *Teſtamentum enim in mortuis ratum eſt: quandoquidem nondum valet quum viuit teſtator.*

18 *Vnde ne prius quidem illud abſque ſanguine dedicatum fuit.*

19 *Quum enim Moſes omnia mandata ſecundum Legem recitaſſet toti populo, ſumpto ſanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyſſopo, ſimul & ipſum librum & totum populum aſperſit.*

20 *Dicens Hic eſt ſanguis Teſtamenti quod mandauit vobis Deus.*

21 *Inſuper autem & Tabernaculum, & omnia vaſa ſacrorum ſanguine ſimiliter aſperſit.*

22 *Et*

22 *Et omnia ferè secundùm Legem sanguine purificantur: & absque sanguinis effusione non fit remißio.*

23 *Itaque necesse fuit exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificari, ipsa verò cœlestia potioribus quàm hæ sunt victimis.*

Nam si sanguis.) Digressio est à præsenti instituto, in quo probat proximam Christi Pontificis prærogatiuam. Argumentum sumptum est à minori comparatione efficaciæ sanguinis taurorum, & hircorum &c. ad sanctificandum exteriùs carnem, & efficaciæ sanguinis Christi, ad purgandam interiùs conscientiam. Argumenti forma est. Si sanguis taurorum & hircorum &c. sanctificat ad carnis puritatem, quantò magis sanguis Christi &c. purgabit conscientiam &c. At primum, Ergo secundum. *Sanguis taurorum)* Vide Leuit. 16. *Cinis Iuuencæ)* Vide Numer. 19. vers. 4. & deinceps: vbi leges cinerem Iuuencæ combustæ, aqua mistum fuisse, eaque aqua inquinatos fuisse aspersos. *Ad carnem)* Hìc seorsim capit vmbras à rebus ipsis adumbratis.

14 *Quantò magis)* Apodosis comparationis. *Qui per Spiritum)* Hìc duo argumenta inseruntur, quibus probat efficaciam sanguinis Christi ad purgandas conscientias. Primum argumentum est à principali offerente illum sanguinem, nempè Spiritu æterno, hoc

eſt, æterna Chriſti Deitate, quæ in offerendo Chriſtum primas habuit partes. Chriſtus quidem Sacerdos fuit, ſeſeque obtulit, fateor, vt Deus & homo, verùm Deitatis primæ erant partes. *Inculpatum Deo*) Hoc alterum argumentum eſt, à ſanctitate humanæ naturæ, quæ à Deitate oblata eſt Deo. Oblatus quidem eſt totus Chriſtus Deus & homo. verùm humanæ naturæ propriè & præcipuè oblatio eſt facta. Quemadmodum natura quæ obtulit diuina fuit præcipuè ac propriè. *Purgabit*) Purgare conſcientiam, hoc loco eſt abolere peccata quæ malam efficiunt conſcientiam. *A mortuis*) Hic eſt quaſi terminus à quo procedit purgatio, opera nimirùm mortua, hoc eſt, peccata: quæ ideo mortua dicuntur, quod mortem peccantis gignant. Nam finis & ſtipendia peccati mors. Rom. 6. 21. 23. *Ad ſeruiendum*) Hic terminus eſt ad quem procedit purgatio, nempè opera viua & bona quæ poſita ſunt in eo vt ſeruiatur Deo viuo. Deus ideo viuus dicitur, non tantùm quia ipſe viuit, verùm etiam quia eos qui ipſi ſeruiunt viuificat, quemadmodum peccata morte afficiunt ſeruos ſuos.

25 *Itaque ob id*) Malim retinere propriam ſignificationem particulæ ϰ὚ vt legatur, Et, vel, atque ob id. Habetur enim hoc verſu alterum argumentum, quo probat Chriſtum Pontificem nactum nobis æternam redemptionem.

Sum-

Sumptum eſt à fine cur ſit Chriſtus Mediator noui fœderis ſiue Teſtamenti. Finis eſt, vt accipiamus promiſſam illam æternam hæreditatem, h.e. vt nos in æternum redimat. Media per quæ hæreditas iſta à Mediatore fœderis ad nos peruenit, hæc ſunt. Primùm intercedit mors Mediatoris ſiue ſponſoris. Deinde ſequitur vocatio efficax: hanc excipit redemptio præuaricationum, h.e. remiſſio peccatorum. Remiſſionem peccatorum denique ſequitur hæreditas, ſiue glorificatio. *Quæ fuerant*) Remiſſionem peculiariter tribuit peccatis quæ commiſſa erant ſub veteri Teſtamento, ea re ſignificans, non fuiſſe eam veteris Teſtamenti efficaciam ad ea abolenda: verùm toto veteris Teſtamenti tempore Deum ea præterijſſe & toleraſſe, aduentu autem Chriſti & noui Teſtamenti, quod ad remiſſionem peccatorum efficax eſt, iam ea planè remiſiſſe & aboleuiſſe. Vide Rom.3.25.26. *Promiſsionem*) h.e. hæreditatem promiſſam. Sic promiſſionis nomen accipit Apoſtolus Rom.4.13.

16 *Nam vbi Teſtamentum*) Probat non niſi morte intercedente, Chriſtum Mediatorem eſſe noui fœderis ſeu Teſtamenti. Argumentum eſt à natura Teſtamenti, quæ neceſſariò poſtulat Teſtatoris mortem intercedentem, ſiue argumentum eſt à neceſſario Teſtamenti adiuncto, quod eſt intercedens mors Teſtatoris. Sequitur ergo ad hoc vt ſit Chriſtus Me-

diator noui Teſtamenti, ſiue quod idem eſt, nouum teſtamentum ſit Chriſti Teſtamentum, neceſſe eſſe vt Chriſti mors intercedat.

17 *Teſtamentum enim*) Probat mortem intercedentem neceſſarium eſſe Teſtamenti adiunctum, ab effecto quodam mortis, quod in eo cernitur, vt ratum faciat Teſtamentum, in hanc formam. Mors teſtatoris eſt quæ ratum facit teſtamentum. Ergo vbi teſtamentum, ibi mors intercedat neceſſe eſt: alioqui enim ſine morte teſtatoris ratum eſſe teſtamentum non poteſt. *Quandoquidem*) Probat hoc mortis Teſtatoris effectum, à contrario vitæ teſtatoris effecto. Teſtator dum viuit non valet neq; ratum eſt eius Teſtamentum. Ergo mortuo demùm teſtatore valet, & ratum eſt eius Teſtamentum.

18 *Vnde ne prius*) Hoc alterum argumentum eſt, quo probat, non niſi intercedente morte Chriſtum eſſe Mediatorem noui fœderis, ſiue Teſtamenti Sumptum eſt à ſimilitudine veteris Teſtamenti, quod & ipſum Deo non eſt dedicatum abſque ſanguine. Quamobrem nouum etiam Teſtamentum neceſſariò poſtulat ſanguinem Mediatoris.

19 *Cùm enim*) Probat ex effectis aliquot Moſis depromptis ex libro Exod. 24. vetus Teſtamentum abſque ſanguine dedicatũ, & Deo conſecratum, non fuiſſe. Primum Moſis effectum fuit, quo ſumpto ſanguine vitulorum & hirco-

hircorum &c.ſimul & librum, & totum populum aſperſit. Hoc effectum Moſis circumſcribitur ſuo tempore, nempè poſtquàm Moſes omnia mandata &c.Mandata ſecundùm legem intelligit, mandata illa quæ in lege Dei erant comprehenſa. *Cum aqua*) Harum rerum non quidem fit expreſſa mentio Exo. 24. vnde hæc recitantur, verùm iſtas tanquam ordinariè adhibitas tum quoque fuiſſe,colligitur ex alijs locis,vbi iſta diſertè præcipiuntur. *Librum*) nempè fœderis. *Totum populum*) Id eſt, duodecim ſtatuas,quas illic erexerat ad repræſentandum duodecim Tribus Iſraelis. Quemadmodum per altare repræſentabatur Deus fœdus cum illis contrahens.

20 *Dicens hic eſt*) Hoc eſt verbum cum ſigno conjunctum, quo ſignum ſiue ritus externus explicatus eſt à Moſe. In Sacramẽto enim duo ſunt, ſignum viſibile & verbum audibile. *Hic eſt ſanguis*) Senſus eſt, hic ſanguis quem habeo in crateribus, eſt ſanguis Teſtamenti. Explicat enim Moſes vſum illius ſanguinis quẽ habebat in crateribus,populum quoque aſpergebat.

21 *Inſuper autem*) Pergit in effectis Moſis.Vt librum & populum totũ, ſic Tabernaculum & omnia vaſa ſacri miniſterij ſanguine aſperſit.

22 *Et omnia*) Inductionis compendium eſt. *Secundùm legem*) id eſt, legalia, ſiue ad legem pertinentia, h. e. ad vetus teſtamentum, quod hîc Lex appellatur. *Et abſque*) Vt proximè do-

cuit ipſum vetus Teſtamentum non fuiſſe conſecratum Deo ſine ſanguine; ita hîc docet vetus Teſtamentum impletum non fuiſſe abſque ſanguinis effuſione. Implebatur autem vetus Teſtamentum, cùm peccata populi remiſſa fuerunt, quorum in ipſo fœdere remiſſio erat promiſſa. Ergo vt fœdus ipſum non erat ictum ſine ſanguine, ita neque impletum erat ſine ſanguine. Sic res ſe habet in nouo fœdere, in quo, & propter ſanguinem Chriſti paciſcitur nobiſcum Deus nouum fœdus, & propter eundem illum ſanguinem fœdus illud ictum implet & exequitur in nobis juſtificandis & ſeruandis.

23 *Itaque neceſſe)* Concludit neceſſitatem mortis Mediatoris noui fœderis, quam probandam ſuſcepit verſ. 16. Concluſio illuſtrata eſt per diſſimilitudinem vmbrarum, & figurarum, ac ſi dixiſſet: Quamobrem vt neceſſe fuit vmbras rerum cœleſtium purificari & dedicari rebus iſtiuſmodi carnalibus, vt ſanguine vitulorum & hircorum: ita neceſſe fuit res ipſas cœleſtes in nouo fœdere purificari ſanguine Mediatoris Chriſti. Victimas appellat quũ tamen vna fuerit Chriſti victima, fortaſſis propter vnius illius victimæ multiplicem vſum, in purgandis multis rebus cœleſtibus & ſpiritualibus.

24 *Non enim in manufactum ſacrarium ingreſſus eſt Chriſtus, quod ſit exẽplar vero* ſacrario *reſpon-*

respondens, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

25 *Neque vt sæpè offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno.*

26 *(Alioquin oportuisset eum sæpè passum fuisse à condito mundo) sed nunc semel in consummatione seculorum, ad abolendum peccatum, per immolationem suiipsius patefactus est.*

27 *Et sicut illud statutum est hominibus vt semel moriantur, postea verò iudicium.*

28 *Ita & Christus semel oblatus vt multorum peccata tolleret, altera vice absque peccato conspicietur ijs qui ipsum expectant ad salutem.*

Non enim in) Hactenus digressio fuit. Nunc reuertitur ad institutam comparationem Pontificis Christi, & veteris Pontificis: & ad prærogatiuas illas Christi Pontificis, de quibus versibus 11. & 12. Occasio arrepta est ex proximis verbis, quibus dixit Christum potiorem esse victimam omnibus victimis illis Legalibus. Hinc de præstantia Christi Pontificis agit. Primò autem repetit prærogatiuam illam quæ fuit suprà ver. 12. eaque eum præfert veteri Pontifici. Vetus Pontifex ingressus est sacrarium manufactum, quod exemplar duntaxat fuit vero sacrario respondens. At Christus nouus Pontifex, non ingressus est in manufactum sacrarium &c. sed in ipsum cœlum &c. *Vt appareat)* Ingressus Christi in cœlum à fine suo

commendatur, qui eſt vt apud Deum interpellet pro nobis. Rom. 8. 38. 1. Ioan. 2. 1.

25 *Neque vt ſæpe)* Hoc verſu habes repetitam ſecundam & tertiam prærogatiuam: de quibus ſuprà verſu 12. quibus ipſis ſuperat veterem illum Pontificem. Vetus Pontifex ingreſſus eſt in Sacrarium cum ſanguine alieno. At Chriſtus ſemetipſum obtulit. Vetus Pontifex ſæpe obtulit, nempè quotannis. At Chriſtus, non ſæpe, ſed ſemel tantùm obtulit.

26 *Alioqui oportuiſſet)* Probat Chriſto non ſæpe fuiſſe offerendum ſemetipſum, ab abſurdo, eoque duplici. Primùm eſt quia ſi oportuiſſet eum ſæpe ſe offerre, oportuiſſet eum non modò ſæpe paſſum eſſe, ſed etiam ſæpe paſſum eſſe à condito mundo: In hanc formam. Si oportuiſſet Chriſtum ſæpe offerre ſemetipſum, oportuiſſet eum ſæpe paſſum & mortuum fuiſſe à condito mundo: At hoc eſt abſurdum. Ergo &c. Sequela propoſitionis ſic oſtenditur Primùm quia offerri Chriſtum, eſt pati [illegible]m ac mori. Deinde quia ſi vnica Chriſti ob[illegible]o ſemel facta ſuo tempore non ſufficiat ad [illegible]litionem omnium peccatorum inde à con[illegible] mundo, præteritorum, præſentium, & fu[illegible]rum, ſed oportuiſſet eum ſæpe offerri, [illegible]ofectò initium mortis ipſius petendum fuiſſet à condito mundo, quo nimirum tempore cœpit peccatum. Nam ſi ſæpe fieri debeat oblatio pro peccato, certè neceſſe eſt incipiat oblatio

latio

latio, quo tempore primùm peccatum cœpit & commissum est. *Sed nunc*) Correctio quædam est, qua pronunciat Christum, non sæpe, sed semel passum esse, non à condito mũdo passum, sed in consummatione seculorum, h. e postquam venit plenum illud tempus, à Patre scilicet constitutum. Gal. 4. 4. *Ad abolendum*) Hic finis cur Christus semel sit passus tantùm, idque in consummatione seculorum. Est autem ad abolendum peccatum, in genere omnium temporum, præteriti, præsentis, futuri.

27 *Et sicut*) Vt videtur occurrit scandalo passionis Christi, ex eo quod oblationem istã semel factam ingens Christi gloria consecuta sit, ostendens secunda vice absq; peccato conspiciendum esse. i. cum gloria, vtpote gloriosũ mundi Iudicem. Illustratur hæc sententia similitudine sumpta ab hominibus, quorum mortẽ non iteratam, sed semel factam, idq; ex Dei instituto, sequitur iudicium. Generale illud iudicium videtur intelligere in quo Iesus Christus futurus est Iudex. Sic & Christus, post oblationem ipsius factam, conspicietur gloriosus ille Iudex, ad salutẽ ipsorum qui illum expectant ad judicium illud venturum. *Multorũ peccata*) Innuit efficaciam vnicæ oblationis Christi semel factæ. Nam vnica illa oblatio efficax est ad tollenda, non vnius tantùm, sed multorum peccata. *Absque peccato*) Nempè quod ipsi, cùm oblatus est in cruce, imputatum est. Nam

qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum factus est, vt nos efficeremur Iustitia Dei in eo. 2.Cor.5.21. Peccato imputato dicitur Christus mortuus fuisse semel.

Argumentum Capitis decimi.

Hoc capite primùm alijs duobus argumentis ostendit Christum non sæpius offerendum, sed vnicam eius oblationem sufficere, ad vers. 19. Deinde redit ad institutam exhortationem, ad perseuerantiam in fide: eiusque argumenta duo adducit, nonum & decimum, ad vers. vsque 26. Tertio vndecimũ est exhortationis argumentum, in quo immoratur ad vers. 32. Postremo dehortatur ab Apostalia, argumẽto sumpto ab afflictionibus, quas iam antè perpessi sunt pro fide, ad finem capitis. Vbi obiter etiam inferuntur argumenta exhortationis principalis duo, duodecimum & decimumtertium.

CAPVT. X.

1 *Lex enim vmbram obtinens futurorum bonorum, non expressam formam rerum, ijs hostijs quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunquã potest accedentes sanctificare.*

2 *Alioqui desijssent offerri, propterea quòd sacrificantes, semel purgati, nullorum peccatorum ampliùs essent sibi conscij.*

3 *At in istis* fit *repetita mentio peccatorum quotannis.*

4 *Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata.*

5 *Quapro-*

5 *Quapropter ingrediens mundum, dicit Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi.*

6 *Holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti.*

7 *Tunc dixi, Ecce adsum (in capite libri scriptum est de me) Vt faciam, Deus, Voluntatem tuam.*

8 *Quum superius dixisset, Sacrificium & oblationem, & holocautomata, & hostiam pro peccato noluisti, neque approbasti (quæ iuxta Legem offeruntur)*

9 *Tunc dixit Ecce adsum Vt faciam, Deus, Voluntatem tuam. Tollit prius Vt posterius statuat.*

10 *Qua Voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel factam.*

11 *Omnis igitur Sacerdos adstat quotidiè operans, & easdem sæpiùs offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata.*

12 *Hîc Verò Vna pro peccatis oblata Victima, in perpetuum consedit ad dextram Dei.*

13 *Id quod superest expectans, donec inimici ipsius scabellum pedum eius fiant.*

14 *Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.*

15 *Testificatur autem hoc nobis, & ipse Spiritus sanctus: nam posteaquàm prædixit,*

16 *Hoc est fœdus quod paciscar cum eis post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordi-*

bus eorum, & eorum mentibus eas inscribam.

17 *Et peccatorum atque iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.*

18 *Porrò vbi est horum remissio, non* est *amplius oblatio pro peccato.*

Lex enim vmbram) Sequitur argumentum secundum, quo ostendit Christum non sæpè offerendum fuisse, sed vnicam ejus oblationem sufficere: in hanc formam. Per oblationem corporis Iesu Christi semel factam sanctificamur. Ergo non opus est sæpè semetipsum offerat. Argumentum est ab effecto vnicæ illius oblationis, nempè perfectione & sanctificatione nostri. Integer syllogismus hic est. Si vnica Christi oblatio semel facta sanctificet, non opus est vt ipse sæpiùs se offerat. At primum, Ergo secundum. Syllogismi hujus propositio non est in textu expressa: assumptio habetur posteà, vers. 10. Conclusio intelligenda relinquitur. Illustratio assumptionis à dissimili effecto sacrificiorum legaliũ præcedit ab initio capitis, ad vers. 10. Dissimilitudo hæc est, Sacrificia legalia sæpiùs oblata non sanctificant. At oblatio Christi semel facta sanctificat. Protasis dissimilitudinis de legalibus sacrificijs ostenditur pluribus argumentis. Primum habetur versu primo, à natura eorum quæ lege continentur. Sunt tantùm vmbra & rudis quædam delineatio futurorum bonorum, non autem expressa imago viuis suis coloribus depicta,

picta: Argumenti forma est. Lex tantùm vmbram obtinet, &c. Lex ergo & legalia sacrificia, quæ singulis annis continenter offeruntur à Pontifice, nunquam possunt accedentes sanctificare.

2 *Alioqui nonne*) Secundum argumentum. Si sacrificia legalia per se sanctificassent, annó desiissent offerri? Atqui non desierunt offerri: Ergo non sanctificârunt. *Propterea quòd*) Probat connexionem, facta semel bona cōscientia nō ampliùs opus est oblatione. At si sanctificassent legalia sacrificia fecissent bonā conscientiā. Ergo si sanctificassent desijssent offerri. Argumētum sumptum est à natura sanctificationis, quæ nihil aliud est, quàm conscientiæ purgatio, abolitio malæ conscientiæ, quæ est ipsa peccatorum conscientia, & effectio bonæ conscientiæ. *Qui sacrificassent*) Cultores vocat cap. 9. v. 9. vbi dicit sacrificia illa non posse sanctificare conscientia cultorem.

3 *Atqui in*) Argumentū tertium à cōiuncta siue adiuncta cū anniuersariis illis sacrificiis legalibus, omnium superiorū peccatorū mētione repetita. Quoties enim oblatio facta est, toties mentio facta est superiorum peccatorum. Sequitur ergo non habuisse sacrificia illa vim sanctificandi & abolendi peccata: si enim iam expiata erant peccata illa quorsum repetebantur, h. e. si per priora sacrificia expiata & abolita erant, quorsum cum poste-

rioribus ſacrificiis repetita eorum mentio fiebat?De his vide Leuit.16.

4 *Non enim poteſt)* Argumentum quartum ab impotentia ſanguinis taurorũ & hircorũ. Oblationes illæ legales erant ſanguinis tantùm beſtiarum. Atqui ſanguis beſtiarum non poteſt auferre peccata. Ergo oblationes illæ non poſſunt ſanctificare. Sanctificare & auferre peccata, idem ſunt hoc loco. Obſerua toto hoc loco, figuras ſiue typos ſeorſim conſiderari à rebus ipſis figuratis.

5 *Quapropter)* Ex proxima domonſtratione, qua oſtenſum eſt legalia ſacrificia nõ ſanctificare, infert ſublata eſſe ea, vt volũtas Dei de Chriſti ſacrificio ſtatueretur & poneretur: In hanc ſententiam primùm affert verba Pſalmiſtæ de Chriſto loquentis. Pſalm.40.ad verſum vſque 8. Deinde ea verba interpretatur, ad verſum 10. *Ingrediens mundum)* id eſt, Dei Filius, quo tempore homo factus eſt. *Dicit)* Introducitur à Pſalmiſta Dei Filius pronuntians ſublata eſſe à Patre ſuo ſacrificia legalia. Nã hic eſt ſenſus huius loci, ad verſum vſque ſeptimum: vt Apoſtolus ipſe interpretatur verſ. 9. quum dicit *Tollit prius.* In hanc ſententiam ſunt omnia quę dicuntur duobus his verſibus, excepto hoc quod inſeritur de corpore ipſi aptato, quibus verbis receditur à vocibus iis, quæ habentur illo Pſalmo: Nam illic habetur, (*Aures perforaſti mihi*) pro quo

hîc

hîc legitur *Corpus aptasti mihi.*) Sed sensus est planè idem. Nam vtrobique intelligitur Filium Dei formatum esse ad summum obsequium & obedientiam Patris sui. Hoc enim significatur phrasi illa, quæ habetur in Psalmo de aurium perforatione, quæ signum erat seruitutis perpetuæ. Hoc quoque ipsum significatur aptatione ista corporis, h. e. naturæ humanæ aptatæ Deitati Filij Dei, quo factum est, vt formam serui acceperit, ad hoc vt sese submitteret Patri, & obediens fieret ad mortem, mortem autem crucis. Quæ alij afferunt ad locorum duorum conciliationem, ego hîc prætereo.

7 *Tunc dixi*) His verbis habes finem, cur sublata sint sacrificia legalia: nempè vt locus esset voluntati Dei de Filio suo Christo, ipsiusque sacrificio. Hîc enim profitetur Filius promptitudinem suam ad sese offerẽdum & moriendum, ex Patris sui voluntate. *In capite*) h. e. in volumine veteris Testamenti, vel librorum Mosis, quorum volumẽ dictum est κεφαλὴ metaphoricè à specie, eò quòd cõuolutum & conplicatum libri corpus (vt libri quidem fuerunt veteres) quasi opus capitatum est. Porrò his verbis contineri videtur argumentum obedientiæ Christi quam hoc loco ipse prædicat. Argumentum est, quia sic de eo in veteri Testamento scriptum est. Sequitur ergo necessariò ipsi faciendum esse quod vult Deus Pater, vt constet Scripturæ sacræ sua veritas, &

Deus iustificetur in sermonibus suis. Rom. 3. 4.

8 *Quum superius*) Sermonem hunc Christi qui habetur Psal. 40. Apostolus exponit de abolitione sacrificiorum legalium, & constitutione obedientiæ & sacrificij Christi. Nam priora Christi verba significant (interprete Apostolo) sublata esse sacrificia legalia: posteriora verò, quibus dicit, Ecce adsum &c. significat Christi sacrificium statutum.

10 *Qua voluntate*) Hactenus fuit illustratio assumptionis syllogismi, qui huius loci est, à dissimilitudine legalium sacrificiorum. Nunc autem habetur ipsa assumptio, siue dissimilitudinis apodosis. Nam dissimilitudinis membra hæc sunt. Legalia sacrificia sæpiùs oblata non sanctificant, Christi verò oblatio semel facta sanctificat. Notandum quod sanctificationis hoc effectum tribuat primùm voluntati Dei, tanquam caussæ, deindè oblationi corporis Christi, quia oblatio corporis Christi fuit ex Dei voluntate. Iure igitur effectum oblationis Christi adscribitur Dei Patris voluntati, vt ipsi cum Filio suo sit gloria sanctificationis nostræ.

11 *Omnis igitur Sacerdos*) Hîc repetit integram dissimilitudinem: Protasis dissimilitudinis de hostijs legalibus habetur hoc versu 11. Apodosis verò tribus sequentibus. *Quæ nunquam*) Hoc idem est cum eo quod dixit vers. 1. Nunquam possunt sanctificare seu perficere.

cere. Nam perfectionis quæ effectum est oblationis Christi, pars quædam est peccati abolitio, siue remissio. In hac itaque parte totum intelligitur.

12 *Hîc verò*) Apodosis dissimilitudinis quæ syllogismi assumptio est. *Sedet ad dexteram*) Iusta dissimilitudo postulabat vt diceretur, Christus vnica pro peccatis victima oblata, in perpetuum durante, sanctificat nos: verùm pro sanctificatione posuit sessionem Christi ad dexteram Patris, quæ sanctificationis nostri consequens est, & necessariò eam antegredientem præsupponit. Nam tum demùm cœpit Christus sedere ad dexteram Dei, & gloriam suam adeptus est, quum victima sua semel oblata, suos sanctificasset ac perfecisset. Vnde posteà versu 14. sessionis huius ad dexteram Dei rationem reddit ex eo quod vnica sui oblatione suos sanctificarit.

13 *Id quod superest*) Hæc verba innuunt nondùm esse perfectam & completam Christi, etiam sedentis ad dexteram Patris, gloriam. Nam Christus ad dexteram Patris sedens, expectat donec inimici ipsius scabellum pedum eius fiant. Confer hunc locum cum eo qui est 1. Corinth. 15. 24. 25. 26. *Consecrauit in*) Sensus est: Perfecit atque absoluit eos, qui sanctificantur: quo significat perfectionem hanc positam in sanctificatione.

15 *Testificatur autem*) Sequitur argumentum

tertium, quo ostendit Christi oblationem illam semel factam sufficere. Argumentum est ab effecto illius oblationis, peccatorum remissione & oblatione, quæ pars quędam est perfectionis, qua pro argumento vsus est proximè. Nam perfectionis nomen (vt mihi videtur) comprehendit in se omnia simul beneficia, quæ Christus morte sua nobis promeritus est, in quibus censetur peccatorum remissio. Syllogismus est. Vbi est peccatorum remissio, non est ampliùs oblatio pro peccato. Atqui ex vnica Christi oblatione est peccatorum remissio. Ergo non est ampliùs oblatio Christi, siue sufficit vnica illa oblatio. Assumptionem confirmat testimonio Spiritus sancti loquentis Ierem. 31. 33. Primùm præfatur Spiritum sanctum hoc nobis testificari. Deinde testimonium Spiritus in medium adducit, in quo testimonio promissio facta est remissionis peccatorũ omnium. Peccatorum ista remissio promissa intelligenda est futura in sanguine Christi, qui noui fœderis Mediator est. Vide quæ de hoc testimonio diximus suprà. cap. 8. vers. 8. & deinceps

18 *Porrò vbi)* Syllogismi propositio.

19 *Quum igitur, fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,*

20 *Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam per velum, hoc est, per carnem suam:*

21 Quumque habeamus *Sacerdotem magnũ, præfectum domui Dei.*

22 *Ac-*

22 *Accedamus cum vero corde, & certa persuasione fidei, puris cordibus à conscientia mala.*

23 *Et abluto corpore aqua pura, teneamus confeßionem spei non vacillantem:) fidelis enim* est *qui promisit.)*

24 *Et obseruemus alij alios, vt nos acuamus ad charitatem & bona opera.*

25 *Non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos* est *quibusdam, sed adhortantes* alij alios, *idque eo magis quod videtis illum diem appropinquare.*

Quum igitur, fratres,) Hactenus de Pontificatu Christi, inde à principio capitis ad hunc vsque locum. Nunc redit ad institutam exhortationem, qua ad perseuerantiam in fide adhortatur. Hîc itaque habemus exhortationis argumentum nonum, quod sumptum est à libertate ingrediendi sacrarium cœleste: in hanc formam. Quam habemus libertatem ingrediendi sacrarium, accedamus cum vero corde &c. At habemus libertatem ingrediendi sacrarium. Ergo accedamus. *Per sanguinem*) Libertatem hanc ingrediendi sacrarium explicat, ex caussa efficiente meritoria, siue pretio quo redempta est; nempè Christi sanguine.

20 *Ea via*) Libertatem ingrediendi explicat deindè à via per quam ingredimur Sacrarium cœleste. Viam hanc describit, primùm ex eo quod dedicata sit à Christo & consecrata. Deindè ex eo quod recens sit. Tertiò ex eo quod

viua ſit. Quartò viam ipſam expreſſè nominat, vocatque velum, h.e. vt ipſe exponit carnem Chriſti, quam velum vocat per alluſionem ad velum quod prætendebatur Arcæ Dei, quæ collocabatur in Sancto ſanctorum. Sic enim naturæ humanæ velum prætenditur Deitati Chriſti, cuius typus erat arca fœderis.

21 *Quumque habeamus*) Hoc exhortationis argumentum eſt decimum, à præfecto domus Dei, ſiue ſacrarij in quod ingrediendum eſt. Is autem eſt idem ille Pontifex magnus, de quo hactenus. Cùm igitur & aditus pateat ad ſacrarium cœleſte, & Pontifex noſter ſit præfectus domui Dei, ſiue ſacrario, quid vetat quo minùs ingrediamur & accedamus? De Chriſti præfectura in domo Dei, vide ſuprà 6.3. At Chriſtus vt Filius domui ſuæ præeſt.

22 *Accedamus*) Hæc altera eſt pars propoſitionis conſequentiæ, quæ incepta eſt à verſ. 19. Continet autem plures in ſe partes, ſiue membra plura, quorum primum habetur hoc verſu. Eſt autem opus fidei, quod cernitur in accedendo ad ſacrarium, ſiue in ingrediendo Sacrarium cœleſte. In accedendo tria requirit. Primum cor verum, h. e. ſinceritatem cordis, quod Paulus cor purum vocat. 1. Timoth. 1. 5. Secundum eſt πληροφορία fidei, quam eodē ſenſu illo loco Paulus fidem ἀνυπόκριτον appellat. Tertium eſt purificatio cordium à conſcientia mala, quam Paulus illo loco bonam conſcientiam

ſtiam nuncupat. His igitur tribus modis oportet affectum eſſe ejus animum, qui accedit ad ſacrarium illud cœleſte.

23 *Et abluto corpore)* Secundum membrum eſt poſterioris partis propoſitionis conſequentiæ, de qua diximus. Eſt autem perſeuerantia in opere ſpei. Opus ſpei eſt confeſſio non vacillans, h.e. conſtans confeſſio quæ ſpei tribuitur, quia ſpes vitæ æternæ facit vt confiteamur Chriſtum coram mundo. Gloriamur ſub ſpe gloriæ Dei. Rom. 5. 2. In tenenda confeſſione ſpei requirit corpus ablutum aqua pura, h.e. ſanctificationem hominis, quam adumbrat per legales & externas ablutiones ſordium corporis. Aquam puram intelligit Spititum Dei ſanctum, cujus typus quidem erat aqua illa legalis, & cujus ſymbolum eſt aqua Sacramenti Baptiſſimi. *Fidelis enim)* Rationem perſeuerantiæ in confeſſione ſpei inſerit, à natura, hoc eſt, veritate ſiue fidelitate Dei promittentis. Deus qui promiſit natura ſua verax eſt & immutabilis. Ergo perſeueremus in confeſſione ſpei gloriæ illius quam promiſit Deus.

24 *Et obſeruemus)* Hoc tertium eſt membrum propoſitionis, eſt autem charitatis opus poſitum in obſeruatione noſtri mutua. *Vt nos acuamus)* Obſeruationem quam dixit, in eo ponit, vt alij alios viciſſim acuamus ad charitatem, & charitatis opus.

25 *Non deserentes)* Quartum est propositionis membrum, ad quod quarto loco adhortatur. Cõtinet exercitium pietatis, quod cernitur in celebrandis sacris cœtibus & coïtionibus Sanctorum, quas hîc ἐπισυναγωγὰς nomine intelligit. Primùm dehortatur à desertione Ecclesiasticorum cœtuum: deinde adhortatur ad eorum celebrationem, quam intelligit, cùm dicit adhortantes alij alios, h. e. in vnum coeuntes, vt adhortationes, instructiones, consolationes, & cætera hujusmodi officia, in Ecclesia Dei habeantur. *Sicuti)* Obiter reprehendit nonnullos, qui cœtus sacros non frequentabant. *Idque eo magis)* Exhortationis hujus argumentum, à propinquitate vltimi illius diei, cujus testem appellat ipsorum conscientiam (videtis) inquit, h. e. hujus rei ipsi estis conscij

26 *Nam si vltrò peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua est hostia.*

27 *Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus est aduersarios.*

28 *Qui contempserit Mosis Legem absque misericordia ex duorum aut triũ testimonio moritur.*

29 *Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus censebitur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem fœderis, per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?*

30 *Noui-*

30 *Nouimus enim eum qui dixit, Meum est vlcisci, ego rependam, dicit Dominus. Et rursum, Dominus iudicabit populum suum.*

31 *Horrendum est incidere in manus Dei viui.*

Non si vltrò) Argumentum superiorum exhortationum, à pœna Apostasiæ & defectionis: quasi dicat, si non perstiterimus in fide, in spe, in charitate &c. sed post acceptam veritatis cognitionem vltrò peccauerimus, non adhuc &c. *Vltrò peccauerimus)* His verbis habetur descriptio quædam Apostasiæ, siue defectionis, siue peccati in Spiritum sanctum. Primùm est peccatum, deindè est peccatum in veritatem ipsam, h. e. in Euangelium Christi: Nam qui peccat in Spiritum sanctum, oppugnat ipsum Euangelium. Tertiò est peccatum in veritatem Euangelij agnitam: Nam qui peccat in Spiritum sanctum, non ex ignorantia, sed ex scientia, & contra conscientiam suam peccat. Quartò peccatum est quod vltrò admittitur, & sponte, hoc est, ex malitioso animi proposito. Nam qui peccat in Spiritum sanctum non ex infirmitate peccat, sed ex malitia & pertinacia animi. *Post acceptam)* hoc est, postquam semel fuerit illustratus, gustaueritque donum cœleste. Heb. 6. 4. & deinceps. *Non adhuc)* id est, nullum est sacrificium reliquum, quo expietur ejus peccatum: quòd si enim esset, illud esset vel Christi sacrificium, vel alterius cujusdam noui Mediatoris. Sed Christi

ſacrificium non eſt: nam poſtquàm ſemel admiſſum eſt hoc peccatum, quod vocatur in Spiritum ſanctum, quo conculcatur Dei Filius, profanatur ſanguis fœderis, & Spiritus gratiæ contumelia afficitur. Iam Chriſti ſacrificium ad eum qui ſic peccauit, non amplius pertinet, & qui ſic peccauit, amittit prorſus jus omne in Chriſti ſacrificium. Ergo non eſt Chriſti ſacrificium quo expiatur hujuſmodi peccatum. Non eſt alterius cujuſquam noui Mediatoris ſacrificium, quo expiatur hoc peccatum: Nam nouus aliquis Mediator dari non poteſt, vt neque nouum fœdus gratiæ. Sequitur ergo nullum pro peccato hoc reliquum eſſe ſacrificium. Heb. 6. 6. pro eo quod hìc dicitur, non adhuc pro peccatis &c. habet fieri non poſſe vt denuò renouentur per reſipiſcentiam.

27 *Sed horrenda)* Hoc altera pars pœnæ eſt. Nam prima fuit, quòd nulla ſit peccati remiſſio: hæc ſecunda eſt, expectatio Iudicij futuri. Hanc horrendam vocat, quia vel ipſa expectatio inferorum horrorem incutit. Porrò horrenda expectatio hoc loco nihil aliud videtur eſſe, quàm metus qui ſpei opponitur. Nam vt ſpes eſt futuri boni, ita metus eſt futuri mali. *Et ignis)* Hæc ſpecies pœnæ eſt futuræ ſiue judicij, nempè abſumptio per ignis feruorem. *Qui deuoraturus)* Deſcriptio quædam eſt feruoris ignis quem dixit, ab effectu ſuo, qui eſt in deuorandis aduerſarijs, hoc eſt, ijs qui Deo tan-

quam

quam hosti bellum indicunt, & elata manu peccant.

28 *Qui contempserit)* Pœnam hanc quam dixit confirmat ex minori exemplo ejus, qui contempsit Mosis Legem. Simile argumentum vide Heb. 2.2.3. *Absque misericordia)* Nota quum Deus jubet morte afficere peccatorem, tum præposteram esse misericordiam qua ei parcitur.

29 *Qui Filium Dei)* His omnibus modis peccat apostata, & qui à veritate deficit. Heb. 6. 6. in eundem sensum dicuntur apostatæ rursum crucifigere sibimetipsis Filium Dei, & ad ignominiam exponere. Tribus modis dicitur hîc peccare apostata. Primùm peccat in Christum, qua λόγος est, & Filius Dei. Deindè peccat in Christum, quà homo est crucifixus. Tertiò peccat in Spiritum sanctum. Vnde apostasia ista vocatur peccatum in Spiritum sanctum.

30 *Nouimus enim eum)* Alterum pœnæ siue supplicij apostasiæ argumentum, à testimonio ipsius Dei, qui profitetur se vltorem omnium peccatorum. Vide Deut. 32.35. Rom. 12.19.

31 *Et rursum)* Hoc alterum est testimonium idipsum confirmans ex eodem loco. Deut. 32. 36. *Horrendum est)* Conclusio est hujus loci ἐπιφωνηματικὴ *Dei viui)* Hoc epitheto viui, ostendit quod dixit, horrendum esse incidere in ejus manus. Nam cum qui manibus quasi

suis peccatorem discerpit, adeò viuus sit, & potens ac robustus, necesse est horrendum esse in ejus manus incidere. Sic 2. Thess. 1.9. grauitatem & æternitatem supplicij impiorum arguit à potentia gloriæ Domini.

32 *Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquàm illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis.*

33 *Partim quidem, dum & cum probris, & cum oppressionibus, in theatrum estis producti: partim verò, dum socij facti estis eorum qui in eo statu versantur.*

34 *Nam & de vinculis meis mecum doluistis, & direptionem facultatum vestrarum cum gaudio accepistis, vt qui sciretis* vos *habere apud vos potiorem substantiam in cælis, & quæ permaneat.*

35 *Ne igitur abijcite liberam illam professionem vestram, quæ magnam habet præmij retributionem.*

36 *Nam patientia vobis est opus, vt voluntati Dei obsequuti reportetis promissionem.*

37 *Adhuc enim tantillum, tantillum,* inquam, *& qui venturus est, veniet, neque tardabit.*

38 *Iustus autem ex fide viuet: at si* quis *se subduxerit, non probat eum animus meus.*

39 *At nos non ij sumus qui nos subducamus ad exitium, sed qui credamus ad animæ salutem.*

Reuocate verò) Dehortatur à defectione siue apostasia, & hortatur ad perseuerantiam, ab afflictioni-

flictionibus quas superioribus diebus pro fide sunt perpessi. Nam non decet eos tam multa passos esse frustrà. Gal. 3. 4. Propositio exhortationis hoc loco est, vt reuocent in memoriam superiores dies : non enim è memoria nostra excidere debet superior nostra conditio, siue prospera siue aduersa. Mementote vos quondam Gentes in carne. Eph. 2. 11. 12. *Quibus postquam)* Definitio quædam est superiorum dierum, ab afflictionibus quibus illis diebus exercitati sunt. *Illustrati fuistis)* Tempus afflictionum notat, quod erat non ante fidem, sed post fidem & illuminationem. Nam fidem & illuminationem mentis sequitur Crux, Dei consilio immissa ad fidem explorandam. Certamen vocat afflictionum, quia cum afflictionibus certamus & conflictamur in hac vita.

33 *Partim quidem)* Distributione explicat afflictiones quas dixit : partim erant afflictiones quas ipsi perpessi sunt, partim erant συμπαθεία, qua cum afflictis alijs doluerunt. *Cum probris)* Afflictionem quam ipsi perpessi sunt in eo ponit, quod producti sint in theatrum cum probris & oppressionibus, h. e. quod publicè & inspectante quasi mundo, & probrosè, & injuriosè tractati sunt. Ergo productio hæc in publicum, & quasi in theatrum, auget & exaggerat duo illa afflictionum genera, nempè probrum & oppressiones. *Dum socij)* In hanc sententiá loqui videtur Paulus. 2. Timoth. 1. 8,

cùm monet Timotheum nè pudeat eum ipsius, qui tum erat captiuus Christi, sed potiùs sit particeps afflictionum Euangelij.

34 *Nam & de vinculis*) Καθ᾽ ὑστερῶσιν explicat superiora afflictionum membra: posterius enim priori loco declarat, prius autem posteriori. *De vinculis*) De συμπαθείᾳ hac vide Rom. 12.15. Flete cum flentibus. *Cum gaudio*) Non dicit simpliciter perpessos esse eos direptionem facultatum suarum; verùm addit, cum gaudio perpessos. Hoc eorum afflictionem commendat. In martyrio duo requiruntur: Primùm, vt sit bona caussa: Secundum, vt adsit gaudium. Vtrumque complexus est Petrus 1. Epist. 4.16. Sed si (inquit) vt Christianus affligitur aliquis, ne pudefiat, imò glorificet Deum tanquam Patrem. Quibus verbis habes & martyrij caussam optimam, nempè fidem Christi, & gaudium quo affici debet animus in martyrio. *Vt qui sciretis*) Ratio cur cum gaudio acceperint direptionem facultatum suarum, à fide & spe quam habebant, adepturos se cœlestem substantiam, quam cum terrenis facultatibus comparat Apostolus, & in bonitate, & in stabilitate. Quod ad bonitatem potior est: quod ad stabilitatem permanet in æternum.

35 *Ne igitur*) Concludit principalem exhortationem: perstandum nimirùm esse in fide siue fiducia. *Quæ*) Argumentum exhortationis duode-

duodecimum, à mercede fidei. Nota mercedē esse, non operum nostrorum, sed fidei, h. e. meriti Christi, quod fide apprehenditur.

36 *Nam patientia*) Occupatio. Obiici enim potuit: Dicis fiduciam habere magnam præmij retributionem: nos verò fiduciæ siue fidei nullũ fructũ percipimus præter afflictiones. Respondet. Credentibus opus esse patientia. *Vt vbi*) Quo fine sit opus patientia ostendit. Nempè vt posteaquam ex volũtate Dei perpessi fuerint afflictiones, reportēt promissionem, h. e. promissam mercedē. Nota, promissiones vitæ æternæ fiunt cũ exceptione afflictionum. Quamobrem cũ fide in promissiones, necessariò coniungenda est patientia, cuius beneficio duramus sub afflictionibus.

37 *Adhuc enim*) Altera occupatio. At tardat Dominus; ac proindè, non nisi tardè reportaturi sumus promissam mercedem? Respondet, paululum admodum temporis adhuc superesse dum veniat Dominus. vide 2. Pet. 3. 9.

38 *Iustus autem*) Cui demùm tribuenda sit vita in aduentu Domini ostendit, nempe ei qui iustus est, hoc est, fide Christi iustificatus, is ex fide illa qua iustificatus est viuet. *At si quis*) E diuerso docet cui non sit tribuēda vita in aduentu Domini, ei nimirùm vita non est adiudicanda qui se subduxerit, h. e. qui à fide defecerit. *Non probat*) Pro eo quod dicendum erat non viuet, dixit, non probare

L

eum animam ipsius. Hic versus desumptus est ex Propheta Abacuc. cap. 2. vers. 4. vbi legitur. Ecce ebullat in quo nõ est rectus animus ipsius: iustus autem ex fide sua viuet. Verùm Apostolus hoc loco verba Prophetæ non adduxit ex professo, sed talem sententiam accommodauit hominibus sui tẽporis, qualem Propheta olim accommodauit ijs qui prisco illo seculo vixerunt. Atque hîc habes argumentum principalis exhortationis decimumtertium.

39 *At nos non*) Correctio est & mitigatio superioris sententiæ, quæ fortassis durior ac seuerior videri potuit. Hac igitur correctione Hebręos eximit è numero Apostatarum, & credentibus accenset. *Ad exitium*) Obscurè deterret ab apostasia & defectione à fide, argumẽto ab exitio illo quod manet Apostatas. *Ad animæ salutem*) Obscurè ad perseuerãtiam in fide Hebręos excitat, argumento à salute illa æterna, quæ manet credentes.

Argumentum Capitis Vndecimi.

Hoc capite digressio est in commendationem fidei, ad quam hactenus est hortatus. Eam autem commendat ab effectis, primùm generalibus ad versum 4. deinde specialibus, à versu 4. ad finem capitis.

CAPVT XI.

1 *Est autem fides, illud quo extant quæ sperantur, & quæ demonstrat quæ non videntur.*

2 *Ob eam enim testimonio sunt ornati maiores.*

3 *Per fidem intelligimus constructum fuisse mundum Verbo Dei, Vt quæ cernimus non sint ex apparentibus facta.*

Est autem fides) Digreditur in commendationem fidei illius, ad quam hactenus est hortatus: commendatio est ab effectis, primùm generalibus, tribus primis versibus. Primum effectum generale est quod fides sit substantia eorum quæ sperantur, hoc est, existere faciat res quæ nondum sunt, sed quæ sperantur. Fides existere facit ea quæ nondum sunt, ex parte, non autem secundùm se tota: nam dum credimus in promissiones de vita futura, præsens quædam est illius vitæ fruitio. *Et quod demonstrat*(Idem re aliis verbis repetitur: ἐλεγχὸν siue demonstrationem vocat, quia ex parte oculis animi repræsentat ea, quæ secũdùm se tota non videntur: nam vt dum credimus in promissiones de vita æterna, tunc eius ex parte est fruitio & participatio: ita eiusdem aspectus est ex parte. Quæ non videntur hoc loco, sunt eadem quæ sperantur: nam quod non videmus speramus. Rom. 8. 25. Hoc igitur loco innuit Apostolus admirabilem esse fidei efficaciam, qua fit vt quæ non subsistunt subsistant, quæ non videntur videantur. Quibus verbis nihil aliud significat, quàm per fidem inchoari in hac vita vitam illam æternam.

2 *Ob eam)* Secundum effectum generale, fi-

des maiorum, siue Patrum effecit vt testimonio honorifico aliquo sint ornati. Hoc videbimus posteà in inductione particularium fidei effectorum. Nota: Commendatio piorum in veteri & noua Scriptura est ex fide propriè. Si quæ sit ex operibus expressa commendatio, ea est qua per opera tanquam effecta notiora, arguitur & ostenditur fides. Ergo commendatio est ex operibus, non tanquam caussis, sed effectis & testimonijs fidei in Christum, quæ vera est commendationis omnis caussa.

3 *Per fidem*) Tertium effectum fidei generale. Beneficio fidei non tantùm videmus apprehédimúsque futura, vt in primo effectu, sed videmus etiam quæ multis retrò seculis facta sunt. Videmus ipsam mundi creationem, imò per fidem videmus quæ ante tempora secularia in æterno Dei consilio fuerunt; vt electionem & prædestinationem nostram. *Verbo Dei*) Per fidem non tantùm intelligimus mundũ constructum fuisse, verùm constructũ fuisse solo verbo & nutu Dei, neque id modò, sed ex nihilo fuisse constructum. *Vt qua*) Sensus est, ac si dixisset: adeò vt mundus iste quem cernimus, non sit ex aliqua apparente ac subsistente materia, sed ex nihilo, conditus. Videntur hæc verba ἐπιφωνηματικῶς subiecta esse superioribus. Habẽt enim quandam exclamationis & admirationis speciem.

4 *Abel per fidem, maioris pretij sacrificium obtu-*

obtulit Deo quàm Cain: per quam testimonium
obtinuit quod esset iustus, testimonium perhibente
Deo de donis eius: & per hanc mortuus adhuc lo-
quitur.

5 *Per fidem Enoch fuit translatus, ne videret*
mortem: nec fuit inuentus, propterea quod transtu-
lerat eum Deus: priusquàm enim transferretur, te-
stimoniū obtinuerat quod placuisset Deo.

6 *Atqui fieri non potest vt sine fide quisquam*
ei *placeat: nam qui accedit ad Deum, hunc cre-*
dere oportet esse Deum, & *præmia largiri ijs qui*
ipsum requirunt.

7 *Per fidem diuinitus admonitus Noe de ijs quæ*
nondum videbantur, veritus, apparauit arcam ad
seruandam domum suam: per quam arcam *condē-*
nauit mundum, & eius quæ ex fide est iustitiæ fa-
ctus est hæres.

8 *Per fidē vocatus Abraham auscultauit* Deo
vt abiret in locū quem accepturus erat in hæredi-
tatē: & exiuit, nesciens quò esset venturus.

9 *Per fidem commoratus est in terra promis-*
sa vt aliena, commoratus est in Tabernaculis
cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promis-
sionis

10 *Expectabat enim vrbem habentem funda-*
menta, cuius artifex & conditor est Deus.

11 *Per fidem & ipsa Sara vim ad concipien-*
dum semen accepit, ac præter ætatis rationem
peperit: quòd fidelem esse duxerit eum qui pro-
miserat.

12 *Quapropter & ex vno, eóque iam emortuo, nati sunt* posteri, *quanta est astrorum cæli multitudo, & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad oram maris.*

13 *Secundùm fidem mortui sunt isti omnes non adepti promissa, sed eminùs ea conspicati, postquàm* ipsis *fuissent persuasa, &* ea *amplexi essent ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.*

14 *Nam qui hæc dicunt, palàm ostendunt se patriam quærere.*

15 *Quòd si illius memores fuissent ex qua exierant, habere poterant tempus ad reuertendum.*

16 *Atqui meliorem expetunt, hoc est, cœlestē, quapropter non dedignatur ipse Deus, cognominari Deus eorum: parauerat enim eis vrbem.*

17 *Abraham quum tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum,* inquam, *illum obtulit is qui promißiones exceperat.*

18 *Ad quem dictum fuerat, in Isaac vocabitur tibi semen.*

19 *Cùm ratiocinatus statuisset, Deum vel à mortuis excitare posse: vnde etiam illum similitudine* quadam *recepit.*

20 *Per fidem de futuris benedixit Isaac* filio *Iacobo & Esauo.*

21 *Per fidem, Iacob moriens singulis filijs Ioseph benedixit, & adorauit baculo innixus.*

22 *Per fidem, Ioseph moriens de egreßione filiorum Israel meminit, déque oßibus suis mandauit.*

23 Per

23 *Per fidem, Moses quum natus esset, occultatus est menses tres à parentibus suis, quòd viderent venustum esse puerulum, & non timuerunt edictum regis.*

24 *Per fidem, Moses iam grandis renuit vocari filius filiæ Pharaonis.*

25 *Potiùs eligens simul malis vexari cum populo Dei, quàm temporariam retinere peccati fruitionem,*

26 *Maiores arbitratus diuitias probrũ Christi, quàm Ægyptiorum thesauros. Intuebatur enim in præmij largitionem.*

27 *Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timẽs iram regis: nam vt qui videret eum qui est inuisibilis,* ita *forti animo fuit.*

28 *Per fidem peregit pascha & effusionem illam sanguinis, ne qui perimebat primogenita, ipsos tangeret.*

29 Per *fidem transierunt rubrum mare veluti per siccam* terram:*cuius* maris *facto periculo Ægyptij absorpti sunt.*

30 *Per fidem mœnia Iericho conciderunt, quũ circundata fuissent ad dies septem.*

31 *Per fidem, Rahab meretrix illa non perijt vnà cum ijs qui non obedierant, quũ pacificè excepisset hospitio exploratores.*

32 *Et quid præterea loquor? deficiet enim me tempus commemorantem de Gedeone, de Barac, & Sampsone, & Iephthe, & Dauide, & Samuele, ac Prophetis.*

33 *Qui per fidem debellarunt regna, exercuerunt iustitiā, assequuti sunt promißiones, occluserūt ora leonum.*

34 *Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladij, validi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt.*

35 *Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alij verò distenti sunt neglecta liberatione, vt potiorem resurrectionem nanciscerentur.*

36 *Alij rursus ludibria, & flagella sunt experti, insuper & vincula & carcerem.*

37 *Lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, gladio cæsi occubuerunt, oberrauerunt cum ouillis & caprinis pellibus, destituti, oppreßi, malè vexati.*

38 *Quibus indignus erat mundus: in desertis errantes, & montibus ac speluncis, & cauernis terræ.*

39 *Atque omnes hi testimonium adepti per fidem, non obtinuerunt promissum illud.*

40 *Quòd Deus de nobis melius quoddam prouiderat, ne absque nobis consecrarentur.*

Abel per fidem) Sequuntur particularia fidei effecta, ex quibus eam commendat. Particularia voco effecta, ea quæ sunt fidei certarum quarundam personarū. Ac primùm quidē habemus effecta fidei particularia quorundam Patrum, qui vixerunt primo illo mundi seculo

ante

ante diluuiũ, nimirũ Abelis, Enochi, & Noahi. Fide Abelis tria hîc numerantur effecta: primũ est, quod fides ejus effecerit vt majoris precij sacrificiũ obtulerit Deo, quàm Cain. Per fidem enim primùm placuit Deo persona, deindè oblatio. *Per quam)* Secundum est effectum fidei Abelis, obtinuit testimonium quod justus esset. Hoc pertinet ad illustrandum secundum illud effectũ generale, de quo suprà v.2. *Testimoniũ)* Ostendit proximũ effectũ siue testimoniũ justitiæ, quod obtinuit Abel, ex testimonio quod Deus perhibuit de donis ejus, h.e. de sacrificio ab eo oblato. Nihil expressé legitur in Genes. de hoc testimonio, verùm probabile est ex collatione similium exemplorũ: vt Aaronis Leuit. 9. 24. Eliæ 1. Reg. 18.38. Dauidis 1. Paralip. 21. 28. Solomonis 2. Para. 7. 1. probabile (inquam) est, sacrificium illius igne cœlitus demissò, consumptum fuisse. *Et per)* Tertium est effectum fidei Abelis: fides ejus facit vt, licèt jampridem sit mortuus, tamen adhuc viuat quodammodò & loquatur. Vide infrà 12. 24. vide Genes. 4. 10. vbi dicitur sanguinem Abelis vindictã à Deo poscere.

5 *Per fidem Enoch)* Sequitur particulare effectum fidei Enochi, sursum assumptus est à Deo. *Ne videret)* Finis, vt eriperetur à morte. *Nec fuit)* Illustratio translationis siue assumptionis ejus, ex eo quod eam sequutum est. Sic translatus est vt ampliùs non fuerit inuentus,

Propterea) Ratio cur non fuerit inuentus: quem enim Deus transtulit & assumpsit, quis inuenire potest? *Priusquam*) Probat per fidem fuisse translatum, hoc syllogismo. Fieri non potest vt quisquam sine fide Deo placeat: atqui Enoch priusquam transferretur testimonium obtinuerat quòd Deo placuisset: Ergo per fidem placuit Deo, & ex consequenti per fidem translatus fuit. Assumptio præcedit, Propositio sequitur initio sequentis versus. De translatione Enochi habes Genes. 5. 22. & deinceps, vbi scribit Moses eum continenter ambulasse cum Deo: pro quo dicit hîc Apostolus eum placuisse Deo. *Testimonium obtinuerat*) Hoc pertinet ad illustrandum generale fidei effectum secundum.

6 *Nam qui accedit*) Ratio propositionis, quasi dicat, cui in animo est placere Deo, oportet eum credere, &c. Accedere enim ad Deum hoc loco est ei placere. Duo sunt hîc de Deo credenda. Primum est quòd sit Deus: Secundum est quòd talis sit, h. e. justus sit ac benignus in eos qui ipsum requirunt. Quod de Deo primùm credendum est, ad eius naturam spectat absolutè in se consideratam: quod verò de Deo secundò credendum est, de Deo est, non absolutè in se considerato, sed vt sese ad nos demittit.

7 *Per fidem*) Hoc tertium est particulare effectum fidei, nempè Noæ. Objectū fidei Noæ fuit

uit diuina admonitio, quam dicit fuisse de ijs rebus, quæ nondum cernebantur, nempè de diluuio post annos centum viginti euenturo. Vide Genes. 6. Porrò hæc verba indicant effectum hoc speciale fidei Noę pertinere ad illustrandum generale illud effectum fidei primum. *Veritus*) Hoc primum est fidei Noæ effectum, interna nimirum reuerentia & obedientia *Apparauit arcam*) Secundum effectum fidei Noæ, externa obedientia in arca apparanda. *Ad seruandam*) Secundum hoc effectum illustrat, primùm suo fine, ad seruandam familiam suam ab aquarum diluuio, quod Dei verbo credens certò futurum expectabat. *Per quam arcam)* Deinde illustrat hoc effectum ex duobus alijs effectis ipsum consequentibus. Primùm respicit priscum illum mũdum, quem condemnauit per arcam illam. Nam Noæ duabus rebus inexcusabilem fecit priscum illum mundum, primùm verbo à se prædicato, (quo hortatus est ad resipiscentiam, vt venturum judicium effugerent, fuit enim præco justitiæ. 2 Pet. 2. 5.) propterea quòd ei non adhibita sit fides. Deinde verbo, ad ipsius veritatem confirmandam, adjecit sacramentum, arcam: vt tum verbo, tum sacramento, priscum illum mundum condemnaret. *Et eius quæ*) Alterum effectum arcæ apparationem consequens, ipsum Noe respicit, ipsius nimirum justificatio & salus, prisci mundi condemnationi oppo-

sita. Nam factus est hæres ejus quæ per fidem est justitiæ. Iustitiam intelligo imputatam quã Christus tanquam hæreditatem impertit omnibus, qui per fidem ipsum apprehendunt.

8 *Per fidem vocatus*) Hactenus fuerunt effecta fidei particularia Patrum quorundam qui vixerunt ante diluuium. Sequuntur effecta fidei particularia Patrum quorundam qui vixerunt post diluuium, vsque ad exitum populi ex Ægypto: & primùm quidem Abrahami, qui Pater credentium vocatur. Rom. 4. 11. Effectum fidei Abrahami, est obedientia Dei voci præstita, quòd Deo ipsum vocanti ex Vre Chaldæorum auscultauerit. *Vt abiret*) Descriptio quædam obedientiæ Abrahami, qua ostenditur in quo posita fuerit hęc obedientia, in eo nimirùm quod abierit in eum locum, quem accepturus erat in hæreditatem, h.e. terram Canaan, quæ typus erat cœlorum. *Et exiuit nesciens*) Amplificat illam obedientiam Abrahami ab ignoratione loci in quem venturus erat, Deus non nominauit ei locum quò iturus esset, sed dixit ei, Abi in eam terram quam mõstraturus sum tibi. Genes. 12. 1. Abrahamus nihil cunctatus, in hac Dei vocatione acquieuit, & Deum vocantẽ quasi clausis oculis secutus est, paratus ire quocunque ipsum duceret.

9 *Per fidem commoratus*) Secundum effectum fidei Abrahami. Non tantùm per fidem abijt in terram promissam, sed etiam per fidem in ea

commo

commoratus eſt. *Vt aliena)* Exaggerat hoc effectum commorationis in terra promiſſa, ex duplici ipſius modo. Primùm commoratus eſt in ea vt aliena. Quamuis enim ad ipſum vi promiſſionis Dei jure ſpectabat, tamen Abrahamus ſe inquilinum & peregrinum in ea profeſſus eſt. Geneſ. 23. 4. *In tabernaculis)* Alter commorationis modus: Commoratus eſt in Tabernaculis, vt hoc quaſi ſacramento obſignaret quod profeſſus eſt, oſtenderetque ſe ſtabilem ſibi ſedem in ea regione nō fixiſſe, ſed in ea peregrinari. *Cum Iſaac)* Illuſtrat nunc alterum commorationis Abrahami modum, à ſimili exemplo filij & nepotis, Iſaaci & Iacobi; vbi obiter vides ſpeciale hoc effectũ fidei Abrahami, cum Iſaaco & Iacobo communicari. *Cohæredibus)* Deſcriptio eſt Iſaaci & Iacobi: quòd hæredes fuerint ejuſdem cum Abrahamo promiſſionis. Nam facta eſt promiſſio terræ illius, non ſoli Abrahamo, ſed & ſemini ipſius, & eadem promiſſio Iſaaco & Iacobo aliquoties repetita eſt. Gen. 26. 3, & 28. 13. & 35. 12.

10 *Expectabat enim)* Ratio cur Abrahamus in terra promiſſa commoratus ſit in tabernaculis: à ſpe vrbis firmioris. Expectabat vrbem habentem fundamenta, propterea nolebat fixam ſibi ſedem in terra promiſſa ſtatuere, ſed contentus fuit commorari in tabernaculis. Per vrbem habentem fundamenta intelligit cœlũ,

quod eodem ſenſu vocatur regnum quod concuti non poteſt, Heb. 12. 28. Cujus Sacramentum erat terra illa Canaan. Nota igitur veteres illos Patriarchas non acquieuiſſe in figuris & vmbris, ſed per figuras & vmbras intuitos eſſe res ipſas, quarum erant figuræ & vmbræ: vt per terram Canaan Abrahamus intuitus eſt cœlum. Nam terreſtrem illam Canaan propter ſe non tanti fecerunt, ſed propter rem ſignificatam, neque enim promiſſiones Patribus factæ fuerunt rerum terreſtrium, ſed cœleſtium, quas ſub terreſtribus illis intellexit, & reſpexit Deus. Atque ita etiam impleuit Deus Patribus promiſſionem, data ipſis re ſignificata, & regno cœlorum, quum intereà ſigni, h. e. terræ Canaan poſſeſſionem non eſſent adepti. *Cuius artifex)* Vrbem hanc habentem fundamenta deſcribit ab Authore ſuo, & conditore Deo.

11 P*er fidem & ipſa)* Exemplo fidei Abrahami, cum quo coniunxit exemplum fidei Iſaaci & Iacobi, ſubjungit etiam exemplum fidei Saræ; eamq; ex effectis ſuis commendat. *Vim ad)* Primum effectum fidei Saræ; vim ad concipiendum ſemen accepit, h. e. fides in Sara amiſſam naturæ facultatem ad concipiendum redintegrauit. Nam fides etiam collapſam naturam reſtaurat. *Ac præter)* Secundum effectum fidei Saræ, quod cùm per ætatem, & ad partum, & ad conceptionem inepta eſſet, accepit

tamen

tamen vim etiam ad partum: & reipſa præter ætatis jam grandioris rationem peperit. *Quòd fidelem)* Cauſam explicat horum effectorum fidei in Sara, conceptionis videlicet, & partus, quòd fidelem, h. e. veracem judicârit Deum, quem hoc loco circumſcribit promiſſione illa partus Saræ, de qua Geneſ. 18.14. Nota ex hoc loco, qui credit obſignat quòd Deus ſit verax. Ioh. 3.33. qui verò dubitat de Dei promiſſione is judicat Deum non veracem.

12 *Quapropter &c.)* Ex proxima ratione infert effectum illud ſecundum fidei Saræ, ſed variè amplificatum: non ſolùm peperit Sara, verùm etiam nati ſunt, non ex multis viris, ſed ex vno eòque non adhuc viribus ad gignendum integro, ſed jam emortuo propter ætatem. (Geneſ. 17.17.18. Rom. 4.19) nati, inquam, ſunt poſteri, ijque numero infiniti. *Quanta eſt)* Infinitam poſterorum multitudinem oſtendit duplici cõparatione parium; cum numero aſtrorum, & arenæ maris. Hoc effectum partitur hoc loco inter fidem Abrahami & Saræ, per fidẽ, inquit, & ipſa Sara &c. vt commune ſit vtriuſque effectum. At Rom. 4.18. totum tribuit ſoli fidei Abrahami; qui contra ſpem ſub ſpe credidit, vt fieret Pater multarum gentium, quia in hoc effecto præcipuè enituit fides Abrahami, quæ tanta fuit vt Pater omnium credentium dictus fuerit. Ibid. verſ. 16.

13 *Secundùm fidem)* Commune effectum fi-

dei trium Patriarcharum, Abrahami, Isaaci, Iacobi. Per fidem mortui sunt, hoc est, mortem æqui boníque consuluerunt, & contenti fuerunt mori. *Non adepti)* Amplificatio hujus fidei qua contenti fuerunt mori, ab ipsorum con ditione in morte: cujus duæ sunt partes. Prima est, quòd nondùm res promissas adepti essent, sed eminùs eas conspicati. Neque enim ipsi vnquam terram promissam hæreditariò possederunt, sed eminùs viderunt eam à posteris suis fuisse possidendam. *Postquam credidissent)* Explicat quomodo conspicati sunt promissa, credentes nimirùm, & fide ac spe ea amplectentes, eóque conspicati sunt ea oculo fidei. Fides igitur est, quæ facit vt etiam in maximarum rerum expectatione libenter tamen moriamur, & patiamur nos ab ijs diuelli. *Ac professi)* Altera pars conditionis ipsorum in morte: professi sunt se hospites, & aduenas esse in terra, eóque terram illam, etsi à Deo ipsis promissam, non tamen esse ipsorum patriam.

14 *Nam que hæc)* Occupatio. An igitur aliam patriam quæsiuerunt? Responsio affirmata est, & affirmationis ratio redditur, ex illa Patriarcharum professione. Qui dicunt se in terra hospites esse & aduenas, palàm ostendunt se patriam quærere. Cùm enim profiteor me hospitem esse in terra, idem est ac si dicerē, patriam meam esse alibi, ideóque eam profiteor me

alibi

alibi quærere. Ergo hæc duo coniunguntur, hoſpitem eſſe in terra, & quærere cœlum.

15 *Quod ſi illius*) Occupatio vt priùs. Obiici potuit. Quærebant fortaſſe Patriarchæ, Abraham, Iſaac, Iacob, patriam ex qua exierāt, h.e. Vr Chaldæorum, Reſpondet negando, & negationis rationem affert ſyllogiſmo cōnexo. Si memores fuiſſēt illius Patriæ ex qua exierant, & eam quęſiuiſſent, potuiſſent in eā reuerti, habebant enim tempus ad reuertendū. At non ſunt reuerſi. Ergo non quærebant patriam, ex qua exierant.

16 *Nunc autem*) Occupatio tertia: Quam igitur patriam quærebant? Reſpondet eos meliorem expetere, eámque nominat cœleſtem. *Quapropter non*) Probat eos cœleſtem Patriam expetiuiſſe, à titulo quo ſe vocari voluit Deus. Vocauit ſe Deū Abrahami, Iſaaci, & Iacobi. Ergo expetiuerunt illi cœleſtem Patriā. Nam hic ipſe titulus arguebat eos ciues eſſe regni Dei, & cœleſtis patriæ. Non ait ſimpliciter, Deum vocaſſe ſe eorum Deum: ſed non erubuiſſe vocari eorum Deum: quo ſignificatur Deum ſe iis quodammodo demiſiſſe hoc ipſo quod vocari voluerit eorum Deus. *Parauerat enim*) Ratio conſecutionis. Ideò voluit vocari eorum Deus, quia parauerat iis vrbem. Ergo vel hic ipſe Dei titulus teſtatur eos aliā vrbē, illam nimirùm cœleſtem, expetiuiſſe. Vrbem enim intelligit habentem fundamēta, de qua

ſuprà verſ. 10. quam parauerat ijs Deus ab æterno. Vnde Math. 25. 34. vocatur regnum electis paratum à iactis mundi fundamentis.

17 *Abraham quum*) Tertium effectum fidei Abrahami. Cùm à Deo tentaretur & exploraretur, per fidem obtulit Iſaacum. Dicitur Abrahamus Iſaacum obtuliſſe, quia etſi non reipſa & facto, tamen intentione & propoſito eum obtulit, & Iſaacus Abrahami propoſito erat iam mortuus & occiſus. *Vnigenitum*) Amplificatio effecti huius Abrahami, quòd obtulerit eum quamuis vnigenitum, quod maius eſt quàm ſi filium tantùm obtuliſſet. *Is qui promiſſiones*) Secunda amplificatio à perſona offerentis: is ipſe obtulit Iſaacum, qui promiſſiones acceperat.

18 *Ad quem dictum*) Tertia amplificatio à promiſſione ipſa, quæ non fuit generalis, de quocunque filio ex Abrahamo genito, aut gignendo, ſed ſpecialis de Iſaaco nominatim: vt oſtenditur recitatis promiſſionis verbis. In Iſaac vocabitur tibi ſemen. Geneſ. 21. 12.

19 *Quum illud*) Cauſam oſtēdit; quæ mouit Abrahamum vt offerret filium ſuum Iſaacum. Cauſa fuit conſideratio potentiæ Dei, qua vel ex mortuis excitare potuit Iſaacum, eumque viuificare. Niſi enim perpendiſſet ſecum, Deū poſſe Iſaacum mortuum viuificare, vt in eo ſemen vocaretur, nequaquam eum obtuliſſet. Fundamētum igitur tantę in Abrahamo fidei, fuit,

fuit potentia Dei, de qua fuit persuasus. Idem fundamentum fidei Abrahami habes etiam Rom. 4. 17. vbi dicitur credidisse Deo viuificanti mortuos, & vocanti ea quæ non sunt tanquam sint: & ibidem vers. 20. 21 aduersus promissionem Dei non disceptauit infidelitate, sed robustus factus est fide tributa gloria Deo, ac plenè persuasum habẽs, πληροφορηθεὶς, eum quod promiserat posse etiã facere. Πληροφορία hæc potentiæ diuinæ hominem ita sustentat, vt etiam summas difficultates, quæ promissionibus Dei videntur esse prorsus contrariæ, earumque impletionem impedire, facilè superet. *Vnde etiam)* Euentus fidei quæ Dei illa potentia nitebatur: recepit eum similitudine quadam quasi à mortuis excitatum. Neque enim vera fuit Isaaci mors, sed similitudinaria (mortuus enim est mẽte & proposito Abrahami) eóque etiam similitudine quadam à mortuis resurrexit. Hæc autẽ similitudinaria mors & resurrectio Isaaci, typus fuit veræ mortis & resurrectionis Christi.

20 *Per fidem)* Secundum particulare exemplum fidei Patrum, qui fuerunt ante exitum populi ex Ægypto, est Isaaci. Isaacus per fidem benedixit duobus filijs, Iacobo & Esauo, Iacobum Esauo præponit, quia ius primogenituræ pertinebat ad Iacobum, qui propterea primam accepit benedictionem, eamq; non rerum temporalium tantùm, sed etiam spirituali-

um. Esau secundam accepit benedictionem, rerum temporalium tantùm, non spiritualiũ. Benedictio hæc vtráq; processit ex fide, qua Isaac tanquam propheta Dei credidit hæc ita esse futura quemadmodum prædicebat. Ergo pertinet hoc effectum ad illustrandũ generale illud fidei effectum primum, quod commune est cuiúsq; fidei, & hîc ad extraordinariam fidem qualis fuit Prophetarum, extenditur.

21 *Per fidem Iacob*) Tertium particulare exemplum fidei Patrum, ante exitum populi ex Ægypto, est Iacobi, qui per fidem (extraordinariam intellige qualis fuit Prophetarum) moriens benedixit duobus filijs Iosephi, Ephraim & Manasse. Nota igitur, ne ipsam quidem mortem imminentem impedire operationem Spiritus sancti per fidem. *Et adorauit*) Alterum effectum fidei Iacobi. Per fidem adorauit Deum post prolatam benedictionem, vt eam Deus effectam redderet. *Baculo innixus*) Situs adorantis notatur, ex Genes. 47. 31. vbi in Hebræo dicitur adorasse ad ceruical lecti: quum hîc dicatur adorasse baculo innixus, prout etiam locum illum Geneseos verterunt septuaginta interpretes, sed vtrumque coniunctim erat verum. Nam senex Iacob benedicturus filiis Iosephi, surrexit è lecto, & baculum manu prehendit quo se sustineret, absoluta autem benedictione inclinauit se ad ceruical lecti, vt intereà aliqua ex parte

etiam

etiam baculo inniteretur. Hebræa autem vox quæ hic habetur, variatis punctis, vel ceruical, vel baculum significat.

22 *Per fidem Ioseph*) Quartum exemplũ particulare fidei Patrum ante exitum populi ex Ægypto, est Iosephi: primũ effectum fidei Iosephi est, quòd meminit de egressione filiorum Israel ex Ægypto. Pertinet hoc ad illustrandum generale illud fidei effectum primum. *Deque oßibus*) Secundum effectum fidei Iosephi: mandauit de ossibus suis, vt perferrentur in terram Canaan: oritur ex primo effectu, quo certò persuasus fuit Iosephus filios Israelis terram Canaan possessuros.

23 *Per fidem Moses*) Sequitur tertia classis effectorum fidei particularium, Patrum qui fuerunt ab exitu populi ex Ægypto vsque ad introitum in terram promissam, initio sumpto à Mose qui populum ex Ægypto eduxit. Verùm effectis fidei Mosis præmittit effecta fidei parentum Mosis, quibus transit quodammodò ad effecta Mosis ipsius. Effecta fidei parentum Mosis duo sunt, καθ'ὑστερῶσιν proposita. Primum enim effectum in fine versus est internum in corde: non timuerunt iniustum & impium Pharaonis edictum, quo mandauerat vt omnes filij qui nascerentur Israelitis in riuum proiicerentur: Fides enim timorem expulerat. Secundum effectum (de quo initio versus) ex hoc priori sequitur, externum nimirum

ipſorum factum in occultando Moſe per tres menſes. *Quod viderent)* Cauſa impellens parentes Moſis ad eum occultandum, venuſtas pueruli extraordinaria (fuit enim diuinitùs venuſtus. Act.7.20.) quæ adjuuans fuit cauſſa illius fidei, qua occultarunt Moſem : fides enim ipſa, qua diuina inſpiratione præuiderunt puerulum illum fore liberatorem populi, fuit cauſſa principalis.

24 *Per fidem)* Sequuntur particularia effecta fidei Moſis ipſius: Primum eſt, quod jam grandis natu renuit vocari filius filiæ Pharaonis.

25 *Potiùs eligens)* Fundamentum affert hujus effecti, cur renuerit Moſes vocari filius filiæ Pharaonis, quod eſt electio Moſis factum hoc præcedens, qua ex duobus propoſitis alterum eligit. Duo hæc erant Moſi propoſita, vel vt malis afficeretur cum populo Dei, vel vt temporarijs commodis peccati frueretur. Ex his duobus eligit Moſes potiùs vt malis afficeretur cum populo Dei, electionem hanc ſequitur factum, renuit vocari filius filiæ Pharaonis. *Temporarijs commodis)* Peccato tribuit commoda ſua : nam miniſtrat hominibus honores, dignitates, opes, &c. quibus tanquam illecebris Diabolus ad peccandum ſollicitat: verùm hæc omnia commoda temporaria ſunt: nam interea dum his commodis fruitur homo, peccatum eum præcipitat in inferos, & mortem æternam affert: nam finis peccati mors. Rom.6.23.

26 *Maio-*

26 *Maiores arbitratus*) Ratio & fundamentum electionis huius: neque enim temerè elegit Moses sed præcedente mentis iudicio & arbitrio. Propositis enim duobus illis de quibus dictum, primùm de propositis mens iudicat, & resoluit in alteram partem, maiores nimirùm esse diuitias probrum Christi, & afflictiones cum populo ipsius, quàm Ægyptiorum thesauros. Mentis iudiciũ sequitur voluntatis electio, eligit potiùs probrum Christi, & malis affligi cum Ecclesia ipsius, quàm temporaria peccati cõmoda: electionem postremò sequitur actio. Probrum Christi vocat diuitias maiores quàm Ægpptiorum thesauros, quo quidem significat, nihil in hoc mundo gloriosius esse, nihil magis honorificum & pluris faciendum, quàm Christi probrum & crucem, quæ vel omnia regum terrenorum diademata facilè exuperat. Vnde solet Paulus hoc titulo, tanquam imprimis glorioso se ornare; quòd sit captiuus Iesu Christi. Ephes. 3. 1. Philem. 1. & Gal. 6. 14. omnem aliam gloriandi materiã abominatur præter crucem Christi. *Intuebatur enim*) Fundamentum est resolutionis huius, quod mouit Mosen vt maiores arbitratus sit diuitias probrũ Christi, quàm Ægyptiorum thesauros. Non temerè mens in iudicando resoluit in alteram partem, sed in deliberando intuebatur in præmij largitionem: Deus enim largitur præmia ijs qui ipsum requirũt. suprà vers. 6. Præmium autẽ hîc

tribuitur afflictionibus Mosis pro Christo, tanquam totidem testimonijs fidei ex qua fluxerunt. Itaque impropria est loquutio, qua præmium non ascribitur fidei, & merito Christi fidem apprehenso, h. e. caussæ: sed effectui eius, vt non sit quod Papistæ in huiusmodi loquutionibus meritũ suorum operum quærant.

27 *Per fidem reliquit*) Alterum effectum fidei Mosis: per fidem reliquit Ægyptum, postquàm renuisset vocari filius filiæ Pharaonis: ita effecta fidei in Mose incrementa capiunt. *Nihil timens*) Externum hoc fidei effectum ostendit ab interno cordis effecto promanasse: nam fides primùm reformat cor, illúdq; ab affectibus vitiosis repurgat, vt hîc in Mose expellit timorem iræ iniustæ Regis: deinde reformat etiam externas actiones. *Nam vt qui*) Hanc Mosis fortitudinẽ in nihil timẽdo iram Regis, resoluit in altius fundamentum, visionem nimirùm Dei inuisibilis. Pertinet igitur hoc ad illustrandum generale fidei effectum primum, Demonstrat ea quæ non videntur. Nota igitur effecta fidei non esse temeraria, sed solidis niti fundamẽtis. Primũ vidit Moses eũ qui est inuisibilis. Hinc factũ est vt forti animo fuerit, & nihil timuerit iram Regis: contempta Regis ira relinquit Ægyptum. Nota deindè, non est verè fortis animus nisi illius solùm hominis qui videt Deum. Nam fortitudinis causa est visio Dei.

28 *Per fidem*) Effectum aliud fidei particulare Mosis

Mosis simul & populi, peregit pascha & effusionē sanguinis. Nam Moses & populus ex Dei mandato obseruarunt pascha, ante liberationē ex Ægypto, & acceptum paruæ pecudis per singulas domos cæsæ sanguinem imposuerunt duobus postibus & superliminari portæ domus cujusque Israelitarum, quo sanguine conspecto transiuit Iehoua præter portam illam, nec passus est interfectorem, (qui primogenita Ægyptiorum occidebat) ingredi domos ipsorum. Vnde finis effecti hujus Mosis & populi hîc adijcitur, ne angelus qui perimebat primogenita, ipsos tangeret. Vide Exod. 12. Nota igitur quanta fuerit vis in typo, in sanguine Agni, ad seruandum Israelitas, ne Angelus interfector ipsos vel tangeret, nedum perimeret: quanto major vis ad seruandum est in ipso Christi sanguine pro nobis in cruce effuso.

29 *Per fidem transierunt*) Aliud effectum fidei Mosis & populi. Per fidem salui transierunt mare rubrum, veluti per siccam terram. Fides enim ipsorum in Christum aquas cohibuit & sustinuit, ne in ipsos irruerent. *Cuius facto*) Amplificatio hujus fidei Mosis & populi, qua mare rubrum transierunt, à contrario penitus euentu in Ægyptijs, qui sine fide eundem transitum tentantes aquis absorpti sunt.

30 Per *fidem mœnia*) Quarta classis effectorum fidei particularium, eorum Patrum qui

fuerunt ab introitu populi in terram promiſſam tempore Iudicum & Regum, vſque ad tempus Machabæorum. Primum hoc effectum fidei, eſt Ioſuæ & populi, qui crediderunt verbo Dei promittentis fore, vt poſtquam ſeptem diebus circuiſſent Ierichuntem cum ſeptem ſacerdotibus clangentibus buccinis arietinis, & die ſeptimo eam circuiſſent ſepties, conciderent ejus mœnia. Huic promiſſioni crediderunt Ioſua, & populus, & juxta præſcriptum Dei circuiuerunt mœnia Ierichuntis ſeptem dies. Vnde ſecutus eſt euentus à Deo prædictus, conciderunt mœnia Ciuitatis. Vide Ioſuæ 6.

31 *Per fidem Rahab*) Secundum particulare effectum fidei, Rahab meretricis. Objectum fidei Rahab, fuit verbum Dei, quo promiſit Iſraelitas poſſeſſuros terram Canaan. Huic credidit Rahab, vt ipſa profitetur Ioſuæ 2. 9. Hinc factum eſt vt ſeruaretur & non perierit, pereuntibus reliquis incolis Ierichuntis, qui verbo huic non crediderant & obedierant. *Iis qui non*) Significat cauſam perditionis Ierichuntinorum fuiſſe infidelitatem, qua non obedierunt Dei verbo. *Quum pacificè*) Fidem illam Rahab meretricis illuſtrat ſuo opere: neque enim fuit fides otioſa, ſed per charitatem agens. Nam pacificè, hoc eſt, pacato & beneuolo animo, exploratores Iſraelitarum hoſpitio excepit, eóſque dimiſit incolumes, quod

veræ

veræ in ipsa fidei testimonium fuit, & eam vera fide coram Deo justificatam esse hominibus testabatur. Vnde dicit Iacobus eam ex operibus justificatam esse, hoc est, ex operibus suis hominibus ostendisse, se fide vera, non mortua & operum experte, coram Deo esse justificatam. Iacob. 2. 25.

32 *Et quid præterea)* Per præteritionem inducit cætera exempla, quæ sunt hujus classis à Iosua primo Iudice, ad ætatem Machabæorum. *Deficiet enim)* Ratio præteritionis: qua significat se breuitatis causa horum omnium Patrum exempla prætermittere: Inducit autem hîc nominatim exempla, primùm quatuor Iudicum, Gedeonis, Barac, Sampsonis, & Iephthe. Deindè Regis vnius, Dauidis: tertiò Samuelis Iudicis, ac Prophetæ: postremò Prophetarum, vt Eliæ, Elisæi, Danielis &c.

33 *Qui per fidem)* Vt priùs accumulauit personas, ita nunc accumulat personarum effecta ex fide promanantia: Nam fide illa qua crediderunt Dei verbo, siue ordinariè, siue extra ordinem reuelato, hæc omnia effecta producta sunt. Primũ effectũ est, Per fidem debellarunt regna (adjacentia nimiùm) vt Ammonitarum, Edomæorum &c. *Exercuerunt)* Secundum effectum: exercuerunt justitiam, vt Barac, Samuel, Dauid, & reliqui ferè omnes. *Assecuti sunt)* Tertium effectum omnibus commune: Assecuti sunt promissiones. Sic Dauid assecu-

tus est regnum promissum. *Occluserunt ora*) Quartum effectum : Occluserunt per fidem ora leonum, vt Samson. Iudic. 14. 7. Dauid. 1. Sam. 17. 35. Benaja comes Dauidis. 2. Sam. 23. 20. Daniel. Dan. 6. 23. vbi expresse fidei Danielis tribuitur, quod occlusa sunt ora leonum.

34 *Extinxerunt vim*) Quintum effectum: extinxerunt vim ignis, vt socij Danielis, quorum in ignem injectorum ne pilum quidem capitis ignis exusserat, quamuis viros illos qui ipsos intrudebant interfecissent scintillæ ejus. Dan. 3. 22. 27. *Effugerunt*) Sextum effectum: Effugerunt aciem gladij, vt Elias quem maximoperè cupiebat Iezabel gladio occidere. 1. Reg. 19. 2. *Validis facti*) Septimum effectum. Validi euaserunt ex imbecillis, vt Ezechias qui ægrotauit vsquè ad mortem, fide sanitatem & valetudinem recuperauit. *Effecti sunt*) Octauum effectum : robusti effecti sunt in bello, vt Samson, qui maxilla asini percussit mille Pelischtæos: sic Barac, Iephthe, Dauid, & alij, *Exercitus*) Nonum effectum: Exercitus exterorum verterunt in fugam, vt Gedeon, Iephthe, & alij plerique.

35 *Mulieres acceperunt*) Decimum effectum quod mulieribus tribuitur. Per fidē acceperunt mortuos suos, ex resurrectione vitæ restitutos, vt vidua Sareptana recepit filium suum vitæ restitutum precibus Eliæ. 1. Reg. 17. 22. 23. Sic Schunamitis accepit filium suum vitæ red-

ditum

ditum per Elisæum.2.Reg.4.36.37.

Alij verò distenti) Quinta & vltima classis effectorum fidei particularium est earum personarum quæ fuerunt temporibus Machabæorum, vsque ad Christum. Breuitatis caussa non distinxit hæc exempla, neque nominauit certas personas, sed suppressis nominibus congessit effecta fidei personarum. Sunt autem hæc effecta passionum magis quàm actionum: quum præcedentia omnia fuerint actionum; vt videas fidem non minùs efficacem esse & potentem in patiendo, quàm in agendo. Hæc autem effecta quæ sunt passiones, partim sunt tentationes quæ mortem antecedunt, partim sunt mortis genera quæque crudelissima, partim denique cernuntur in fuga persecutionum miserrima. Tentationum quæ mortem antecedunt, & ad defectionem sollicitant genera aliquot hîc inducuntur. Primum est quo distendebantur corpora sanctorum tympanis. Est autem τυμπανὸν instrumentum quo ita distendebantur sontes cùm erant cædendi, aut examinandi flagris, vt nullam corporis sui partem vel latum vnguem mouere possent; sed fustigantium & pulsantium plagis in omnes partes essent expositi. Hoc tormenti genere, plerique in immani illa Antiochi persecutione excruciati sunt.2. Machab. 6. *Neglecta)* Amplificatio tormenti huius, quod perpessi sunt fideles nonnulli, quòd propositam ipsis condi-

tionem liberationis, si fidem abnegarent, neglexerint, & contempserint: vt de Eliazaro quodam legitur. 2. Machab. 6. 21. & deinceps. *Vt potiorem)* Finis propter quem neglecta liberatione acerbissima tormenta patienter sunt perpessi, vt in vltimo illo die resurgerēt à mortuis ad vitam æternam, quam vocat resurrectionem potiorem hac, quæ est à morte præsente, cum abnegatione veritatis, & salutis æternæ dispendio. Nota igitur: homini pio & fideli non esse, ne ipsam quidem corporis curam abijciendam, sed simul prospiciendum esse æternę, tum corporis, tum animæ saluti.

36 *Alij rursus)* Secundum genus tentationum. quæ mortem antecedunt & ad defectionem sollicitant, ludibria à quibus processerunt ad flagella. *Insuper &)* Tertium genus istarum tentationum, vincula & carceres.

37 *Lapidati sunt)* Secundus ordo passionum continet mortis genera quæque crudelissima. Cujusmodi hîc aliqua enumerantur, 1. lapidati sunt, 2. serra dissecti sunt, vt de Isaia scribit Hieronymus. 3. cremati sunt & igni traditi. Nam pro ἐπειράσθησαν tentati sunt, legendum videtur ἐπυράσθησαν cremati sunt, quod cùm præcedentibus & sequētibus magis videtur congruere. 4. gladio cæsi occubuerunt. *Oberrauerunt)* Tertius ordo passionum: fuga à persecutione miserrima: quæ varijs adjunctis incommodis amplificatur: Primùm oberrauerunt induti

vilibus

vilibus vestimentis, vtpote ouillis & caprinis pellibus: deinde bonis omnibus ad vitam pertinentibus destituti: tertiò oppressi & omni ex parte malè habiti.

38 *Quibus indignus*) Obiter inserta est ratio, cur sic oberrauerint, & ad deserta loca confugerint, quia ijs indignus erat mundus, hoc est, mali in mundo homines, ideò mundo relicto confugerunt ad loca deserta: Putauit quidem mundus eos se & sua societate indignos: At contrà Deus mundum ijs indignum esse censuit, dum eos à mundo seuocaret. Hac ergo ratione exaggeratur hominum à quibus fugerunt, impietas. *In desertis errantes*) Secunda amplificatio fugæ sanctorum, à locis in quibus oberrauerunt, quæ hîc aliquot inducuntur: vt deserta, montes, speluncæ, cauernæ, quæ ferarum, non hominum, habitationi destinantur.

39 *Atque hi omnes*) Amplificatio est, & commendatio fidei eorum, quod quamuis hæc omnia per fidem in promissionem sustinuerint, ac testimonium à Deo adepti sint per fidem, tamen non obtinuerunt promissum, hoc est, non viderunt Christum in carne manifestatum & exhibitum, sed eminùs tantùm venturum conspicati sunt. Cùm dicit eos per fidem testimonium adeptos, significat hæc particularia eorum effecta pertinere ad illustrandum fidei effectum generale secundum.

40 *Quod Deus de nobis)* Ratio cur non obtinuerunt promissum: Deus differendo promissum melius quiddam de nobis prouidit. Nam patefactio Christi & ejus aduentus in carne, dilata est in vltima tempora propter nos, in quos (teste Paulo) fines seculorum inciderunt. 1. Corinth. 10. 11. Vnde Petrus dicit, Christum patefactum vltimis temporibus propter nos, qui per eum credimus Deo. 1. Epistol. 1. 20. *Ne absque nobis)* Si venisset Christus ætate priscorum illorum Patrum, fuissent illi absque nobis consecrati & glorificati: nos autem fuissemus neglecti: quia exhibito Christo nihil aliud quàm finis mundi expectari potest. Ergo noluit Deus eos obtinere promissum, & Christum videre reipsa exhibitum, vt nostræ saluti consuleret nè nos à participatione gloriæ excluderemur.

Argumentum Capitis duodecimi.

Hoc capite primùm redit ad institutam exhortationē ad perseuerantiā in fide, eiusque duo affert argumenta, decimumquartum & decimumquintum ad vers. 3. Deinde speciales aliquot sunt exhortationes, ad patientiam in afflictionibus, ad præeundum alijs bono exemplo, ad pacem, ad sanctimoniam &c. ad vers. vsque 25. Postremò redit ad exhortationem principalem, eiusque tria adducit argumenta, ad finem capitis.

CAPVT. XII.

1 *Proinde nos quoque, quum tanta nos circunstet*

testium

testium nubes, abiecto omni pondere, & peccato ad nos circuncingendos procliui, constanter propositum nobis stadium decurramus.

2 *Intuentes in fidei ducem ac perfectorem Iesum, qui pro sibi proposito gaudio pertulit crucem, ignominia contempta, & ad dexteram throni Dei consedit.*

Proinde nos quoque) Post digressionem in commendationem fidei, redit ad institutã exhortationem ad constantiam & perseuerantiam in fide. Estque hoc argumentum exhortationis decimumquartum, à testibus, siue ab exemplis credẽtium, qui perseuerârunt in fide. Accommodat enim ad institutum ea quæ in digresione dicta sunt capite superiori. *Testium nubes*) Amplificatio argumenti est, à testiũ multitudine, quæ nubis voce intelligitur, qua metaphoricõs multitudo quasi coagulata significatur. *Constanter propositum)* Exhortatio ipsa est metaphoricis verbis expressa. Metaphora est ab iis qui in stadio currũt, Scripturę familiaris. vt 1. Cor. 9.24. & deinceps. Heb. 6.18. Nam hominis Christiani vita est quasi cursus in stadio, & Christianus homo quasi in stadio currit ad metã, & palmam illam supernæ vocationis, experiens ecquo modo perueniat ad resurrectionem mortuorum. Philip. 3. 11. 14. *Constanter*) Legem currendi præscribit, vt currant per patientiam. Neque enim satis est currere, sed seruãdę sunt leges in cur-

rendo. Nõ coronatur(inquit Paulus)nisi qui legitimè (hoc est,seruatis certandi legibus) certauerit.Hæc igitur lex est currendi præcipua,vt constanter &cum patientia decurrãt, inoffenso pede, præteritis omnibus impedimentis quæ cursum ipsorũ remorari possint. *Propositum*) Stadium vocat propositum, quia vt meta,ita vt stadiũ ac via ad metam perueniendi nobis àDeo proponitur.Sic spem propositam dicit.*Heb*.6.18. *Abiecto omni*) Modus decurrendi constanter hoc stadium obiecto omni pondere: deindè pondus illud interpretatur peccatum. Neq; enim progressum aliqué in cursu potest facere,qui cum pondere currit: nullum autem põdus est quo impedimur in hoc cursu præter peccatum, quo quidem abiecto facillimus nobis & expeditissimus esset cursus ad metam. Duobus autem modis hoc peccati põdus abjicitur : Primùm quidem dũ imponitur quasi humeris Christi, qui volens peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. 1.*Pet*.2.24. & factus est pro nobis peccatum.2.*Corinth*.5.21. Deindè dum per Spiritum Christi sanctificamur , & purgantur corda nostra ab inhærente in nobis peccato. Atque hoc quidem modo posteriore non prorsus in hac vita abjicitur peccati põdus:Manẽt enim aliquæ reliquiæ peccati quamdiu hîc sumus: Vnde est grauissima illa Pauli lamentatio : Miser ego homo, quis

me eripiet ex isto corpore mortis? Rom. 7. 24. & 2. Corinth. 5. 4. Suspiramus onerati: sed danda nobis est opera vt peccatum indies magis ac magis mortificetur in nobis, vt tandem aliquando prorsus leuati hoc onere ad metam perueniamus. *Ad nos circumcingendos*) Descriptio quædam est huius peccati ac ponderis, quod sua natura nos circumcingat, tanquam murus aut maceries quædam, vndique aditum nobis præcludens ad cœlos, & cursum nostrum in hoc stadio impediens, vt nisi eo superato, & diruta quasi hac macerie, propositũ nobis stadium non possimus decurrere.

2 *Intuentes in fidei*) Argumentum exhortationis præcipuæ decimumquintum, ab ipsius Christi exemplo, quod maioris est momenti quàm reliqua omnia sanctorum exempla. Iesus per mediam crucem & ignominiam decurrit stadium sibi propositum. Ergo intuendum nobis est in eum vt propositum &c. *Fide ducem*) Descriptio est Christi, ad commendationem personæ pertinens, vt eò magis incitemur ad imitandum ipsius exemplum in decurrẽdo hoc stadio. Vocat eum primùm ducem fidei, quia præit nobis viam, & ducit nos in hoc fidei stadio, imò ipse est via qua nobis eundum est ad metam, vt se appellat Ioan. 14. 6. Deindè vocat eum fidei perfectorem, quia finis est fidei nostræ, in quo fides nostra consummatur ac per-

N 2

ficitur. Duo enim ſunt quæ Chriſtum reſpiciunt, fides & aſpectus: fide incedimus in hac vita, ait Apoſt. 2. Corinth. 5. 7. & eatenùs quidem Chriſtus eſt dux fidei: At in altera vita fides mutabitur in aſpectum, quia videbimus eum ſicuti eſt. 1. Ioann. 3. 2. & tum quidem Chriſtus erit fidei noſtræ perfector. Fides enim, vt & ſpes, imperfectum quiddam eſt, & via tantummodò ad perfectionem, eóque non eſt nobis in ea acquieſcendum. Perfectio autem & beatitas noſtra eſt in aſpectu. Atque ita Chriſtus perficiet fidem noſtram, dum eam mutabit in aſpectum. Ergo in decurrendo hoc ſtadium nobis propoſitum oportet perpetuò intueri & ob oculos habere Chriſtum, primùm quidem vt præcurſorem & ducem curſus noſtri, præeuntem nobis per crucem & ignominiã: deindè vt finem & perfectionẽ curſus noſtri & laborũ noſtrorum omnium coronam, quæ poſita eſt in aſpectu Chriſti glorificati, vt nunquam debeat oculus noſter, neq; in hac vita, neque poſt hanc vitam in altera illa, à Chriſto diſtrahi. *Pertulit crucem*) Hæc via eſt qua præiuit nobis Chriſtus, perferendo nimirum crucem. *Ignominia*) Docet quomodo hac via præiuerit, contempta videlicet ignominia, nempè crucis, quæ profectò omnium maxima fuit, ſiue externam illam reſpicias in morte omnium ignominioſiſſima, ſiue internam illam, quam intereà in anima, iram Dei & horro-

horrores ac cruciatus inferorum perpetiente, sensit: cuius externa illa mortis ignominia fuit tantùm testimonium externum. Quæ enim potest esse maior ignominia quàm ea qua reprobi detectis ipsorum peccatis in vltimo die afficientur, quam Scriptura vocat pudorem, & confusionem, eamque æternam? Atque hæc fuit ignominia, quam impositis ipsi peccatis nostris pertulit Christus, sine qua nos ab æterna illa ignominia liberare nunquam potuisset. *Vice sibi propositi)* Amplificatio crucis quam pertulit, à contrario gaudio sibi proposito, quo vtpotè Deus coæternus cum Patre frui potuisset: vice tamen gaudij huius, facta quasi permutatione, pertulit crucem. Vide Philip. 2. 6. 7. Cùm esset in forma Dei, non duxit rapinam æqualem esse cum Deo: sed ipse se exinaniuit &c. Vide igitur quantum mali sit in peccato, cui satisfieri non potuit, nisi Christus deposito quasi gaudio, & gloria Deitatis, pro nobis crucem pertulisset, & se exinaniuisset, factus obediens ad mortem, mortem autem crucis. Debet hoc nos mouere ad detestationem peccati, *Contempta)* Intereà dum pateretur, crucem & ignominiam contempsit. At quomodo contempsit eam, cùm legamus in historia Euangelica eum grauissimè tulisse, vt quum queritur, Eli, Eli, lamma sabachthani. Matth. 27. 46. imò profitetur tristem fuisse animam suam vsque ad mortem. Matth. 26. 38. quomodò igitur

ignominiam contempsit? Respondeo contemptum hunc positum esse in eo, quòd volés ignominiam crucis subierit, quemadmodum pij mortem contemnunt, non quidem eam irridendo, sed voluntariè subeũdo, spe vitæ illius gloriosæ qua fruentur. Causa verò cur Christus mortem tam grauiter tulerit, fuit, quia mortuus est peccati nomine. Cùm autem quis moritur propter peccatum, nullus potest esse pœnæ modus, sed necesse est pœnam esse infinitam, vt in reprobis qui propter peccata sua morientur. Martyrum nullus mortuus est propter peccata, sed eius tantùm causa, qui propter ipsorum peccata mortuus est, eóque certò persuasi erant remissa esse sibi peccata. Vnde internum quod sentiebant animi gaudium absorbebat externum corporis dolorem. *Et ad dexteram*) Commendatio crucis Christi, ab euentu qui has eius perpessiones insecutus est, qui continet argumentum quo nos excitemur ad ferendam crucem pro Christo. Consedit ad dexteram throni Dei, hoc est, consecutus est summam gloriam. De hac gloria Christi perpessiones insecuta vide Philipp. 2. 9. Quapropter extulit eum Deus in summam sublimitatem, & donauit ei nomen quod est supra omne nomen: &c. Sic & nostras quoque afflictiones consequitur gloria, sed latum est discrimen. Nam Christi afflictiones & perpessiones promeritæ sunt gloriam, quia

Deus

Deus passus est, ideò adhibetur eo loco particula causalis διὸ, quapropter, (hoc est, propter illam humiliationem vtpotè meritoriam) exaltauit eum Deus: Sed afflictiones nostræ non merentur gloriam: Non enim sunt paria quæ præsenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ. Rom. cap. 8. vers. 18.

3 *Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem, ne animis remissi, fatiscatis.*

4 *Nondum ad sanguinem vsque restitistis, aduersus peccatum decertantes.*

5 *Et obliti estis exhortationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur, Fili mi, ne negligito castigationem Domini, neque remissus esto quum ab eo argueris.*

6 *Quem enim diligit Dominus castigat, & flagellat quemcunque filium recipit.*

7 *Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis offert vt filijs (quis enim est filius quem non castiget pater?*

8 *Quòd si estis absque castigatione, cuius participes sunt omnes nempè spurij estis, & non filij.*

9 *Deinde corporum nostrorum patres habuimus castigatores, &* eos *reueriti sumus: an non multò magis subijciemur patri spirituum, & viuemus?*

10 *Nam illi ad paucos dies prout ipsis videbatur, nos castigabant: hîc autem ad com-*

modum nostrum, vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

11 *Omnis autem castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij sed tristitiæ: at postea fructum tranquillum iustitiæ reddit iis qui per eam fuerint exercitati.*

12 *Quapropter manus remissas & genua soluta surrigite.*

13 *Et rectas orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum* est *abducatur à via, sed vt sanetur potius.*

14 *Pacem sectamini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum.*

15 *Prospicientes nequis deficiat à gratia Dei: nequa radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.*

16 *Nequis sit scortator, aut profanus, velut Esau, qui vnico edulio vendidit suum ius primogeniti.*

17 *Scitis enim eum etiam posteà, quum vellet hæreditario iure benedictionem assequi: reprobatum fuisse: nō enim reperit pœnitētiæ locū, quamuis cum lachrymis* benedictionem *illam exquisisset.*

18 *Non enim acceßistis ad contrectabilem montem, & incensum ignem, ac turbinem & caliginem, & procellam:*

19 *Tubæque sonitum & vocem verborum: quam qui audierant, deprecati sunt ne amplius sibi fieret sermo.*

20 *(Non enim ferebant quod imperabatur,*

Si vel

Si vel bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

21 *Et Moses (adeò terribile erat visum quod apparebat) dixit, Expauefactus sum ac tremebundus.)*

22 *Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viui, Hierusalem cœlestem, & myriadas Angelorum.*

23 *Conuentum & concionem primogenitorum qui conscripti sunt in cœlis: & iudicem vniuersorum Deum, & spiritus iustorum consummatorum.*

24 *Et ad noui Testamenti mediatorem Iesum, & sanguinem aspersionis, præstantiora loquentem quàm loqueretur sanguis Abel.*

Reputate igitur) Quia Christus stadium sibi propositum per crucem & ignominiam decurrit, & per multas afflictiones gloriam consecutus est, ideò nos quoque exemplo Christi hortatur ad afflictiones fortiter sustinendas, nè animis deficientes fatiscamus, atque ita remouet impedimentum perseuerantiæ nostræ, afflictiones & persecutionem, nè propter eas deficiamus. Primum argumentum est ab exemplo afflictionum Christi, quod exaggeratur varijs circumstantijs, ad quarum seriam considerationem nos excitat, dum dicit (*Reputate*) Quo verbo innuit in passione Christi multa nobis esse diligenter consideranda & ponderanda, quæ in nullius alterius passione occur-

runt: Vt igitur Christi exemplo excitemur ad ferendum patienter afflictiones, oportet penitiùs inspiciamus omnes circumstantias passionis ipsius. *Quis ille*) Prima circumstantia est personæ eius qui afflictiones has sustinuit. *Quis*, id est, quàm dignus, quàm excellens, vtpotè Dominus gloriæ. Quàm indignum sit Dominum gloriæ pati, & crucifigi significat Paulus quum dicit, Nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent. 1.Corinth. 2. 8. vbi gloriam Christi, & crucis ignominiam, tanquam res inter se pugnatissimas opponit. Quæ enim potest esse consensio inter summam gloriam, & extremam ignominiam? Atque hæc causa etiam est cur temporaria ipsius mors æquiualens fuerit morti æternæ, quæ peccatoribus debebatur, personæ nimirũ dignitas, quod Filius Dei, Dominus gloriæ passus sit in carne. *Talem*) Secunda circumstantia est magnitudinis contradictionis, & omninò perpessionum quas sustinuit: Nam coutradictionis nomine, per synecdochen speciei intelliguntur omnes perpessiones & afflictiones Christi. Vt prima circumstantia significat nullam vnquam fuisse tantam personam, ita secunda circumstantia subindicat, nullam vnquam fuisse talem & tantam pœnam. Itaque ex hoc loco colligendum est, Christum non exteriùs duntaxat passum in corpore (Nam si externam tantùm passionem respicias, latrones duo qui cum eo crucifixi

sunt

sunt æqualem pœnam sustinuerunt) sed multò magis interius in anima, in qua pertulit cruciatus inferorum, & grauissimum illud pondus iræ Dei, quod necessariò ipsi incubuit propter susceptа in se peccata omnium hominum, quæ nisi summa & infinita pœna quæ omnes etiam reproborum cruciatus excederet, expiari non poterant. Atque hæc alia etiam causa est, cur temporaria ipsius mors æternam æquiparauerit, supplicij nimirùm quòd ad tempus perpessus est atrocitas. *A peccatoribus*) Tertia circumstantia est personæ persecutorum, erant peccatores, hoc est, homines, non vilissimi tantùm, sed etiam sceleratissimi. *Ne animis*) Hortationis summa: Nè despondeamus animos & in afflictionibus fatiscamus, sed fortitèr eas perferamus, ad hoc vt constanter propositum nobis stadium decurramus.

4 *Nondum ad sanguinem*) Secundum argumentum à leuitate afflictionum, quas hactenùs sunt pepessi. Nondum ad mortem vsque sustinuistis afflictiones: ergo pergite eas patienter sustinere. *Ad sanguinem vsque*) id est, ad mortem siue sanguinis effusionem. *Restitistis*) Significat afflictionem positam esse in resistendo, & opponendo. Christus quum afflictus est, dicitur sustinuisse contradictionem. Sic quum affliguntur pij, ijs resistitur & ipsi resistunt, vt non possit afflictio esse sine lucta & oppositione. Ergo dicet quis,

Afflicti non patiuntur voluntariè, quia resistunt? Respondeo eos resistere peccato, non afflictioni: Nam summa voluntate patiuntur afflictionem: etsi intereà dum patiuntur, continuò resistunt peccato, & decertant aduersus peccatum. Si enim peccato cederent non paterentur. Si Christus cessisset peccato, non fuisset crucifixus, sed cùm crucifixus est illi, lucta fuit cum peccato. Intereà tamen dùm aduersus peccatum decertaret, summa voluntate se cruci obtulit. Quia autem non cedunt pij peccato, ideò victores euadunt, etiam in ipsa morte.

5 *Et obliti estis*) Tertium argumentum ab authoritate & testimonio Solomonis. Prou.3. 15. Testimonio huic præmittitur objurgatio, qua reprehendit eorum obliuionẽ, eamque exaggerat ex eo quòd amicè ijs loquatur Sapiẽs, eos compellans filios. Nota igitur, ne has ipsas quidem compellationes quibus vtitur Scriptura, otiosas & inutiles esse, sed vnicuique suũ inesse pondus. *Fili mi*) Subijcit ipsum testimonium, in quo dissuadet duo extrema, in quibus solent homines peccare. Primùm est ne castigationem Domini omnino negligamus & leuiter prætereamus, sine vlla vitæ emendatione, quam respicit Deus in nobis castigandis. Alterum est, ne animo deficiamus: Vult ergo teneri à nobis medium, vt castigationem Domini patienter ferentes, vitam emendemus.

6 *Quem*

6 *Quem enim diligit*) Ratio exhortationis à Sapiente subjecta, à dilectione Domini quæ castigatione illa arguitur. Dominus castigat quem diligit, Ergo &c. Nota castigationes signa esse amoris diuini: Nisi enim suos castigaret Dominus, perirent cum mundo: Cùm punimur (inquit Paulus) erudimur, nè cum mundo condemnemur. 1. Corinth. 11. 32. Loquitur autem hîc Apostolus, de paternis castigationibus, non autem de pœnis quæ proficiscuntur à Deo Iudice: Nam punit impios tanquam Iudex: At verò suos non punit tanquam Iudex, sed castigat tanquam Pater, non ad interitum, sed ad vitæ emendationem & mortificationem. Ergo significat in afflictionibus attollendos esse animos ad amorem Dei, cujus aspectu acerbitas afflictionis tanta suauitate temperatur, vt in medijs afflictionibus exultemus gaudio ineffabili & glorioso.

7 *Si castigationem*) Applicat ad Hebræos hoc testimonium, quasi dicat, Si castigationem sustinetis, Deus, vt hîc testatur Solomon, sese vobis offert vt filijs. Nota: non dicit, si castigamini (vt postulare videbantur Sapientis verba) sed si castigationem sustinetis. Non enim satis est castigari, sed oportet sustinere, hoc est, patienter ferre afflictionem, & vt loquitur Petrus 1. Epist. 5. 6. submittere nos potenti Dei manui. Qui enim luctatur cum manu Dei, ei sese Deus non offert vt filio. Ergo dilectionem

Dei non oportet metiri ex afflictionibus, ſed ex patientia in afflictionibus, ſine qua nihil proſunt afflictiones. *Quis enim eſt*) Ratio cur caſtigationem ſuſtinentibus offerat ſe Deus vt filijs, ab ipſo genere. Filius quilibet caſtigatur à Patre. Ergo hoc ipſo quod vos caſtiget Deus & ſuſtinetis, offert ſe vobis vt Pater filijs.

8 *Quòd ſi eſtis*) Illuſtratio hujus applicationis à contrario. Qui non caſtigatur eſt ſpurius, & non filius. Ergo &c. Quemadmodum caſtigatio eſt ſignum filij: ita impunitas iſta cùm quis non caſtigatur, ſignum eſt ſpurij & nothi. In educandis liberis videmus non tantam eſſe in parentibus ſpuriorum curam, quanta eſt filiorum legitimorum: quia non eſt ea parentum dilectio erga ſpurios, quæ eſt erga filios legitimè procreatos. Ita Deus ſpurios, qui non ſunt filij, præterit caſtigationis expertes, cùm intereà filios, quos paterna dilectione proſequitur, caſtiget. *Cuius participes*) Obiter ſubindicat hanc eſſe communem filiorum conditionem, vt caſtigationis ſint participes, vt ſi quis renuat caſtigationem ſuſtinere, eo ipſo arguat ſe non eſſe filium.

9 *Deinde corporum*) Argumentum quartum à minori. Patres corporum noſtrorum caſtigarunt nos & eos ſumus reueriti: Annon multò magis ſubiiciemur Deo, Patri Spirituũ? Deum vocat Patrem Spirituum, hoc eſt, animarum noſtrarum, quia Deus immediatè animã creat,

eamque

eamque in corpus infundit: Nam etsi corpora immediatè sint ab hominibus gignētibus propagatione naturali, animæ tamen non sunt ex traduce, neque à Parentibus procreantur, sed à Deo immediatè creantur. *Reueriti sumus)* hoc est, ijs nos submisimus, castigantibus. Quòd si patienter aliquid ab hominibus toleramus, qui carnem tantùm nostram genuerunt, annon multò magis à Deo, & corporum, & animarum genitore; qui corpora quidem genuit per homines, animam autem immediatè? Deus igitur plus habet in nos juris, quàm vllus homo, vel hoc ipso, quòd Pater sit Spirituum: eóque debemus Deo maiorem reuerentiam, quàm cuiquam homini, etiam patri, cui in Deo duntaxat parendum est. Homo non aliud jus, non aliam in nos potestatem, habet, quam à Deo accepit, vt non sit absoluta potestas, nisi Dei solius: eóque etiam reuerētiam debemus, Deo primùm ac propriè, homini autem propter Deum. *Et viuemus)* Amplificatio subjectionis qua Deo subijcimur, ab effecto consequente. Debemus eò magis Deo subjici, quod reuerentiam & subjectionem erga castigantem nos Deum sequatur vita. Hominum castigatio nunquam affert vitam: at Dei castigatio vitam affert, eamque æternam.

10 *Nam illi ad)* Amplificatio superioris comparationis minorum, à dissimili castigationis modo & fine. Patres castigabant nos prout

ipſis videbatur, ſæpè ex corrupto aliquo affe-ctu, non aliquo noſtro bono Deus autem nos caſtigat ad commodum noſtrum. Ergo multò magis debemus nos Deo caſtigāti ſubmittere quàm Patribus. *Ad paucos*) Notatur tempus caſtigationis, quod mihi quidē cōmune videtur vtriq; caſtigationi, & Dei, & hominis: nā vterq;, & Deus, & homo, ad paucos dies caſtigant. Vt enim caſtigatio paterna breuis eſt & momē tanea, ita etiam illa Dei caſtigatio momētanea dicitur. 2. Corinth. 4.17. *Vt participes*) Finis & vſus caſtigationis Dei: Non caſtigamur propter peccatum, aut peccati nomine: id enim Chriſti paſſioni, qui perfectè pro omnibus peccatis noſtris ſatisfecit plurimùm derogaret: ſed caſtigationis finis eſt, vt mortificato in nobis peccato, participes ſimul ſanctimoniæ Dei.

11 *Omnis autem*) Occupatio. At durum eſt & inſuaue caſtigari, & triſtitiam, non gaudium affert; Reſpondet conceſſione primùm, deinde correctione: In præſens quidem, h. e. eo tempore quo quis caſtigatur, non videtur eſſe gaudij, ſed triſtitiæ. *Videtur*) Hoc verbo ſubinnuit caſtigationem non eſſe reipſa materiam triſtitiæ, ſed potiùs gaudij, ſed ita videri nobis qui in rebus judicandis fallimur, & quibus multa videntur eſſe id quod non ſunt. Admiranda enim eſt hominis cæcitas, vt quod ipſi bonum eſt & ſalutare, ſæpè videatur pernicio-

ſum,

ſum,cōtráque. Non igitur oportet res metiri ex præſenti ſenſu, ſed intuendū eſt in exitum rei cuiuſque. *At poſtea*) Correctio. Etſi in præſens videtur eſſe triſtitiæ, poſteà tamē fructū tranquillum reddit,&c. Afflictiones & exercitationes cōparat culturæ: Ager poſt culturam reddit fructum: Sic nos à Deo exculti per afflictiones fructus producimus. Sumus natura ſteriles, expertes omnis boni & gratiæ, fœcundi autē mali, ſimiles terræ quæ profert ſpinas & tribulos, cuius exitus tendit ad exuſtionem. Heb.6.8. Oportet igitur à Deo excolamur, antequam bonos fructus proferamus. *Tranquillum*) Hoc epitheto ſignificat contrariam conditionem afflictionum, & fructus afflictionem conſequētis. Nam quamdiu affligitur quis, nihil ſentit præter agitationē & commotionem perpetuam, cùm animi, tum corporis, ſed fructus afflictionis tranquillus eſt,& omnis agitationis expers. *Iuſtitia*) Fructus hic vocatur Iuſtitiæ: eodem ſenſu etiam corona iuſtitiæ appellatur. 2.Tim.4.8. quam rependit Deus iuſtis, h.e. iis qui iuſtitiæ ex animo ſtudent, vel quæ datur propter iuſtitiam, non illam quidem inhærentē in nobis, ſed iuſtitiam Chriſti nobis per fidem imputatam. Rom.5.21. Gratia regnat per iuſtitiam in vitam æternam.

12 *Quapropter manus*) Concluſio eſt hortationis ad patientiam in afflictionibus, quaſi

dicat, Ne deſpōdete animos, ſed eos erigite, & voſipſos ad afflictiones perferēdas cōfirmate. Habes hîc imaginem quandam hominis meticuloſi, & animum planè deſpondentis. Manus habet remiſſas, tremulas, & pendulas. genua ſoluta, & ſeſe inuicem collidētia, vt de Belthezaro legimus, Dan. 5. 6. Non oportet nos ſic afflictionibus conſternari, ſed animo præſenti alacriter eas ſuſtinere. Eſtque hæc prima exhortatio ſpecialis, ſub generali illa ad perſeuerantiam comprehenſa, ad afflictiones fortiter ſuſtinendas.

13 *Et rectas facite*) Secunda exhortatio ſpecialis, vt præeant alijs bono exemplo. Nam in ſtadio decurrēdo non tantùm debemus noſipſos reſpicere, ſed & alios qui nos imitātur. Hęc exhortatio, vt & proximè ſuperior, metaphoricis verbis concepta eſt. Rectas (inquit) facite orbitas pedibus veſtris, hoc eſt, bono exemplo aliis præite, & inter ambulandū, recto, iuſtitiæque operam date. *Ne quod claudum*) Finis ſpecialis huius exhortationis, vt conſulatur ſaluti fratrum infirmorum, ne orbitis pedum veſtrorum non rectis, hominum (qui alioqui tota vita claudicāt) pedes magis luxentur: vt hominis claudi pes, ſi ad iter aſperum & non rectum offenderit, luxatur ampliùs, ad ipſius euerſionem. Nam in hanc ſententiā accipiendū videtur verbū ἐκτρέπεσθαι pro eo quod eſt luxari, vel diuerti à iuſto aceta-

ceta-

cetabulo, & commiſſura oſſium, ac ſi dixiſſet: Ne fortè ſi quis iam claudus eſt ex infirmitate pedum, ampliùs nouo offendiculo periclitetur, vt ſalutis iacturam faciat, ſed potiùs veſtigiis veſtris rectis inſiſtens, ſanitatem recuperet. Vt igitur ſuprà verſu 1. hortatus eſt ad currendum: Ita hîc modum currendi generaliorem præſcribit, vt rectas orbitas faciant: ſequentibus autem hortationibus cùm pacem, ſanctimoniam &c. commendat, particulares explicat currendi modos, ſub hoc generali comprehenſos.

14 *Pacem ſectamini*) Tertia ſpecialis exhortatio ad pacem, quę primus eſt currendi modus ſpecialis. Pacis nomine intelligo non externā tantùm illam, quę in externa coniunctione poſita eſt, ſed etiam internā quæ poſita eſt in coniunctione animorū. Eſt enim pax vinculū quo animi vniuntur, docente Paulo. Eph. 4.3. Studētes ſeruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis. *Cum omnibus*) Oſtendit cum quibus colenda ſit pax, cum omnibus nimirum, h.e. cuiuſcunque generis & conditionis hominibus, ſeruata tamen reſtrictione quam adijcit Paulus. Rom. 12.16. Si fieri poteſt, quantū in vobis eſt, cū omnibus hominibus in pace viuentes. Neq; enim vera eſt illa pax, quam cum nonnullis colimus, dum intereà diſcordia nobiscum alijs intercedit. Nam vera pax vbiq; eſt, & cum omnib. hominibus, nullam cum quoquam diſſen-

tionem admittens. *Et ſanctimoniam)* Quarta exhortatio ſpecialis, ad ſanctimoniā: quæ ſecundus eſt currendi modus ſpecialis. Sanctimoniæ nomine intelligenda videtur hoc loco, tū in genere vitæ ſanctitas, tum etiā in ſpecie caſtitas; Nam infrà verſ. 16. ſcortationem ſimul & profanitatem, tanquam ſanctimoniæ contrarias, coniungit. Caſtitas autem peculiariter interdum nomen ſanctimoniæ obtinet. vt 1. Theſſ. 4. 4. vbi ſanctimoniam definit per abſtinentiā à ſcortatione. Hæc (inquit) eſt volūtas Dei, nempè ſanctificatio veſtra, id eſt, vt abſtineatis à ſcortatione: & caſtus peculiari modo purus & ſanctus dicitur, vt contrà peculiarem quandam impuritatem in ſcortatione innuit Paulus 1. Cor. 6. 18. Qui ſcortatur in proprium corpus peccat. *Sine qua nemo)* Ratio hortationis ad ſanctimoniam, à ſummo malo & incommodo, quod ſanctimoniæ defectum ſequitur. Sine ea nemo videbit Dominum. Nullus enim impuro & polluto homini ad Deum patet aditus. Nam impuritas habitationem Spiritus ſancti, omnemque Dei præſentiam, cùm in corpore, tum in anima, penitùs exterminat, vt videri Deus non poſſit: Cùm contrà ſanctimonia Dei præſentiam afferat. Vnde Chriſtus: Beati mundo corde; quoniam ipſi Deum videbunt, Matt. 5. 8.

15 *Proſpicientes ne quis)* Tertius currendi modus ſpecialis, & exhortatio ſpecialis quinta,

quæ

quæ alios reſpicit, vt proſpiciamus ne quis deficiat à gratia Dei. Sic obſeruationem aliorum commendat, vt ſuprà 10. 24. Obſeruemus alij alios. Attendendum nobis eſt etiam ad alios, vt illi vnà nobiſcum currant, non autem prolabantur & deficiant. *Ne qua radix*) Quartus currendi modus ſpecialis, & exhortatio ſexta, proximum etiam reſpiciens; vt proſpiciamus ne qua ſuppullulet radix amara, h. e. hæreſis, aut aliquid ſimile, quod ſit offenſioni, vt Deut. 29. 18. radix proferens cicutam, aut abſinthium. Euellenda eſt huiuſmodi amara radix, antequàm incipiat pullulare, ne offendiculo ſit currentibus alijs. *Obturbet*) Amaræ huic radici duo tribuit effecta, quæ totidem ſunt exhortationis argumenta. Primum eſt conturbatio. *Et per hanc*) Secundum eſt inquinatio multorum.

16 *Ne quis ſit*) Quintus ſpecialis currendi modus, & exhortatio ſeptima, vt proſpiciamus ne quis ſit ſcortator aut profanus. Speciem præmittit generi: Nam profanitatis ſpecies quædam eſt ſcortatio. Eſt autem profanus qui Deum eiuſque gratiam, ſancta denique omnia & religioſa contemnit & irridet. *Velut Eſau*) Diſſuadet à profanitate, exemplo Eſau, cuius profanitas facto ipſius exponitur; vnico edulio vendidit ius primogeniti. Vide Geneſeos 25. 30. & deinceps. Ius autem primogeniti poſitum fuit in duabus prærogatiuis, vna dignitatis

qua inter fratres primatum tenebat,& eos sibi subiectos habebat.2.Chron.21.3. Altera roboris, ex dupla portione quæ ipsi ex paterna hæreditate cedebat.Deut.21.17. Vide de hac duplici prærogatiua.Geneseos 49.3. & 1. Chron. 5.12.Vnde etiam primogenitus typus erat Christi primogeniti Dei, qui omnes fratres honore & potentia antecedit. Vendito igitur iure primogeniti,Esau, & recusauit typus esse Christi, eóque Christum contempsit, & hæreditatem amisit terræ Canaan, quæ typus erat regni cœlorum.

17 *Scitis enim eum etiam*) Ostenditur iudicium quo punitum est profanum hoc factum, cùm vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatus est à Deo per Isaacum, & ius primogenituræ, & in dignitate, & in dupla portione, datum est Iacobo, cui illud vendiderat. Vide Geneseos 27.35. & deinceps. *Non enim reperit*) Reprobationem Esaui ostendit, ex immutabilitate sententiæ benedictionis de Iacobo pronunciatæ ab Isaaco patre. Non reperit locum pœnitentię patris Isaaci, h. e. non potuit efficere vt Isaacum patrem pœniteret benedictionis quantumuis ex errore in Iacobum collatæ,vt sententiam illam benedictionis retractaret; quamuis cum lachrymis benedictionem illam exquisisset, vt benedictionem recuperaret.Vide Genes.27.39. Pronomen αὐτὴν proximè ad μετανοίας vocem

cem referendum videtur. Eſt ergo hoc primum dehortationis à profanitate argumentũ. Eſau profanis triſtem & miſerabilem profanitatis ſuæ exitum conſecútus eſt. Ergo cauenda eſt eius exemplo profanitas.

18 *Non enim acceßiſtis*) Alterum argumentũ dehortationis à profanitate, à præſenti eorum conditione, quam copiosè hoc loco deſcribit: Eſt autem conditio hæc præſens eadem illa quam Paulus paucis verbis expreſſit. Rom. 6. 14. Peccatum vobis non dominabitur: non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia. Argumentum igitur eſt in hanc formam. Eſtis ſub Euangelio: Ergo non oportet vos profanè viuere. In ſumma luce non debet quis ambulare ac ſi in tenebris eſſet. Interdiu enim compoſitè ambulandum. Nox proceſſit (inquit Paulus) dies autem propinquat: Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat, vt interdiu compoſitè ambulemus. Rom. 13.12. Habitum autem illum luci conuenientem, interpretatur eſſe Chriſtum. verſ. 14. Sic argumentatur etiam Apoſtolus. Tit. 2. 12. & deinceps. Illuxit gratia illa Dei ſalutifera omnibus hominibus, erudiens nos vt abnegata impietate &c. Tractatur hoc argumentum ex diuerſis, κατ' ἄρσιν & θέσιν. Contrarium vnum remouetur, alterum ponitur. Remouetur conditio ſub lege, vt locus ſit conditioni ſub gratia & Euãgelio. Neq; enim vtraq;

cõditio poteſt ſimul cõſiſtere in eodẽ homine.Cõditio hæc ſub lege amplificatur à terribili forma legis promulgatæ, quæ legis terrores indicat.*Contrectabilem.*) Forma promulgatæ legis ſuis quibuſdã partibus exponitur: de quibus vide Exod. 19. Prima pars formæ legis promulgatæ, eſt in loco ex quo promulgata eſt Lex, Monte nimirũ Sinai. Extenuatur autem hic locus à materia, fuit mons craſſæ & terrenæ, eóque cõtrectabilis materiæ, qui manib. palpari poſſet, quo diſtinguitur hic locus à cœlo, quod manibus cõtrectari non poteſt. *Et incenſum*) Secũda pars formæ promulgatæ legis, in terribilibus illis ſignis, quæ Dei præſentiam in illo monte teſtabantur, cùm ex eo Lex promulgaretur, vt fuerunt hæc meteora, ignis incenſus, turbo, caligo, procella. Deus enim ipſe nullo ſenſu percipi poteſt, ſed per ſenſibiles iſtas creaturas ſe præſentẽ declarat.

19 *Tubaque ſonitum*) Tertia pars formæ promulgatæ legis, in ſonitu tubæ, quo præparabatur populus ad audiendum vocem Dei. *Et vocem*) Quarta pars eſt ipſa vox legis promulgatæ, quæ tubæ ſonitum eſt inſecuta. *Quam qui*) Amplificatio vocis huius quæ audita eſt ex hoc mõte, ab effecto (in terrorẽ incutiẽdo audientibus) eoque duplici. Primum eſt in populo: alterũ eſt in Moſe ipſo, duce populi. Effectum in populo eſt: Adeò ad auditam illam vocem exhorruerunt, vt audire eam non ſuſti-

ſuſtinuerint ſed deprecati ſunt nè ampliùs ſibi fieret ſermo per ipſum Deum immediatè, ſed loqueretur per Moſen internuncium. Cauſſa autem hujus terroris fuit, quod terrore hoc externo in lege promulganda excitatus eſt internus conſcientię terror, quòd exactam illam Dei in lege juſtitiam (cui nullus hominum ſatiſfacere poteſt) ferre non poſſent.

20 *Non enim ferebant* Altera cauſa terroris in populo, à Dei interdicto, quo per Moſen vt internuncium ſignificauerat Deus, morte afficiendum eſſe quicquid mõtem tangeret, non homo tantùm, ſed etiam beſtia. Vide Exod 19. 13. idque propter præſentiam ſacroſanctæ illius Majeſtatis Dei, ad quam impuræ & pollutæ creaturæ nullus patet acceſſus, niſi priùs ſanctificetur. Itaque neceſſe fuit Moſen etiam ſanctificari antequam hunc montem attingeret.

21 *Et Moſes*) Effectum vocis auditæ in promulganda lege, in ipſo Moſe, qui & ipſe quoque eſt exterritus, vt hac voce confeſſus eſt: Expauefactus ſum ac tremebundus. Hæc quidem Moſis verba non expreſſè in Scripturis habentur, ſed Exod. 19. 19. dicitur Moſes, quum populum obuiam Deo è caſtris eduxiſſet, totuſque mons ille tremeret, locutus eſſe, antequam Deus planè ad montem Sinai deſcendiſſet: quid autem locutus ſit, eo loco non exprimitur, ſed hoc loco afferuntur verba, qui-

bus Moſes ſono illo tubæ territus de ſuo terrore conqueſtus eſt, & Deus ibi dicitur ipſi reſpondiſſe voce, hoc eſt, placidis verbis Moſen, de conſeruatione ſua agentem, conſolatus eſſe & confirmauiſſe. Hactenus fuit primum membrum diuerſorum. Conditio ſub lege, quam expreſſit terribili illa legis promulgatione.

22 *Sed acceſſiſtis)* Sequitur conditio ſub Euangelio, quæ amplificatur deſcriptione Eccleſiæ noui Teſtamenti. Deſcribit eam primùm ex varijs, ijſque ſuauiſſimis appellationibus typicis, quibus locus innuitur: Primùm vocatur mons Sion. Monti Sinai ex quo promulgata eſt lex, ex aduerſo opponit montem Sion (qui typus erat cœlorum) ex quo primùm perſonauit Euangelium. Nam primùm Chriſtus ipſe, deinde ejus Apoſtoli, perſpicuè ex Sione Euangelium promulgarunt, juxta Eſaiæ vaticinium. Ieſ. 2. 3. *Et ciuitatem)* Altera loci appellatio: vocatur ciuitas Dei viui, hoc eſt, cœleſtis Hieruſalem, quæ per terreſtrem illam figurabatur, vt ſubjecta tertia appellatione interpretatur: His ergo tribus nominibus, vnum eundemque locum ſignificat. *Et myriadas)* Secunda pars deſcriptionis Eccleſiæ, à perſonis varijs ijſque præſtantiſſimis, quæ ſunt in hoc loco, & ad quas accedimus. Perſonæ primùm ſunt Angeli, ijque non pauci, ſed numero infiniti. Nã myriadas vocat Angelorũ, numerum finitum pro infinito exprimens.

23 *Con-*

23 *Conuentum)* Deindè electi omnes quos vocat primogenitos, nec primogenitos tantùm, sed conuentum & concionem primogenitorum, quo significat immensum eorum numerum: quò autem major electorum numerus eò major fœlicitas & gloria. Vocantur autem electi primogeniti, per allusionem ad primogenitos in populo Dei, qui habebant, tum dignitatem & authoritatem in reliquam familiam, tũ duplam hæreditatis portionem: Ita electi omnes obtinent primùm dignitatem cœlestem, cujus typus erat dignitas illa in familijs. Deindè hæreditariò possidebunt regnum paratum ipsis à jactis mundi fundamentis. Matth. 25. 34. *Qui conscripti)* Descriptio est primogenitorum: Conscripti sunt in cœlis, id est, à Deo electi sunt ad vitam æternam. Nam electorum nomina dicuntur scripta esse in cœlis. Luc. 10. 20. & in libro vitæ. Philipp. 4. 3. quibus phrasibus significatur eos æterno illo electionis decreto ad vitam æternam esse ordinatos. *Et iudicem vniuersorum)* Tertiò in personis, quarum præsentia fruimur in cœlesti illa Hierusalem, numeratur Deus, quem vocat judicem vniuersorum, qui solus justissimo suo judicio afflictionem reddit ijs qui fideles affligunt, ipsis autem fidelibus relaxationem. 2. Thess. 1. 6. 7. *Et spiritus)* Quarto loco recenset spiritus justorum consecratorum, hoc est, animas fidelium defunctorum, jam in cœlum re-

ceptas. Nam homines qui ſunt in Eccleſia, vel ſunt adhuc in corpore degentes in terris, quos initio verſus vocauit primogenitos: vel depoſito hoc corporis Tabernaculo in cœlis triumphãt cum Chriſto, vt ſunt ſpiritus juſtorum, qui conſummati hîc dicuntur, hoc eſt, conſummatam & perfectam ſanctificationem & gloriam adepti, non quidem ſecundùm omnes conſummationis gradus, ſed ſecundùm aliquos tantùm: cùm quoad animam præſentes jam ſint cũ Domino. Conſummati igitur ſunt, non ſimpliciter, ſed κατά τι, reſpectu noſtri, qui adhuc aduenæ ſumus in corpore, & peregrè à Domino abſumus.

24 *Et ad noui*) Poſtremò inter perſonas recẽſetur Ieſus, noui fœderis Mediator, per quẽ ſolum κοινωνίαν habemus cum Angelis, cum primogenitis qui conſcripti ſunt in cœlo, cum Deo vniuerſorum iudice, cum ſpiritibus deniq; juſtorum. Nam in eo recolliguntur omnia, tum quæ in cœlis, tum quæ in terris. Epheſ. 1. 10. Decitur noui Teſtamenti Mediator, qui nouum illud Teſtamentum, quo legauit nobis remiſſionem peccatorum, juſtitiam & vitam æternam, ſanciuit ſuo ſanguine. *Et ſanguinem*) Cum Chriſto conjungit ejus ſanguinem, quo purgatur conſcientia noſtra, eumque à Chriſto ſeorſim nominat, vt doceat videndum nobis eſſe vt ſanguine hoc aſperſi & irrigati ſimus: cum alioqui nullum ex Chriſto beneficium perci-

percipere possimus. Ideóque sanguis aspersionis dicitur, quod eo per fidem apersa fidelium corda sanctificentur, & à sordibus peccatorum abluantur, allusione facta ad veterem legem, in qua omnia ferè sanguine asperso mundabantur, suprà 9. 22. *Præstantiora*) Commendat hunc Christi sanguinem ab effectu, quod illustrat comparatione Abelis: Sanguis Christi præstantiora loquitur quàm sanguis Abelis. Nam sanguis Abelis loquitur & postulat à Deo vindictam: At sanguis Christi postulat à Deo misericordiam & gratiam. Quanquam non incommodè, & tum ad græcum contextum, tum ad sequentem exhortationem magis etiam apposite, locutio hæc ad ipsas personas referri possit; quod Christus suo sanguine præstantiora loquatur, quàm Abel, qui mortuus adhuc loquitur, suprà 11. 4. & vindictam à Deo exposcit; cùm Christus suo sanguine veniam & remissionem peccatorum postulet.

25 *Videte ne aspernemini eum qui loquitur: nam si illi non effugerunt qui auersabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multò magis nos, si eum qui de cælis est auersemur.*

26 *Cuius vox tunc concussit terram: nunc autē denunciauit, dicens, Adhuc semel ego concutiam non solùm terram, sed etiam cælum.*

27 Porrò *illud, Adhuc semel declarat instabilium rerum, vt pote factitiarum, amotionē, vt ma-*

neant quæ sunt stabilia.

28 *Quapropter regnum assumentes quod concuti non potest, teneamus gratiam per quam ita seruiamus Deo, vt ei placeamus cum verecundia & reuerentia.*

29 *Etenim Deus noster consumens ignis est.*

Videte ne aspernemini) Occasione proximorum verborum quibus sanguinis Christi efficaciam commendauit, redit ad præcipuam exhortationem ad perseuerantiam: Ne Christum loquentē aspernemur, sed teneamus ejus doctrinam. *Nam si illi)* Argumentum exhortationis decimum sextū, à judicio quod sequetur eos, qui Christum loquentem aspernantur: judiciū hoc confirmatur duobus argumentis. Primum est à comparatione minorum. Si illi non effugerunt qui Mosen Dei nomine in terris loquentem, auersabantur: quantò magis non effugiemus nos, si Christum è cœlis loquentem aspernemur? Quò enim dignior est persona quæ loquitur, eò magis puniendi sunt qui loquentem auersantur. Simile argumentum vide Heb.2.2.3. & 10.28.29.

26 *Cuius vox)* Secundum argumentum quo confirmat judicium eorum, qui Christum loquentem auersantur, est à vi & efficacia vocis Christi loquentis, tam præterita in promulganda lege, quā præsenti in prædicando Euangelio. *Cuius vox tunc)* Cùm promulgaret legem concussit terram, hoc est, homines in terris degentes,

gentes, qui lege promulgata admiratione majestatis ipsius affecti sunt. At nunc (in prædicando Euangelio) non solùm concutit terram, hoc est, homines, sed etiam cœlum, hoc est, Angelos qui in cœlis degunt, qui etiam ipsi in Euangelij prædicatione, in admirationem bonitatis & gratiæ Dei abripiuntur, & in mysteria Euangelij desiderant introspicere. 1. Pet. 1. 12. Cùm ergo tanta sit efficacia vocis ipsius, & nunc, & jam olim, non effugietis judicium, si eum loquentem aspernemini. *Dicens adhuc ego)* Concussionem hanc cœlorum & terræ, in Euangelij prædicatione, confirmat testimonio Aggæi Prophetæ cap. 2. vers. 7. vbi prædicitur ista cœlorum simul & terræ commotio in Euangelio prædicando, quæ summam arguit esse majestatem & dignitatem Euangelij. Quanquam non incommodè concussio ista intelligi possit de externa illa commotione cœli & terræ, ad vocem Christi exspirantis in cruce, cùm tenebris super totam terram inductis Sol obscuratus est, aulæum Templi fissum est medium, terra mota est, petræ fissæ sunt. Matth. 27. 50. 51. & deinceps. Luc. 23. 44. 45.

27 *Porrò illud adhuc)* Interpretatur illud Aggæi testimonium; & ex illis Prophetæ verbis (*adhuc semel*) deducit corollarium, de abrogatione Legis, & æternitate rerum per ceremonias legis & politiam Mosaicam significatarum, hoc est, sacerdotij, & regni Christi, vt inde

aliud institutæ hortationis argumētum eliciat. Cùm enim dicit, *adhuc*, significat non satis esse quòd jam anteà concussa esset terra in ferenda lege, sed adhuc oportere legis hujus immutationem esse. Cùm autem addit *Semel*, significat vnicam duntaxat fore illam mutationem, vt quod in locum legis successurum sit, maneat perpetuū & immutabile. Τὰ σαλευόμενα ea quæ concutiuntur, vocat legem Mosaicam, omnesq́; legis ceremonias: & instrumenta quæ legalibus ceremonijs seruiebant, quæ naturæ erant instabilis, & non permanentis. *Vt putà factarum)* Ratio instabilitatis istarum rerum, quia institutæ quidem & mandatæ erāt à Deo, sed ad certum aliquod tempus, ad aduentum vsque Christi. Galat. 3. 19. Cujus quum typi & vmbræ essent, debebant aduentanti corpori cedere: τὰ μὴ σαλευόμενα, stabilia, vocat ea quæ per instabilia fuerūt significata, & in locum instabilium successerunt, vt est Christus ipse, ejus regnum, & omnia bona quæ consequimur in Christo, vt sunt justificatio, sanctificatio & cœlestis illa hæreditas, quæ omnia necessariò æterna manent.

28 *Quapropter regnum)* Ex hac conditione Regni Christi, ex interpretatione verborum Prophetæ sumpta, deducit argumentum nouum præcipuæ exhortationis, ad perseuerandum in fide, & gratiam retinendam. Si gratiam tenuerimus, participes erimus regni illius, quod

quod concuti non poteſt. Ergo &c. Eſtq; hoc argumentū exhortationis decimūſeptimum. Gratię nomine intelligo fidem ex Dei gratia profectam: metonymia efficientis. *Per quam*) Deſcriptio gratiæ ſiue fidei ab effecto: fides enim non poteſt eſſe otioſa in nobis: ſed neceſſariò producit hoc effectum, vt ſeruiamus Deo. *Vt ei placeamus*) Modus ſeruiendi Deo præſcribitur, primùm in genere, vt ſeruiamus ei ad ipſius voluntatē, & placitum, facientes ex animo quæ vult Deus. Epheſ. 6. 6. Deinde in ſpecie, cum verecundia & reuerētia. Verecundia eſt pudor, ex infirmitatis noſtræ & indignitatis conſcientia. Reuerentia eſt religioſus metus ex agnitione illius Maieſtatis Dei noſtri, cui ſeruimus. Harum proprietatum exemplum habes in Publicano. Luc. 12. 13. vt & audaciæ, quæ his opponitur, in Phariſæo.

29 *Etenim Deus*) Poſtremum exhortationis argumentum, à natura Dei noſtri, eſt ignis cō ſumens, eóque conſumpturus eſt omnes qui non perſeuerantes in fide, ipſi non ſeruiunt iuxta ipſius placitum. Hoc argumentum mutuatus eſt ex Moſe. Deut. 4. 24.

Argumentum Capitis decimitertij.

Hoc capite primùm ſunt ſpeciales paræneſes, quibus hortatur ad officia, maximè quæ ad ſecundam legis Tabulam pertinent ad verſum vſque 18. Deinde commendat Hebræis preces pro ſe, ad verſ. 20 vbi epiſtolā hanc

precibus primùm, deinde hortatione, poſtremò aliquot alijs varij argumenti ſermonibus concludit.

CAPVT XIII

1 *Fraterna charitas maneat.*

2 *Hoſpitalitatis ne ſitis immemores: per hanc enim quidam inſcij exceperunt Angelos hoſpitio.*

3 *Memores eſtote vinctorum tanquam vnà cũ illis vincti: eorum qui malis premuntur, ac ſi ipſi quoque corpore* afflicti *eſſetis.*

4 *Honorabile* eſt *inter quoſuis coniugium & cubile impollutum: ſcortatores autem & adulteros damnabit Deus.*

5 *Sint mores alieni ab auaritia:* eſtote cõtenti præſentibus, *dixit enim ipſe, Non te deſeram, neq; te derelinquam.*

6 *Adeò vt confidenti animo dicamus, Dominus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mihi homo.*

7 *Memores eſtote ductorum veſtrorum, qui loquuti ſunt vobis ſermonem Dei: quorum imitamini fidem, conſiderantes qui fuerit exitus conuerſationis ipſorum.*

8 *Ieſus Chriſtus heri & hodie idem* eſt, *& in ſecula.*

9 *Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferimini: bonum enim eſt gratia conſtabiliri cor, non cibis,* quibus *non ſunt adiuti qui in ipſis verſati ſunt.*

10 *Ha-*

10 *Habemus altare ex quo non habent ius edendi qui tabernaculo deseruiunt.*

11 *Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra castra.*

12 *Quapropter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.*

13 *Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes.*

14 *Non enim habemus hîc sitam ciuitatem, sed futuram inquirimus.*

15 *Per ipsum igitur aßiduè offeramus Deo sacrificium laudis, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius.*

16 *Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus.*

17 *Obedite ductoribus vestris, & obsecundate: vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes, id enim est vobis inutile.*

Fraterna charitas) Prima specialis præceptio qua charitatem commendat, non generatim quamlibet, sed φιλαδελφίαν, siue charitatē fraternam, qua tantùm prosequendi sunt fratres, & domestici fidei, qui omnes eiusdem Patris filij sunt. Hanc distinguit Petrus à charitate, quam ἀγάπην vocat. 2. Epist. 1. 7.

2 *Hospitalitas*) Duobus versibus sequētibus

duo præcipiuntur officia, quæ ex charitate fraterna, tanquam propria ipsius effecta, profluunt: Hospitalitas nimirum & συμπάθεια erga vinctos & afflictos, siue eorum recordatio: In his enim potissimum effectis, per illa tempora quæ persecutionibus feruebant (cum sanctorũ peregrinationes & exilia, vinculáque & afflictiones frequentes essent) occasio exercendæ charitati, offerebatur. Hoc versu præcipitur hospitalitas. *Per hanc enim*) Hospitalitatem commẽdat argumento sumpto ab honore illo singulari, qui Dei beneficio accidit quibusdam qui hospitalitatis erant studiosi, quod nimirùm Angelos hospitio exceperint. *Inscij*) Amplificatur hoc eorum factum ex particulari circumstantia inscientiæ ipsorum, quòd receperint Angelos cùm putarent se homines recipere: Nemo enim tam est inhumanus, qui cognitos Angelos recusaret domo excipere. Intelligit autem de Abrahamo, qui tres Angelos hominum specie ipsi apparentes hospitio excepit. Gen. 18. 2. & deinceps, In his exemplis generalis doctrina includitur: Non cariturós suo præmio quicunque hospitalitati operam dederint.

3 *Memores estote*) Alterum charitatis officiũ quod præcipit est συμπάθεια & recordatio vinctorum & afflictorum propter Christum eiusque Euangelium. Modus huius recordationis adiungitur, quòd perindè oporteat nos vin-

ctorum

ctorum & quomodocunque afflictorum meminisse, ac si vnà cum illis essemus vincti & afflicti. Nihil enim est, quod nos seriò misericordiæ sensu magis afficiat, quàm si eorum qui affliguntur personam in nos transferamus. *Vt qui ipsi)* Ratio præceptionis à communione cum vinctis, & afflictis pro Christo: Estis in eodem cum ipsis corpore, membra nimirùm eiusdem corporis cuius Christus est caput: Debet autem inter membra eiusdem corporis ea esse συμπατεία, vt si patitur vnum membrum simul doleant omnia membra. 1. Corinth. 12. 26. Itaque græca verba ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι sic ad verbum transferenda censuerim (vt qui ipsi etiam sitis in corpore.)

4 *Honorabile est)* Quarta præceptio specialis qua coniugium commendat, scortationem prohibet. Commendatur coniugium ex duobus adiunctis, primum est τίμιον, hoc est, pretiosum, siue honorabile, non apud homines tãtùm sed etiam apud Deum, vt quod ab ipso institutum sit & celebratum in paradiso ante hominis lapsum, cùm adhuc esset homo in statu innocentiæ & integritatis. *Inter quosuis)* hoc est, inter cuiuscunque ordinis, & conditionis homines, vt in nullo hominum genere culpari debeat. *Et cubile impollutum)* Alterum adiunctum quo commendatur coniugium, quod cubile eius sit impollutum, hoc est, purum & omnis culpæ ac pollutionis ex-

pers, vtpotè quod à Deo sanctificatum sit, vt quibusuis hominibus eo bona conscientia vti liceat. *Scortatores autem*) Ratio dehortationis à contraria scortatione & adulterio, est à iudicio Dei. Deus scortatores & adulteros iudicabit, hoc est, damnabit. Iudicium siue damnationem intellige æternam. Eodem sensu passim docet Paulus scortatores regni Dei hæreditatem nunquam possessuros. 1.Cor.6.9. 10. Gal.5.21.Ephes.5.5.

5 *Sint mores alieni*) Quinta præceptio specialis, qua prohibet auaritiam, contrà autem præcipit vt contenti sint præsentibus. Vide 1. Timoth.6. 6. & deinceps. Vbi φιλαργυρίαν vocat malorum omnium radicem, animum autem sua sorte contētum coniungit cum pietate, tanquam eius effectum necessarium. Animi autem præsentibus contenti illustre exemplum in sua persona exhibuit nobis Paulus. Philipp. 4. 11. 12. 13. *Dixit enim ipse*) Ratio præceptionis à promissione Dei, quæ hîc à persona promittentis amplificatur, ipse inquit, hoc est, Dominus, dixit: & proferuntur in medium Dei verba, quibus Iosuam ad vocationem suam alacriter obeundam confirmat. Iosu. cap. 1. vers. 5. hæc enim promissio Iosuæ tanquam duci populi sui facta, ad totum populum communiter spectabat, & ad omnes pios vocationi suæ incumbentes extenditur. Promittit autem Deus his verbis

perpetuam

perpetuam præſentiam ſuam, quæ ſola nos præſenti conditione quacunque, & debet, & poteſt, contentos efficere. Auari animus ne toto quidem mundo contentus eſt, ſed quò plura habet plura appetit. Eſt enim cupiditas animi humani infinita, eóque nunquam plenè ſatiari poteſt, niſi impleatur præſentia Dei, qui ſolus eſt infinitus. Argumentum igitur eſt: Deus iuxta promiſſionem à ſe factam perpetuò tibi præſens eſt. Ergo contentus eſto præſentibus, & alienus ſis ab auaritia. Auarus Deum non habet præſentem, ſed pro Deo habet diuitias, vnde Idololatra vocatur. Epheſ.cap.5. verſ. 5. & auaritia Idololatria. Coloſſ.3.5.

7 *Adeò vt confidẽti*) Amplificat hãc Dei promiſſionem ab effectu, fide noſtra promiſſionẽ amplectente, & in ea confidenter gloriante. Gloriationis formulam ſingulis fidelibus præſcribit, ex Pſal. 118. 6. vbi Propheta fiducia præſentiæ & auxilij Dei ſe confirmat aduerſus quoſcunque hominum conatus. Vnde inferri poteſt generatim, non eſſe timendum nobis à rebus aduerſarijs quibuſcunque, multò minùs à penuria & egeſtate.

8 *Memores eſtote*) Sexta præceptio ſpecialis, qua commendat ijs memoriam ductorum ſuorum, & nominatim exprimit, quos ductores intelligat, eos nimirùm qui locuti ſunt ipſis ſermonem Dei. Memoriam hanc definit in quo

ſit poſita, in imitatione videlicet fidei & cõuerſationis ipſorum: Neq; enim nudam hîc fidem intelligit, ſed (vt ex ratione ſubiecta perſpicuum eſt) fidem agentem per charitatem, vt loquitur Paulus Galat. 5. 6. & in bona ac ſancta conuerſatione ſeſe exerentem. *Conſiderantes*) Argumentum hortationis eſt à conuerſationis ductorum fœlici exitu, ad cuius conſiderationem ipſos excitat, vtpotè cuius & ipſi quoque futuri ſint participes, ſi eorum fidem imitētur. Nam ſimiles in fide & conuerſatione, neceſſe eſt etiam ſimilem exitum obtinere. *Ieſus Chriſtus*) Probat eundem fore eorum exitum, qui fuit ductorum, ſi eorum fidem imitentur, ab immutabili natura Ieſu Chriſti, qui ſemper idem eſt, & ſibi ſimilis, eóque quemadmodum ductorum fidem & conuerſationem fœlici exitu compenſauit, ita etiam ſimilem ipſorum fidem & conuerſationem ſimili exitu compenſaturus eſt. Hac autem Chriſti deſcriptione, non tantùm innuitur ipſius immutabilitas, ſed & diſtinctione trium temporum præteriti, præſentis & futuri (vt Apocal. 1.8.) æternitas denotatur, quæ duæ ſunt proprietates diuinæ naturæ.

9 *Doctrinis varÿs*) Septima præceptio ſpecialis, qua dehortatur à doctrinis varijs & peregrinis. Dehortatio expreſſa eſt allegoria à nauibus petita, quæ in mari circumferuntur vi ventorum: Doctrinis varijs, inquit, ne circum-

feramini

feramini, Qui enim non satis firmi sunt in fide, doctrinis hominum tanquam ventis contrarijs huc illuc agitantur. Doctrinas varias & peregrinas vocat quascunque doctrinas, quæ vel à Deo nunquam sunt traditæ verbo suo, vt sunt hominum traditiones, vel quæ erant quidem veteri populo mandatæ, sed abrogatæ sunt in Christi aduentu, cuiusmodi fuit doctrina cæremoniarum legis quæ per Christum abolitæ sint. Hæ doctrinæ variæ dicuntur & peregrinæ, quod à doctrina Christi varient & à Deo pro suis non agnoscantur. *Bonum enim est)* Ratio præceptionis ab inutilitate, quòd hæ doctrinæ non conducant ad constabiliendum cor, & solidam ei consolationem ministrandum, sed oporteat cor constabiliri doctrina Euangelij, quam gratiam hîc appellat, quia tota est de gratia Dei in Christo Iesu, de reconciliatione nostra cum Deo, & redemptione gratuita per ipsius sanguinem nobis parta. Hæc solùm doctrina vim habet stabiliendi corda, quæ alioqui necesse est fluctuare, & quasi vacillare. Gratiæ autem opponit cibos, hoc est, doctrinam de ciborum mundorum & immundorum discrimine legali obseruando, hac vna specie συνεκδοχικῶς omnẽ cultũ cæremonialẽ intelligens. *Quibus non sunt)* Probat hujus doctrinæ inutilitatem ab experientia, quòd qui in cibis illis versati sunt, hoc est, ciborum discrimen superstitiosè retinuerunt, & cæremonijs

legalibus pertinaciter adhæſerunt, ea re non ſunt adjuti.

10 *Habemus altare*) Alterum argumentum dehortationis à doctrina ciborum, omninóque ceremoniarum legis, ſumptum à pugna inter Chriſtum & ceremonias legis. Qui tabernaculo deſeruiunt, hoc eſt, obſtinatè retinent ceremonias legis, non poſſunt paticipes eſſe Chriſti. Nam Chriſtus cum ceremonijs conſiſtere non poteſt. Gal. 5. 2. quia ceremoniæ figurabant Chriſtum venturum, & nondum veniſſe clamitabant. Ergo non ſunt retinendæ ceremoniæ legis. Altaris nomen per metonymiam ſubjecti poſitum eſt pro victima in altari oblata: intelligit autē Chriſtum, qui eſt Paſcha noſtrum pro nobis ſacrificatum. 1. Corinth. 5. 7. Hunc habent omnes quorum corda gratià ſunt conſtabilita. Edere ex hoc altari, eſt eius eſſe participem per fidem, forma loquendi ex lege deſumpta: Qui enim ſacris operabantur & aſſidebant altari (vt loquitur Paulus. 1. Cor. cap. 9. verſ. 13.) edebant ex ſacrificijs quæ offerebantur.

11 *Quorum enim*) Antecedentis ratio ſumpta à conſuetudine ex legis præſcripto ſeruata, in offerendis ſacrificijs expiatorijs, quæ typi erant vnici illius expiatorij ſacrificij Chriſti: in hanc formam: Si Leuitæ & Sacerdotes qui tabernaculo deſeruiebant, non habebant jus edendi ex illis animalibus, quorum ſanguis infe-

rebatur

rebatur pro peccato in ſacrarium per Pontificē (quia eorũ corpora tota comburebantur extra caſtra) profectò neq; ex Chriſto jus edendi habent qui tabernaculo deſeruiunt. At primum, Ergo ſecundum. Propoſitio non eſt quidem expreſſè poſita, ſed pendet ex analogia, quæ eſt inter typum & rem typo ſignificatã. Quemadmodum enim eorum animalium quę offerebantur pro peccato, ſanguis infereb atur in ſacrarium per Pontificem: Ita Chriſti ſanguis illatus eſt in ſacrarium illud cœleſte per ipſummet Chriſtum tanqu am Pontificem. Deindè quemadmodum eorum animalium corpora comburebantur extra caſtra: Ita Chriſtus paſſus eſt extra portam, vt ſequenti verſu oſtenditur. Vnde ſequitur, Quemadmodum qui tabernaculo deſeruiebant, non habebant jus edendi ex illis animalibus, ita neque qui retinent ceremonias legis jus habent edendi ex Chriſto. Aſſumptio eſt hoc verſu repetita ex lege Moſis, de ſacrificijs pro errore ſummi ſacerdotis & Eccleſiæ. Leuit. 4. 11. 12. & anniuerſarijs diei expiationum. Leuit. 16. 27. Generalem legem vide Leuit 6. 23.

12 *Quapropter &c.*) Accommodatio rei ſignificatæ ad typum, quo res in Chriſto implendæ præfigurabantur, de qua jam proximè diximus. Chriſtus (vt quod in illorum animalium, quæ offerebantur pro peccato, exuſtione extra caſtra præfiguratum eſt impleretur) paſſus

eſt extra portam vrbis Hieruſalem. *Vt ſanctificaret)* Paſſionem hanc Chriſti illuſtrat ſuo fine. Finis eſt ſanctificatio populi, hoc eſt, electorum omnium per proprium ipſius ſanguinem: Sanctificationis nomine hîc intelligo non regenerationem, quę propriè & immediatè fit per Spiritum Chriſti, ſed gratuitam peccatorum remiſſionem & imputationem juſtitiæ ipſius, quæ propriè eſt per ipſius ſanguinem quo aſperſi inculpati & immaculati ſiſtimur Deo Patri.

13 *Exeamus igitur)* Octaua præceptio ſpecialis, ex proximis verbis; quibus dictum eſt, Ieſum vt ſanctificaret populum extra portam paſſum eſſe, deducta: Hinc enim ſequitur nobis etiam extra caſtra ad Deum exeundū eſſe, ſi ſanctificationis per ipſius ſanguinem volumus eſſe participes. Senſus eſt. Renunciandum nobis eſſe huic mundo, vt quaſi exeamus extra eum, vt Chriſtum ſequamur, ferentes ipſius opprobrium. Neque enim Chriſtū ſequi poſſumus, & ipſius crucē ferre, quamdiu corda noſtri mundo huic & mundanis affectibus addicta ſunt, eóque tum demum eximus ad Chriſtum cùm corda noſtra & omnes affectus erigimus ad Deum, & à mundo ſejungimus, atque interea etiam dum in hoc mundo verſamur gerimus nos vt municipes cœlorum. Philipp. 3. 20. quod qui faciunt Chriſtum ſequuntur, & crucem ipſius ferunt patientiſſimè, imò

ne, imò gloriantur in afflictionibus. Rom. 5. 3.

14 *Non enim habemus*) Ratio præceptionis: Non habemus in hoc mundo ciuitatem stabilem & permanentem, sed eam inquirimus futuram extra hunc mundum in cœlis vbi est Christus. Ergo exeundum nobis est ad eum extra castra: eò enim nobis est eundum vbi est ciuitas nobis stabilis & firma. Ciuitatem futuram vocat fixam illam, stabilem, & æternam, quam vocauit vrbem habentem fundamenta: suprà 11. 10. & cœlestem patriam. Ibidem vers. 16.

15 *Per ipsum igitur*) Nona præceptio specialis ad sacrificium laudis Deo offerendum, ex præcedentibus deducta. Cùm enim (vt dictum est) passus sit Christus, vt sanctificaret populum, per ipsum assiduè offerendum est Deo sacrificium laudis. Per Christum autem docet offerendum esse hoc sacrificium, quia nullum sacrificium potest Deo gratum & acceptum esse, nisi Christo mediante, & intercedente ipsius sacrificio, in quo, & nosipsi & sacrificia nostra omnia Deo placent. *Id est fructum*) Interpretatur hoc laudis sacrificium, quod (ab externo organo quo vtitur cor in eo proferendo & exprimendo) vocat fructum labiorum confitentium nomini ejus. Videtur autem respicere ad locum illum Oseæ. 14. 3. vbi laudes Deo exhibitæ vocantur vituli labiorum.

16 *Beneficentiæ*) Decima præceptio specia-

lis, qua aliud sacrificij genus commendat sacrificium nimirum beneficentiæ & communicationis facultatum, quas ad fratrum egentium necessitatem leuandam oportet impertiri: Nam hoc sacrificium spectat immediatè ad proximum, vt priùs illud immediatè ad Deum spectabat. *Talibus enim*) Ratio vtriusque præceptionis præcedentis, ab oblectatione Dei, qui nunc non typicis illis sacrificijs in lege præscriptis, sed is demùm veris sacrificijs, tanquam vnicè sibi gratis, delectatur. Vocem εὐαρεστεῖται malè reddidit vetus interpres (promeretur) vt locum aliquem meritis nostris inueniret: neque enim his victimis quicquam possumus apud Deum promereri, aut ipsi nobis acquirere, sed εὐαρεστεῖσθαι dicitur Deus, quatenus hæc officia Deo placent, eíque grata sunt & accepta. Hanc genuinam esse hujus vocis significationem facilè animaduertet qui hunc locum contulerit cum Heb.11.5.6.

17 *Obedite ducibus*) Vndecima præceptio specialis, vt ducibus, hoc est, pastoribus, ductoribus, gubernatoribus, obedientiam & submissionem præstemus. *Vigilant enim*) Præceptionis hujus duas affert rationes, prima est à ducum officio, in quo laborant & præsunt gregi: Vigilant pro grege, & non pro ipsorum corporibus, sed pro animabus, vt salutem consequantur; atque eò magis obligamur ad obedi-

obedientiam ipsis præstandam. *Tanquam rationem*) Amplificatio hujus vigilantiæ pro animabus, ab obligatione qua obstringuntur Deo, vtpote obiti hujus officij rationem ei redituri. *Vt cum gaudio*) Ratio secunda est à fine obedientiæ ducibus præstitæ: vt hoc quod ipsis incumbit muneris obeant cum gaudio, non cum gemitu, quem necesse est sequi ex gregis inobedientia. *Id enim est*) Probat non esse pastori vigilandum pro animabus cum gemitu, quòd hac ratione nihil vtilitatis ex ipsius laboribus redundet ad gregem, qui cùm debuerit esse pastori materia gaudij, vt Pauli exemplo intelligi potest. 1. Thessal. 2. 19. 20. inobedientia sua gemendi occasionem ei præbet.

18 *Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conscientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè conuersari.*

19 *Ampliùs autem obsecro vos vt id faciatis, vt celeriùs restituar vobis.*

Orate pro nobis) Secunda pars capitis, qua commendat Hebræis preces pro se. *Confidimus*) Causas precum quas vult pro se concipi duas affert, prima est à testimonio bonæ conscientiæ, cujus certum & indubitatum argumentum affert, à studio honestæ conuersationis in tota vita, & rebus omnibus, quod semper sibi adfuisse profitetur.

19 *Ampliùs autem*) Secunda causa est, Apo-

stoli liberatio cum ipsorum commodo conjũcta, vt celeriùs ipsis restituatur ad communem nimirùm consolationem percipiendam per mutuam fidem, vt loquitur Paulus. Rom. 1. 22. Atque hoc nomine eò magis seriò has pro se preces flagitat.

20 *Deus verò pacis* author, *qui magnum illum ouium per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominum nostrum Iesum, à mortuis reduxit:*

21 P*erficiat vos in omni opere bono, ad præstandam ipsius voluntatem, efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo per Iesum Christum: cui* sit *gloria in secula seculorum. Amen.*

22 P*recor autem vos, fratres, sufferte sermonem exhortationis: etenim breuibus scripsi vobis.*

23 *Scitote fratrem* nostrum *Timotheum solutum esse, cum quo (si celeriùs venerit) visam vos.*

24 *Salutate omnes ductores vestros, & omnes sanctos. Salutant vos Itali.*

25 *Gratia sit cum omnibus vobis. Amen.*

Deus verò pacis) Precatione primùm, deinde hortatione, postremò alijs aliquot sermonibus varij ac multiplicis argumẽti, Epistolam concludit. Precatur Deum vt Hebræos perficiat in omni opere bono. Deum autem quem precatur describit ex duobus effectis. Primum effectum est pax. Pacem intellige illam Dei quæ superat omnem intellectum, quæque præsidio est cordibus ac mentibus nostris per Ie-

sum

ſum Chriſtum. Philip.4.7. Alterum eſt excitatio Chriſti è mortuis, quæ ipſius potentiam ad id efficiendum quod precatur luculentiſſimè demonſtrat. Ná in hoc effecto Deus admirabilem, ſuam potentiam maximè exeruit: Vnde Epheſ.1.20. dicitur efficacitatem fortis roboris Dei exertam eſſe in Chriſto, cùm excitauit eũ ex mortuis. *Magnum illum*) Ieſum à mortuis reductum vocat, tum magnum illum ouium Paſtorem, tum Dominum noſtrum. Paſtor ouium vocatur, quia oues ſuas paſcit ſalutari pabulo verbi, eodémq; verbo veluti ſceptro, & Spiritu ſuo, eas regit ad vitam æternam. Magnus ouium Paſtor dicitur ad diſcrimen aliorum Paſtorum omniũ quos ipſe conſtituit miniſtros, vt ei inſeruiant in paſcendis ouibus, quæ ſolius ſunt Chriſti. Eodem ſenſu princeps Paſtorum vocatur. 1. Pet.5.4. *Per ſanguinem*) Oſtendit quo iure Chriſtus ſit magnus ille ouium Paſtor, quia nimirum ſanguine ſuo eas acquiſiuit. Act.20.28. & animam ſuam poſuit pro ouibus. Ioan.10.11. Sanguinem hunc vocat fœderis æterni, quia hoc ſanguine ſancitum eſt & obſignatum æternum illud fœdus gratiæ, quod abſque ſanguine Mediatoris cum homine peccatore & fœdifrago percuti nunquá potuiſſet. Nam abſque ſanguinis effuſione non fit remiſſio Heb.9.22.

21 *Perficiat*) Petitio ipſa, qua poſtulat Hebræ-

is à Deo perfectionē, non quidē in vna re aliqua, ſed in omni opere bono. Opus autē bonum definit ex præſtatione volūtatis Dei patefactæ nobis in ipſius lege, quæ non ſolùm opus ipſum quoad ſubſtantiam, ſed & operandi modum, & operis finem præcipit, vt nimirùm fiat ex cordis ſinceritate, & ad Dei gloriam referatur: his enim conditionibus opus bonum definitur. *Efficiens*) Declarat hanc quam ijs precatur perfectionē, à modo quo fit: perficit nos Deus in omni opere bono, dū ipſe illud efficit in nobis: Deus eſt, inquit Paulus, qui efficit in vobis, & vt velitis, & vt efficiatis, pro gratuita ſua beneuolentia. Philip. 2.13. Bonum autem opus hîc rurſum definit, quod ſit acceptum in conſpectu ipſius. *Per Ieſum*) Efficientiam hanc Patri tribuit per Ieſum Chriſtum tanquam Mediatorem: cuius beneficio omnis gratia abundè in nos confertur à Deo. Niſi malis hæc verba cum proximè præcedentibus coniungere, vt opus quod efficit Deus in nobis dicatur acceptum coram eo per Ieſum Chriſtum: Neque enim poſſunt opera noſtra, etiam quæ Deus efficit in nobis, Deo eſſe grata, aut in eius cōſpectum prodire, niſi ſacrificij Chriſti odore perfuſa, quo tota ipſorū imperfectio, quam à nobis tanquā inſtrumentis in quibus operatur Deus attrahunt, integatur *Cui ſit gloria*) Preces ſuas ad Deum pro Hebræis

con-

concludit glorificatione Dei Patris & Christi, vt enim illis optat perfectionem à Deo, ita Deo optat suam gloriam, & eam quidem æternam. Nam vt à gratia Dei omnia illi profluunt quæ pij precantur, ita in Dei gloriam debent redundare. Ex eo, & per eum, & in ipsum sũt omnia, ipsi sit gloria in secula. Rom. 11.36. Atque ex hac optationis formula discimus concludendas esse preces nostras & petitiones omnes, cum glorificatione nominis Dei illius, à quo omnia petimus, vt vel hoc ipso significemus, nos non tam respicere bonum aliquod hominum, quàm Dei in Christo Iesu gloriam, cuius respectu preces pro hominibus fundimus, ijsque bona omnia à Deo exoptamus.

22 *Precor autem*) Hebræos ad quos scribit, hortatur vt sermonem exhortationis sufferant, hoc est, æqui boníque consulant, eíque obtemperent. Hanc Epistolam vocat sermonem exhortationis, quia tota ferè occupata est in exhortatione ad retinendam doctrinam quam acceperunt. *Etenim*) Ratio hortationis à scripti breuitate.

23 *Scitote Timotheum*) Narratio breuis, qua certiores eos facit de Timothei solutione è vinculis, cum quo se etiam ipsos inuisurum spondet, si celerius venerit. Hinc facilè conspicitur, & Timotheum, paulò ante hanc Epistolam ad Hebræos missam, vinctum fuisse (de

cuius tamen vinculis nihil alibi scriptum legimus, vt quando in vincula inciderit difficilè admodum sit diuinare) & Epistolæ huius authorem liberum fuisse ac suæ potestatis cùm hæc scriberet.

24 *Salutate omnes*) Paucis complectitur salutationes, primùm (vt sic dicam) rogatas, quibus salutari petit, tum omnes ductores ipsorum & Pastores, tum generatim omnes sanctos: deindè (vt sic dicam) missas ab Italicis fratribus.

25 *Gratia sit*) Hebræis valedicens comprecatur ijs gratiam, quo nomine intelligo, primùm gratuitum Dei fauorem, deindè spirituales in Christo benedictiones, quæ ex gratuito Dei fauore omnes emanant; cuiusmodi sunt remissio peccatorum, iustificatio, sanctificatio, vita denique æterna. Hanc gratiam exoptat omnibus, quia vt sua natura ad omnes pertinet (vt videre est Rom. 5. 15. & deinceps) ita à Pastore non est contrahenda ad certos duntaxat aliquot, sed omnibus & singulis quantum in ipso est, communicanda & exoptanda à Deo, cui in Christo sit omnis gloria. Amen.

TRA-

TRACTATVS DE IVSTIFICATIONE.

IVSTIFICATIONIS nomẽ duobus modis accipitur, physicè (vt sic loquar) & politicè. Physicè acceptũ Iustificationis nomẽ significat inhærẽtẽ mutationẽ hominis è qualitate iustitię inhærẽte in qualitatẽ iustitiæ inhęrentẽ. Hoc modo intelligi videtur Iustificationis nomen. Apoc. 22. 11. Qui iustus est, iustificetur adhuc: & iustus vocatur ab inhærente iustitia. 1. Ioh. 3. 7. Qui exercet iustitiam iustus est. Sic accepta Iustificatio nihil aliud est quàm sanctificatio, quæ mutatio quędã est inter terminos contrarios inhęrentes: sed de hac acceptione satis. Altera Iustificationis acceptio est qua significat pronũciationẽ iustitię de aliquo, eámq; à iudice è tribunali. Rom. 8. 33. Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat. Hæc acceptio cõmunis est, & ijs qui habent iustitiam suam inhærentẽ, & ijs qui inhærentem non habent & suam propriè, verùm alienam: Nam qui in se iustus est, pronunciari potest à Iudice iustus ex inhærente illa iustitia; Sic iustificantur beati Angeli à Deo, nimirùm ex iustitia sua & inhærente, sic iustificatus fuisset homo si stetisset in originali illa iustitia. Similiter iustificari dicitur quis, hoc est, pronunciari iustus, à iustitia quæ in ipso non inhæret, sed quæ aliena est, facta tamen ipsius est aliquo

pacto: Hoc modo debitor aliquis iuſtificatur ex iuſtitia ſpõſoris, qui ipſius nomine creditori debitũ exoluit: ſic iuſtificatur homo peccator ex iuſtitia & ſatiſfactione Chriſti mediatoris.

Vt verbum Iuſtificationis, ita quoque verbum Imputationis commune eſt. Nam & imputari ei Iuſtitia dicitur, qui eſt in ſe & inhærenter iuſtus, & imputari ei iuſtitia dicitur, qui non habet ſuam & inhærentem iuſtitiam, verũ alienam: vt Chriſti. Quod autẽ Iuſtificationis verbum commune ſit etiam ijs qui ſuam & inhærentẽ habent iuſtitiam ſatis conſpicitur, vel ex hac phraſi Apoſtoli, qua dicit hominẽ non iuſtificari ex operibus legis, ſed per fidem Ieſu Chriſti. Rom. 3. 28. Gal. 2. 16. Hac enim locutione, non obſcurè innuit iuſtificari, h. e. pronunciari hominem iuſtum poſſe ex operibus & iuſtitia quadam ſua, ſi modò reipſa eſſent ea opera, non ſecus atque iuſtificari dicitur quis per fidem, h. e. per alienam & Chriſti iuſtitiam. Imputandi quoque verbum intelligitur commune eſſe ex verbis Apoſtoli. Rom. 4. 4. cùm dicit, Ei qui operatur merces non imputatur ex gratia, ſed ex debito. Quibus verbis ſignificat iuſtitiam operum, h. e. inhærentem dici poſſe imputari, ſi modò reipſa eſſet ea iuſtitia.

Iuſtificatio hominis qua pronunciatur quis iuſtus ex aliena, hoc eſt, Chriſti iuſtititia, vt de ea in ſpecie dicamus, hoc ordine procedit, primùm eſt vocatio efficax in qua Deus offert

Chri-

Christum cum iustitia sua, peccator autem oblatum fide apprehendit. In Vocatione enim efficaci applicatio duplex est, prima est Dei offerentis Christum cum iustitia sua, secunda est hominis peccatoris per fidem oblatū Christum apprehendentis sibíque applicantis. Post vocationem efficacem sequitur Iustificatio, qua Deus iustitiam illam Christi fide iam apprehensam in efficaci vocatione peccatori imputat tanquam suam, vel pronunciat eum iustum in illa Christi iustitia, peccator autem imputatam sibi à Deo iustitiam fide recipit. In iustificatione duplex similiter est applicatio, prior est imputatio Dei, posterior est imputatæ à Deo iustitiæ alienæ per fidem peccatoris apprehensio & applicatio. Differunt hæ duæ applicationes quæ in iustificatione sunt à duabus illis quæ fuerunt in Vocatione efficaci. Nam in Vocatione applicatio Dei appellata est oblatio siue omninò vocatio: In Iustificatione verò applicatio Dei appellatur imputatio. Deinde in Vocatione applicatio hominis iustitiæ oblatæ per fidem apprehensio, siue fides in iustitiam oblatã, in Iustificatione verò applicatio hominis vocatur fides in iustitiam imputatam. Ex his obserua duplex esse fidei munus, vnum quidem in Vocatione efficaci. dum Christum vnà cum iustitia sua oblatum recipit: Alterum in Iustificatione, dum Christum cum sua iustitia imputatam recipit. No-

tandum autem eſt, quod cùm dicitur hominem per fidem iuſtificari, intelligenda ſit ea fides quæ anteceſſit in Vocatione efficaci, nempè quæ apprehendit Chriſtum oblatum cum iuſtitia ſua. Quod ad fidem quæ in Iuſtificatione apprehendit imputatam Chriſti iuſtitiam per eam magis propriè ſeruari dicimur. Epheſ. 2. 8. Gratia Dei ſeruati eſtis per fidem: Salus enim æterna iuſtificationem ſequitur. Atque hæc paucis de ordine quo ad iuſtificationem peccatorum proceditur à Deo.

Quæritur, annon cùm in efficaci Vocatione apprehendatur per fidem Chriſti iuſtitia ab illa iuſtitia iuſtificatus iam quis dicitur? Reſpondeo minimè: Nam Iuſtificatio eſt ſententiæ pronunciatio, in vocatione autem nulla eſt ſententiæ pronunciatio, quare iuſtificatus dici nequit ex ſola vocatione. Atqui cùm per fidem ei inſit Chriſti iuſtitia qui vocatus eſt, annon ex ea iuſtitia quæ ipſi ineſt per fidem denominari ſaltem iuſtus poteſt? Illud equidem non planè negarim reipſa quodammodò, h. e. per fidem iuſtum eſſe, iuſtũ dici & appellari poſſe non dixerim, cùm nondum lata & pronunciata de eo ſit Iudicis ſentẽtia, ſententia videlicet illa quæ ex noua quadam gratia exiſtit, nam non niſi ex Dei gratia eſt quod iam in efficaci vocatione per fidem iuſtos, Deus iuſtos eſſe pronunciet, & imputet ijs alienam iuſtitiam tanquam ſuam.

Iuſtifi-

Iustificationis causæ sunt quatuor, Efficiens, materialis, formalis, & finalis. Efficiens causa est Deus, Deus is est qui justificat. Rom.8.33. Modi efficiendi quibus dici potest Deus justificare varij sunt. Primùm dicitur Deus iustificare ex operibus,& inhærente iustitia: sic iustificat beatos Angelos, sic iustificasset hominem si in primæua & originali iustitia stetisset. Hūc iustificationis modum, qui est ex operibus legis sectabantur Iudæi. Rom. 9.31.32. Deinde dicitur Deus iustificare ex fide, vel per fidem: Fidei nomine intelligo Christum cum iustitia, siue satisfactione, siue obedientia, siue merito suo fide apprehensum. In hoc igitur modo duo sunt comprehensa. Primùm Christus siue meritū Christi, deinde fides nostra sine qua Christi meritum non applicatur ad nos ad hoc vt efficax sit ad nos justificandos. Nam de merito Christi vt nonnihil paulò altius repetamus, Causa quidem est omnium benedictionū spiritualiū quas in nos cōfert Deus, verū alio atq; alio modo: nam Christus cum merito suo est causa æternæ Prædestinationis nostri citra fidē nostram, vel præsentem, vel futuram, vel præuisam. Elegit nos in ipso, subaudi Christo. Eph. 1.4. Rursus Christus cum merito suo causa est Vocationis efficacis quæ fit in tempore, verùm citra fidem nostram, cùm fides in ipsa demùm detur,& altera vocationis pars sit. Tertio Christus cum merito suo causa est Iustifi-

cationis nostri, verùm non sine fide qua in efficaci vocatione ipsum cum merito suo apprehendimus: Denique Christus cum merito suo causa est glorificationis nostri, sed cum fide imputatam illam Christi justitiam apprehendente in Iustificatione. Ex his videmus justificari hominem per Christi meritum tanquam per modum quo Deus eum justificat, verùm non sine fide meritum illud oblatum in efficaci vocatione apprehēdente. Vnde Apost. ad Rom. & Gal. modum hunc, qui compositum quiddā est, vnico fidei vocabulo expressit, nonnunquā cum fide Iesum Christum conjungit. Rom. 3. 22. Iustitiam Dei vocat per fidem Iesu Christi. Sic Gal. 2. 16. justificari nos dicit per fidē Iesu Christi, & Rom. 3. 25. vocat fidem in ipsius sanguine. Postremò inter modos quibus Deus justificat hominem censetur gratia Dei siue misericordia. Gratia cum fide optimè conuenit, verùm inter gratiam & opera summa est dissensio. Rom. 11. 6. Ephes. 2. 8. 9. Consentiunt igitur ista, Deus justificat ex fide, & Deus justificat ex gratia; Verùm quæstio est de ordine, vtra fidesne an gratia prior sit, vtrum fides sit causa gratiæ, an verò gratia sit causa fidei? Respondeo fidem præcedere, gratiam autem subsequi, & fidem, hoc est, Christum cum merito suo fide apprehensum in efficaci vocatione causam esse nouæ illius gratiæ, qua fit vt Deus hominem justificet. Vt de hoc
nonnihil

nonnihil paulò altius repetamus. Omnis ſpiritualis benedictio, vt Prædeſtinatio, Vocatio, Iuſtificatio, Glorificatio, ex Dei gratia eſt: gratia autem Dei ex Chriſto ipſiuſque merito eſt: verbi gratia: In Prædeſtinatione hominis ad vitam primùm eſt Chriſtus cum ſuo merito, hinc ſequitur gratia Dei, tanquam Chriſti & meriti ipſius effectum, ex gratia Dei deinde ſequitur Prædeſtinatio. In efficaci Vocatione primùm eſt Chriſti meritum, deinde eſt gratia Dei quam ſequitur vocatio. Similiter in Iuſtificatione primùm eſt meritum Chriſti quod in efficaci vocatione apprehenſum eſt, deinde eſt gratia Dei, ex qua rurſus ſequitur Iuſtificatio. Sic denique in Glorificatione primùm eſt meritum Chriſti, quod quidem imputatum in Iuſtificatione per fidem apprehenſum eſt, deinde eſt gratia Dei quam ſequitur Glorificatio. Hoc autem in his diſcrimen eſt, quod in Prædeſtinatione & Vocatione meritum Chriſti ſolum ſine fide noſtra cauſa ſit gratiæ: In Iuſtificatione verò & Glorificatione meritum Chriſti fide apprehenſum cauſa ſit gratiæ. Ex his quæ diximus apparet fidem ſeu Chriſtum cum merito ſuo fide apprehenſum cauſam eſſe gratiæ illius qua Deus hominem juſtificat: vnde Rom. 3. 24. poſtquàm dixit, Iuſtificantur autẽ gratis, id eſt, ejus gratia, continuò addidit per redemptionem factã in Ieſu Chriſto, quibus verbis cauſam illius gratiæ qua juſtifican-

tur homines designauit, nempè redemptionem Christi fide apprehensam in efficaci vocatione & Rom. 4. 16. Propterea ex fide est hæreditas, vt sit per gratiam, quibus verbis significat vitam æternam: ideò ex fide esse vt locus sit gratiæ, quæ effectum est fidei justitiam Christi imputatam apprehendentis in Iustificatione.

Hîc si quæras quomodò fieri potest vt meritum Christi, & gratia Dei, siue gratuitus Dei fauor, qui merito contrarius est, vnà consistãt? Respondeo meritum Christi, non autem nostrum ipsorum optimè cum gratia Dei consistere. Nam Christi satisfactio qua satisfecit iustitiæ patris, ipsa est quæ promeretur Dei erga nos gratiam: sin loquaris de nostro ipsorum merito, profectò nostrum meritum & gratia Dei vnà consistere non possunt, sed tota natura sua pugnant. De efficiente justificationis causa hæc hactenus.

Materia Iustificationis est homo peccator primùm, vnde dicitur Deus justificare impiũ. Rom. 4. 5. deinde credens: Iustitia Dei per fidẽ Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt. Rom. 3. 22. Materiæ nomine intelligo subjectum de quo Deus è tribunali suo pronunciat absolutionis sententiam: Sic accepto materiæ vocabulo, Christus dici non potest Iustificationis materia: Iustitię quidem materia siue subjectum vocari potest, Iustificationis non item. Hæc de materia.

Forma

Forma siue causa formalis Iustificationis est justitia illa Christi, quæ de credente pronunciatur, & justificationis motu quasi introducitur in credentem: Formalis enim causa motus cujusque dicitur ea quæ introducitur forma. Verum quidem est eandem illam Christi iustitiam esse quoque efficientem & meritoriam Iustificationis causam, sed efficiens est quatenus in vocatione efficaci oblata fide apprehenditur: Forma autem est quatenus in Iustificatione imputata fide apprehenditur. De justitia Christi tanquam causa formali loquitur Scriptura cùm dicit Deum imputare justitiam absque operibus, Rom. 4. 6. Vocatur justitia Dei, Rom. 3. 22. & donum justitiæ. Rom. 5. 17. & justitia quæ est ex Deo, Philipp. 3. 9. quo loco opponitur justitia quam nostram vocat, & quam definit justitiam quæ est ex lege. Iustitia fateor quę inhęret, vt ea quę fuit primi hominis, & quæ est Angelorum beatorum, justitia quoque Dei vocari potest, nam ex Deo est, & Dei donum est, verùm Deus specialiter eam justitiam pro sua habet quæ non inhæret, sed quam ipse ex gratia imputat peccatori. Hactenus de forma. Sequitur nunc vt de fine dicamus: is geminus est, proximus & vltimus: Proximus quidem est salus nostra, vltimus verò ac præcipuus est Dei gloria in illa justitia sua imputata. Ad declarandam justitiam suam præsenti tempore. Rom. 3. 26.

Quemadmodum enim glorificatur Deus in justitia, ea, quæ ipsi essentialis est, ita glorificatur in justitia Christi filij sui, quæ ipsa quoque justitia Dei dicitur.

Iustificationis partes sunt duæ prior est peccatorum remissio, posterior justitiæ imputatio, vel justificatio propriè dicta. Sciendum est non esse istos diuersos & numero differentes quasi motus, verùm vnicum esse quasi motum reipsa & numero, habere autem hunc vnicum quasi motum diuersas appellationes ratione duorum terminorũ, ratione quidem termini à quo vocari peccatorũ remissionem, seu absolutionem à peccato, seu non imputationem peccati: Ratione verò termini ad quem vocari Iustificationem seu justitiæ imputationem: Idem autẽ reipsa est & numero motus quo aboletur peccatum, & introducitur justitia: ratione tamen terminorum distingui potest: Quòd autem vnicus sit numero quasi motus apparet ex Rom. 4.6.7. vbi quod Dauid in Psalmo suo vocauit remissionem peccatorum, Apostolus eodem sensu vocat imputationem justitiæ.

Vt igitur de priori Iustificationis parte dicamus, Remissio peccati non est quidem deletio & expunctio peccati è subjecto suo, ita vt iam desinat illud in subjecto inhærere, sed est, qua Deus, cùm insit peccatum in subjecto, tamen censet nõ inesse, non imputat ipsum, sed peccatorem habet pro non peccatore. Dum

censet

censet nullum peccatũ inesse simul aufert peccati reatum, quod est meritum pœnæ, & pœnam ipsam siue mortem: Ergo in remissione peccatorum tria sunt quæ simul aufert Deus, primùm peccatum ipsum, dum censet illud non inesse, deindè peccati reatum, tertiò pœnam; Ablatio duorum istorum posteriorum, h.e. reatus & pœnæ ex ablatione peccati necessariò consequitur. Pars autem ista Iustificationis nomen accipit à peccato qui propriè terminus est à quo procedit motus, & de quo primũ est absolutionis sententia: Nam sententia est quoque de reatu & pœna, sed secundo loco.

Nunc de posteriori Iustificationis parte dicamus. Iustificatio propriè dicta, seu justitiæ imputatio non est introductio in subjectum inhærentis alicujus justitiæ, verùm est qua Deus censet eum, qui in se peccator est, justum esse in aliena, h. e. Christi justitia per fidem apprehensa, siue qua imputat peccatori Christi justitiam: Hæc enim proportio est inter remissionem peccati & justificationem, quòd quemadmodum in remissione peccati non imputat Deus peccatum, quod tamen inest, ita in justificatione imputat Deus justitiam quæ non inhæret. Iustitiam imputatam sequitur meritum vitæ pariter & vita ipsa: Nam quemadmodum sententia remissionis peccati est de tribus, de peccato, de reatu, & pœnæ merito, ac pœna ipsa, ita sententia justificationis est de tri-

bus, de justitia siue satisfactione Christi, de merito illius justitiæ siue satisfactionis, (nam vitæ æternæ meritoria est) denique de ipsa vita. Licèt de his omnibus sit Iustificationis sententia, tamen nomen suum sortitur à justitia Christi, quam reliqua duo necessariò consequuntur.

Executio sententiæ hujus Dei in nobis justificandis tum fit cũ per Spiritum suum sanctum nos regenerat, h. e. vitam illam nouam in nobis creat, ad quam jam priùs nos justificationis sententia adjudicauit: Ergo executio sententiæ justificationis propriè respicit vitam illam spiritualem & æternam de qua postremo loco diximus justificationis esse sententiam: Sed de hoc in doctrina regenerationis fusiùs.

His ita expositis hanc Iustificationis plenã ac realem, vt vocant, definitionem colligimus, vt sit Iustificatio sententia Dei judicis è tribunali suo pronunciata, qua homini peccatori & credenti ex fide Christi & gratia sua remittit peccata & imputat justitiam suam, ad vitam ipsius hominis æternam, & ad gloriam gratiæ siue justitiæ suæ quam gratis imputat. In hac definitione habes primùm ipsã nominis definitionẽ, habes deinde quatuor Iustificationis causas, habes denique duas Iustificationis partes.

Quæritur hoc loco, an Iustificatio perficiatur in hac vita? Respondeo hoc sumpto initio, duo sunt genera beneficiorum Dei in Christo, vnum eorum quæ non inhærent, cujusmodi

sunt

ſunt Prædeſtinatio ab æterno. Iuſtificatio, Adoptio: Alterũ eorum quæ inhærent, vt Vocatio & Glorificatio: Hoc commune habent duo hæc beneficiorũ genera, quòd non antè manifeſtationẽ Chriſti plena perfectáque ſit futura eorum manifeſtatio & patefactio, non Prædeſtinationis, non Iuſtificationis, nõ Adoptionis, nõ Vocationis, nõ Glorificationis. Cœpit quidem eorũ in prima Chriſti manifeſtatione patefactio, vnde Apoſt. Rom. 3. 21. Nũc autẽ patefacta eſt iuſtitia Dei, &c: verùm nõdum plena eſt eorũ patefactio, vnde 1. Ioh. 3. 2. Filij Dei iá ſumus, ſed nondũ apparet quod erimus. In hoc autẽ differunt duo hęc beneficiorũ genera, quod ea quæ diximus non inhęrentia perficiátur & abſoluantur reipſa in hac vita: filij Dei, inquit, nunc ſumus: ſic iá prædeſtinati ſumus: ſic iá iuſtificati ſumus: Ea verò quæ inhærentia eſſe diximus nõ perficiantur ſuis omnib. gradibus, licèt in hac vita inchoẽtur. Ex his conſpicitur Iuſtificationem quidẽ in hac præsẽti vita perfici atq; abſolui reipſa, non autẽ plenè manifeſtari. Quæſtio eſt annõ in die illo iudicij iuſtificaturus ſit Chriſt⁹ eos qui in hac vita crediderũt? quòd ſi ita ſit annõ in altera demũ vita perficiẽda eſt Iuſtificatio? Reſpondeo in die illo iudicij Chriſtus non tá iuſtificaturus eſt credentes, quá declaraturus eſt ex operib. eorũ eos in hac vita credidiſſe & iuſtificatos fuiſſe: ſic enim iuſtificandi ver-

bum nonnunquam accipitur, vt sit iustificare declarare iustificatum: sic dixit Iacobus hoc sensu hominem iustificari ex operibus.

Quæritur rursus annon petimus quotidie à Deo remissionem peccatorum, h.e. iustificationem? quod si ita sit, an dicemus Iustificationem simul & semel totam perfici in hac vita? Respondeo dum precamur remissionem peccatorum non precamur ipsum beneficium quasi nondum datum, sed precamur incrementum fiduciæ nostræ & applicationis beneficij quæ fit per fidem & fidei incrementum.

Quæritur postremò, annon Iustificatio sententia est de vita, vita autem non perficitur nisi in Christi aduentu: Ergo Iustificatio non perficitur nisi in Christi demùm aduentu? Respondeo aliud est perfici sententiam de vita, aliud perfici vitam ipsam: sententia quidem de vita perficitur in hac vita: at vita ipsa non perficitur nisi in ipso Christi aduentu. Quamobrem argumentatio hæc fallax est & captiosa.

Cum Iustificationis doctrina coniungo doctrinam Adoptionis, de qua principio paulò altiùs repetito sic erit dicendum: Beneficia Dei quæ in Christo conferuntur in tempore sunt Vocatio efficax, Iustificatio, sub qua cõprehenditur adoptio, denique Regeneratio siue Glorificatio. Vnumquodque ex his beneficijs constat applicatione Christi & gratiæ

ipsius,

ipsius, vel in vnoquoque ex his est Christi cum gratia sua quædam applicatio: Applicatio Christi duplex est, prima qua ipse Deus nobis eum applicat, secunda est qua nos applicatum nobis à Deo Christum ipsi deinde nobis applicamus: Ergo prima applicatio est Dei, secunda nostra: Applicatio nostra in genere vocatur fides Christi. Cum Dei applicatione semper coniunctus est Spiritus sanctus, per quem ipse operatur in nobis applicationem nostram, vel applicationis nostræ instrumentum, h.e. fidem.

Hæc quæ in genere dicimus primùm de applicatione Dei, deindè nostra, apertiora euadent si viderimus quæ sit vtraque applicatio seorsim in singulis Dei beneficijs. Primùm itaque in Vocatione efficaci est applicatio Dei qua Christum cum vniuersa gratia sua nobis offert in verbo suo, cuius quidem verbi comes est Spiritus sanctus. Applicatio autem nostra est qua fide per verbum & Spiritum sanctum in cordibus nostris accensa Christum cum vniuersa gratia sua oblatum apprehendimus.

Deinde in Iustificatione applicatio Dei est qua Christum illum in efficaci vocatione iam applicatum cum gratia sua vniuersa propiùs ad nos admouet & applicat, imputando nobis ipsum ipsiusque specialem quandam gratiam, nempe iustitiam: Cùm hac Dei imputatione coniunctus est Spiritus sanctus: nostra

autem applicatio in Iustificatione est qua nos Christum cum ipsius justitia à Deo imputatum per fidem accensam in cordibus nostris beneficio Spiritus illius Dei apprehendimus. Iustificationi succedit Adoptio. In Adoptione (vt de ea nunc dicamus) applicatio Dei est qua adhuc ad nos propiùs admouet & applicat Christum tanquam fratrem nostrum, censendo nos primogeniti sui fratres, ac proinde filios suos in eo. Vt enim in Iustificatione applicauit Deus nobis Christum tanquam justum, ita in Adoptione applicat nobis Christum tanquam fratrem primogenitum, qui vlterior quidam est & arctior applicationis & conjunctionis gradus: Cum hac quoque applicatione Dei conjunctus est Spiritus sanctus. In Adoptione applicatio nostra est qua per fidẽ beneficio Spiritus sancti accensam applicamus nobis Christum tanquam fratrem primogenitum, siue (vt sic dicam) filiationem in Christo, quam Deus nobis imputauit. Denique in Regeneratione (vt de ea nonnihil etiam nunc dicamus) primùm est applicatio Dei, qua etiamnum Christum ad nos propiùs admouet, eumque nobiscum conjungit tanquam caput cum corpore: Cum hac quoque applicatione Dei conjunctus est Spiritus sanctus. In hac applicatione conjungit Deus nobiscum Christum primùm mortuum ad mortificationem carnis: deinde ex mortuis suscitatum ad viuificationem spiritus. In

Regene-

Regeneratione deinde applicatio nostra est, qua nos conjunctum nobiscum Christum in morte & in vita sua fide per Spiritum sanctum excitata apprehendimus: Atque in hac applicatione primùm Dei, deinde nostra, qua fit vt Christus nobiscum conjungatur tanquam caput cum corpore, cernitur nostri Regeneratio: vna enim eademque opera, & conjungitur Christus nobiscum tanquam caput, & nos regeneramur siue renouamur: Sed de Regeneratione suo loco erit dicendum. Ex his autem quæ diximus videmus quæ sit Adoptionis natura, in qua explicanda non est opus vt diutius immoremur.

Hoc postremò ad superiora adijcimus, Spiritum illum qui datur à Deo dum nobis applicat singula beneficia, nomen sortiri à singulis, cùm tamen vnus idemque sit Dei Spiritus: Qui enim in Vocatione datur Spiritus, Spiritus vocationis appellatur: Qui in Iustificatione Spiritus justificationis, qui in Adoptione Spiritus adoptionis, qui denique in Regeneratione, Spiritus regenerationis.

FINIS.

My Lord
Grange

